

Kjønn og kjønnsnormer i den flerkulturelle ungdomslitteraturen

En komparativ analyse av *Pakkis* (1986) og *Izzat. For ærens skyld* (1996)

MARI PÅLHAUGEN SLETTEN

VEILEDER

Reinhard Hennig

Universitetet i Agder, 2023

Fakultet for humaniora og pedagogikk

Institutt for nordisk og mediefag

Master

Sammendrag

Denne masteroppgaven tar utgangspunkt i Khalid Hussains og Nasim Karims forfatterskap, med romanene, *Pakkis* (1986) og *Izzat. For ærens skyld* (1996). Jeg tar i bruk nærlesing gjennom en komparativ analyse. Hensikten med prosjektet mitt er å undersøke hvordan sammenhengen mellom kjønn, kjønnsnormer og etnisitet framstilles i verkene, samt se på hva dette betyr for hovedkarakterenes identitetsdannelse. Hovedkarakterene i verkene har en tilnærmet lik sosial og etnisk bakgrunn, men har ulikt kjønn. Videre vil jeg undersøke maktstrukturer og kjønnsperspektiv i verkene knyttet til kulturelle aspekter, samt hvordan mannlige og kvinnelige kjønnsnormer kommer til syne gjennom karakterene i verkene. Oppgaven benytter seg av teori som primært tilhører kjønnsforskningen og postkoloniale studier. Videre ser jeg på teori knyttet til ungdomslitteratur. Arbeidet mitt plasserer seg som et nytt bidrag til kjønnsforskningen, da kjønnsperspektivet i disse to romanene, sett fra både et mannlig og kvinnelig perspektiv ikke er blitt forsket på tidligere. Funnene jeg gjør i analysen peker på hvordan hovedkarakterenes frigjøringsprosjekt er knyttet til konflikter og prøvelser, der de tar et oppgjør mot normer, verdier og tradisjoner. Videre finner jeg tydelige forskjeller på hvordan det ender for hovedkarakterene og deres frigjøringsprosjekter. Forskjellene er sterkt knyttet til kjønn og kjønnsnormer, som i stor grad henger sammen med karakterenes etnisitet.

Summary

This master thesis is based on the writings of Khalid Hussain and Nasim Karim, with the novels *Pakkis* (1986) and *Izzat. For ærens skyld* (1996). Through close reading and comparative analysis. My project seeks to explore the representation of the connection between gender, gender norms and ethnicity in these novels and its role in shaping the identity of the main characters. Although the main characters share a similar social and ethnic background, their gender difference - one being a boy and the other a girl - makes for a compelling comparison. In addition, this project aims to examine the power structures and gender perspectives in the novels concerning cultural aspects and how male and female gender norms are portrayed through the characters. Drawing from gender research and post-colonial studies, this thesis contributes a new perspective on the subject, as the gender perspective in these two novels, from both male and female viewpoints has not been previously researched. The findings of this analysis reveal that the main characters' liberation projects are fraught with conflicts and challenges that require them to challenge social norms,

values, and traditions. The conclusion highlights distinct differences in the outcomes of the main characters' liberation projects, which are strongly linked to gender, gender norms, and ethnicity.

Forord

Masteroppgaven er siste ledd i en 5-årig lektorutdanning 8.-13. trinn ved UiA. Prosessen fra idé til ferdig produkt har vært interessant, omfattende og læringsrik. Gjennom skriveprosessen har veien mellom motgang og mestring vært kort, og det er noen som fortjener en ekstra takk.

Først og fremst vil jeg takke min dyktige veileder Reinhard Hennig, som har kommet med gode innspill og tilbakemeldinger gjennom hele prosessen. Takk for et lærerikt og godt samarbeid.

En stor takk til mamma som har korrekturlest masteroppgaven, og kommet med gode innspill underveis.

Jeg vil også takke mine medstudenter for fem fine og minneverdige år gjennom studietiden i Kristiansand.

Mari Pålhaugen Sletten,
Kristiansand, mai 2023.

Innholdsfortegnelse

Figuroversikt.....	5
1.0 Innledning	6
1.1 <i>Bakgrunn for prosjektet og oppbygging av oppgaven</i>	6
1.2 <i>Forfatterpresentasjoner og oppgavens primærmateriale.....</i>	7
1.2.1 <i>Pakkis (1986).....</i>	8
1.2.2 <i>Izzat. For ærens skyld (1996)</i>	8
2.0 Resepsjon og tidligere forskning	10
2.1 <i>Pakkis (1986)</i>	10
2.2 <i>Izzat. For ærens skyld (1996).....</i>	11
3.0 Teori og metode.....	12
3.1 <i>Avklaring av teori</i>	12
3.2 <i>Kjønnteori og kjønnsforskning</i>	12
3.2.1 <i>Begrepsavklaring.....</i>	13
3.3 <i>Kvinneforskning.....</i>	14
3.3.1 <i>Nødvendigheten av et eget rom</i>	15
3.3.2 <i>Kvinnen som den Andre</i>	15
3.3.3 <i>Performativitet.....</i>	16
3.3.4 <i>Patriarkatsteorier og strukturfunksjonalisme</i>	16
3.4 <i>Maskulinitetsstudier.....</i>	17
3.4.1 <i>Hegemonisk maskulinitet og maskuliniteter.....</i>	19
3.5 <i>Migrasjonslitteratur</i>	20
3.5.1 <i>Begrepsavklaring.....</i>	21
3.5.2 <i>Flerkulturell litteratur med utgangspunkt i postkolonialismen</i>	23
3.5.3 <i>Kultur møter og identitet</i>	24
3.6 <i>Interseksjonalitet.....</i>	27
3.7 <i>Ungdomslitteratur.....</i>	28
3.7.1 <i>Sjanger og kompleksitet</i>	28
3.7.2 <i>Identitet og kjønn.....</i>	29
3.8 <i>Metode</i>	31
4.0 Analyse av <i>Pakkis (1986)</i>	33
4.1 <i>Litterær form og tematikk</i>	33
4.2 <i>Språk.....</i>	35
4.3 <i>Mannlige kjønnsnormer</i>	36
4.3.1 <i>Sajjad.....</i>	36
4.3.2 <i>Foreldrene.....</i>	37
4.3.3 <i>Andre mannlige bipersoner</i>	43
4.4 <i>Kvinnelige kjønnsnormer</i>	45
4.4.1 <i>Moren</i>	45
4.4.2 <i>Lillesøsteren Nadia.....</i>	46
4.4.3 <i>Andre kvinnelige bipersoner</i>	47
4.5 <i>Identitetsdannelse.....</i>	48
4.5.1 <i>Sajjads identitetsdannelse knyttet til kjønn og etnisitet</i>	48

5.0 Analyse av <i>Izzat. For ærens skyld</i> (1996)	53
5.1 Litterær form og tematikk	53
5.2 Språk.....	54
5.3 Mannlige kjønnsnormer	55
5.3.1 Faren.....	55
5.3.2 Storebroren Amir.....	59
5.3.3 Andre mannlige bipersoner	61
5.4 Kvinnelige kjønnsnormer	63
5.4.1 Noreen	63
5.4.2 Lillesøsteren Iram.....	66
5.4.3 Moren	67
5.4.4 Andre kvinnelige bipersoner	68
5.5 Identitetsdannelse.....	69
5.5.1 Noreens identitetsdannelse knyttet til kjønn og etnisitet	69
6.0 Komparativ analyse av <i>Pakkis</i> (1986) og <i>Izzat. For ærens skyld</i> (1996)	74
6.1 Mannlige kjønnsnormer	75
6.2 Kvinnelige kjønnsnormer	76
6.3 Identitetsdannelse.....	80
7.0 Konklusjon og avslutning	83
Litteraturliste	86

Figuroversikt

FIGUR 1: AKTANTMODELLEN (CLAUDI, 2020, s. 73).	34
FIGUR 2: HORIZONTAL "IDENTITETSAKSE" OG VERTIKAL "VERDIKSE" (SEJERSTED, 2003, s. 89).	74

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn for prosjektet og oppbygging av oppgaven

Jeg har undret meg over hvorfor kvinner gjennom tidene i de fleste samfunn har vært marginalisert og ekskludert sammenlignet med menn. Kjønnforskjeller har vært en konstituerende faktor med varierende betydninger som har fått ulike sosiale og kulturelle konsekvenser for begge kjønn (Lorentzen & Mühleisen, 2006, s. 17). Kvinner har generelt sett hatt mindre handlingsrom og færre muligheter enn menn. En kan finne ulike forklaringer på menns dominerende posisjon avhengig av hvilke perspektiver og teorier som legges til grunn.

På 1800-tallet satte forfattere som Amalie Skram, Camilla Collett, Sigrid Undset og Henrik Ibsen gjennom litteratur søkelys på kvinnens posisjon i familie og samfunn. På den måten satte litteraturen problemer under debatt, der kvinnekamp og likeverd var budskapet. Norge har hatt en likestillingskamp som har gjort at det norske samfunnet har blitt mer likestilt. En kan derfor trekke paralleller mellom litteraturen på 1800-tallet i Norge, som skildrer kvinner som offer, men likevel som kjempende kvinner, til samtidslitteraturen med fortellinger om kjempende innvandrerkvinnens personlige erfaringer (Strand, 2009, s. 194). Kvinnelitteraturen på 1970-tallet er en viktig del av synliggjøringsprosjektet som synliggjør kvinner gjennom skildringer av kvinnens posisjon i samfunnet, samtidig som likestillingsproblematikk blir tatt opp (Halsaa, 2006, s. 111). Likevel ser en at likestilling ikke gjelder hele befolkningen. Norge har blitt et flerkulturelt samfunn, og det kommer nye minoriteter til med sine tradisjoner, verdier og normer. Min masteroppgave tar for seg romanene *Pakkis* som ble skrevet i 1986 av Khalid Hussain, og *Izzat. For ærens skyld*, som kom ut i 1996 og ble skrevet av Nasim Karim. I bøkene jeg har valgt framstilles patriarkalske normer knyttet til pakistansk kultur, tradisjoner, verdier og levemåte gjennom hovedkarakterenes liv i Norge.

Gjennom dagens mediebilde har offentlige profiler med en norsk-pakistansk bakgrunn ytret seg om noen av problemstillingene en står ovenfor i dagens Norge. Politiker Abid Raja kom i 2021 ut med selvbiografien *Min skyld* (2021), der han deler sin kamp rundt frigjøring fra skam, skyld og utenforskap (Raja, 2021). Kort tid etter kom søsteren, Abida Raja, ut med selvbiografien, *Frihetens øyeblikk* (2022), skrevet av Håkon F. Høydal. Hennes historie er også en historie om løsrivelse, kampen for frihet og retten til å bestemme over seg selv og hvem hun kan elske (Høydal, 2022) En annen profil som har ytret seg i offentligheten var komiker og skribent Shabana Rehman. Hun stiftet organisasjonen *Født fri* i 2017, som skulle

bidra til å bekjempe æresrelatert vold og sosial kontroll i innvandremiljøer (Mjaaland, 2021)¹. I lys av dette har jeg utarbeidet et todelt forskningsspørsmål: Hvordan blir sammenhengen mellom kjønn, kjønnsnormer og etnisitet framstilt i ungdomsromanene *Pakkis* (1986) og *Izzat. For ærens skyld* (1996), og hvilken rolle spiller denne sammenhengen for hovedkarakterenes identitetsdannelse?

I neste kapittel 1.2 presenteres forfatterne samtidig som jeg ser på oppgavens primærmateriale. I kapittel 2.0 blir tidligere resepsjon og forskning om verkene introdusert. Deretter vil jeg gå inn i aktuelle teorier i kapittel 3.0, der kjønnsteori og kjønnsforskning, postkolonial teori og ungdomslitteratur blir gjort rede for. Oppgavens metode blir presentert i kapittel 3.5, og i kapittel 4.0-5.0 analyserer jeg verkene. Jeg tar først for meg *Pakkis* (1986), før jeg analyserer *Izzat. For ærens skyld* (1996). Deretter sammenligner jeg funnene av romanene i en komparativ analyse i kapittel 6.0. I kapittel 7.0 kommer jeg med en konklusjon og avslutning på oppgaven.

1.2 Forfatterpresentasjoner og oppgavens primærmateriale

Feministisk litteraturteori ser på maktstrukturer som kommer til syne i litteraturen, og på hvilke stemmer som løftes fram. Postkolonial teori ser på litteraturen i en samfunnsmessig og historisk kontekst. Forfatternes kulturelle bakgrunn og kjønn kan ha en betydning for verkene framstilling av kjønn og kjønnsnormer, og makt og maktstrukturer i verkene. (Baker, 2022). Gjennom hovedkarakterenes posisjon problematiserer forfatterne hva slags handlingsrom og muligheter majoritetsmiljøet og minoritetsmiljøet gir karakterene, og hvorvidt de kan oppnå innpass i begge miljø. I antologien *Fortellinger om migrasjon* (2022) trekker Guri E. Barstad, Annika B. Myhr og Elin N. Vestli fram hvordan forlag promoterer egne forfattere, litteraturanmeldelser og forskning som omtaler forfattere med migrasjonsbakgrunn med en rekke ulike merkelapper. Essensialiserende begreper som innvandrer- og migrantlitteratur er blant de omdiskuterte begrepene innenfor litteraturvitenskapen, og er også diskutert blant forfattere som føler de blir kategorisert på grunnlag av egen biografi. Likevel bruker samtlige forfattere med migrasjonsbakgrunn egne erfaringer i deler av sin produksjon (Barstad, Myhr & Vestli, 2022, s. 16). Dette gjelder også for forfatterne av verkene som analyseres i denne oppgaven.

¹ Organisasjonen ble derimot opphørt allerede i 2021 og mistet sin statsstøtte, da den ble kritisert for at Rehman ikke hadde nok kompetanse på området (Mjaaland, 2021).

1.2.1 *Pakkis* (1986)

Khalid Hussains skrev romanen *Pakkis* som kom ut i 1986.² Over tretti år senere kommer 2. utgaven av verket ut. I forordet skriver Hussain (1986) om egne erfaringer fra han datet en pakistansk jente. Han skildrer hvordan de måtte møtes i skjul for at hennes familie ikke skulle tape ære. Hussain (1986) beskriver hvordan mange unge føler de ikke har andre alternativer enn å følge familiens råd og valg, og dermed overgi seg til sin skjebne. En kan trekke paralleller fra denne historien han har erfart i eget liv til verket hans som skildrer samme problematikk. Likevel konstaterer Hussain (1986) at forandring tar tid, men at det er i ferd med å skje en endring og derfor finnes håp for dem som er i en lignende situasjon. Hussain (1986) har tro på at andregenerasjonens innvandrere gir særlig håp for endring, ettersom de selv er født og oppvokst i Norge. De kan dermed systemet, språket samtidig som de hevder seg i samfunnet gjennom utdanning (Hussain, 2021, s. I-IV).

I *Pakkis* tar Hussain (1986) for seg problematikken knyttet til det å være ung norsk-pakistaner i Norge. Romanen handler om 15 år gamle Sajjad som er andregenerasjonsinnvandrer. Han lever i et krysspress mellom to kulturer og kjenner på ulike forventninger med ulike verdier og holdninger fra flere hold. I den norske kulturen representert gjennom skole, venner og det norske samfunnet er han en vanlig norsk ungdom som går med vestlige klær, spiller fotball, går på fester og prøver alkohol. I dette miljøet kjenner han også på utenforskap gjennom rasisme og ekskludering. Hjemme lever han med den tradisjonelle pakistanske kulturen representert av foreldrene og storfamilien, der patriarkalske kjønnsnormer og æreskodekser står sterkt. Sajjad finner ikke tilhørighet i den pakistanske ungdomskulturen, da den tidvis er småkriminell. Også i det pakistanske miljøet føler han på utenforskap, da flere av verdiene og normene blir problematiske for han. Sajjads frigjøringsprosjekt blir dermed et opprør mot normer fra begge miljøer, og det er uklart for leseren hva slags posisjon Sajjad befinner seg i imot slutten av boka.

1.2.2 *Izzat. For ærens skyld* (1996)

Nasim Karim kom i 1996 ut med romanen *Izzat. For ærens skyld*³. Karim har vært åpen om at hun selv har hatt lignende erfaringer som hovedkarakteren i romanen, men har likevel vært tydelig på at intensjonen alltid har vært å ikke fokusere på enkeltskjebner, men å beskrive hvor vanskelig virkeligheten er for mange jenter (Karim, 1996). Gjennom en sterk

² Jeg viser til 2. utg. av *Pakkis* når jeg refererer til sidetall fra verket. Denne utgaven kom ut i 2021.

³ Jeg viser til den opprinnelige utgaven av *Izzat. For ærens skyld* når jeg refererer til sidetall fra verket.

fordømming av tvangsekteskap og en autoritær patriarkalsk holdning i innvandrerulturen blir moralen i verket tydelig (Strand, 2009, 56). I et intervju med *Drammens Tidende* konstaterer Karim at problematikken er like aktuell ti år etter boka ble utgitt, og at foreldre som sender barna til hjemlandet ofte kan føle at de har mistet kontroll, og at oppførselen til ungdommen er i strid med grensene til familien. Karim kategoriserer boka som et ungdomsopprør, og mener at for ungdom i samme situasjon er spørsmålet ofte hva er viktigst; eget liv eller familien (Drammens Tidende, 2006).

Romanen handler om 17 år gamle Noreen, som utsettes for et krysspress fra to kulturer. Den norske ungdomskulturen blir representert gjennom venner, skolen og det norske samfunnet for øvrig. På den andre siden blir det pakistanske hjemmemiljøet representert gjennom patriarkalske normer og æreskodekser. I den norske kulturen er Noreen skoleflink, og opplever et stort press når det gjelder utseende, kropp og skole. Samtidig blir Noreen utstøtt av det norske samfunnet, da hun opplever rasisme og mobbing. Presset gjør at Noreen blir syk og utvikler spiseforstyrrelsen anoreksi. Også i den pakistanske kulturen er Noreen pliktoppfyllende, og bidrar til å hjelpe til med småsøsken, lage mat og stelle i hjemmet. Likevel utvikles det en konflikt mellom Noreen og faren. I Noreens fortvilelse ber hun barnevernet om hjelp. I forsøk på å gjenoppta kontakt med familien reiser hun sammen med faren til Pakistan. Her føres Noreen inn i et tvangsekteskap og blir utsatt for vold. Nok en gang gjør Noreen opprør og klarer på tross av sosial kontroll å rømme fra ektemannen i Pakistan. Hun kommer seg til Norge ved hjelp av den norske ambassaden. På den måten setter Noreen familiens ære på spill, og hun må bryte kontakten med faren og resten av familien. Når Noreen kommer til Norge, blir hun nødt til å bytte navn til Nena for å hindre familien i å få tak i henne. Ifølge Torill Strand (2009) slukes og diskuteres romanen av unge jenter, særlig jenter med flerkulturell bakgrunn. Dette tyder på at tematikken i verket fremdeles berører og er aktuell for mange unge jenter (Strand, 2009, s. 196).

2.0 Resepsjon og tidligere forskning

Litteraturkritikere ventet lenge på det de omtalte som den store innvandrerromanen, der både Hussain (1986) og Karim (1996) har gjort seg stående i resepsjonen og i debatten om den store innvandrerromanen med sine verk. Barstad, Myhr og Vestli trekker fram hvordan kritikk i romaner som *Pakkis* (1986) og *Izzat. For ærens skyld* (1996) i vekslende grad rettes mot eget opphav og samfunnet de vokser opp i. Videre inneholder den doble kritikken en implisitt påstand om at Homi K. Bhabhas (1994) hybride identitet er vanskelig å oppnå i praksis. Dette fordi foreldregenerasjonen og samfunnet ikke aksepterer at en er både-og, men krever at barna velger den ene eller andre kulturen. Videre konstaterer Barstad, Myhr og Vestli at i den skandinaviske litteraturen blir migrantfamilier sine opplevelser om kulturkonflikter ofte framstilt som generasjonskonflikter og fører til splittelser mellom familiemedlemmer (Barstad, Myhr & Vestli, 2022, s. 25). Med unntak av korte omtaler av verket er det ingen tidligere forskning på *Pakkis* (1986). Det er derimot en tidligere masteroppgave på *Izzat. For ærens skyld* (1996). Allerede i 2003 poengterte Jørgen Magnus Sejersted at disse verkene hadde egnet seg for en sammenlignende analyse, der det hadde vært nærliggende å tolke de i lys av kjønn (Sejersted, 2003, s. 88-89). Til tross for Sejersted (2003) sin uttalelse, har fremdeles ingen satt disse verkene opp mot hverandre og forsket på dem. Jeg blir dermed den første til å forske på verkene, noe som gjør denne oppgaven spesielt interessant å jobbe med. Mitt bidrag til forskningen blir derfor å sammenligne situasjonen til Noreen, som er en av protagonistene i Maren Molvik (2017) sin masteroppgave, med en hovedkarakter i lignende situasjon, men der hovedkarakteren er gutt. På den måten utvider jeg perspektivet til å inkludere begge kjønn.

2.1 *Pakkis* (1986)

Pakkis (1986) ble en bestselger da den kom ut, og ble omtalt i mediene som den første innvandrerromanen som var skrevet av en forfatter med flerkulturell bakgrunn i Norge. Boka ble derfor en sensasjon og fikk raskt merkelappen innvandrerroman. I et intervju med *VG* tretti år senere forteller Hussain at merkelappen fremdeles er vedvarende, men håper og tror den vil bli borte med tiden (Bråthen, 2016). I et intervju Strand (2009) gjør i et forsøk på å drøfte hvorvidt romanen er aktuell utover norsk-pakistanske gutter konstaterer Solaf som selv har annen etnisk bakgrunn, at det i litteraturen ofte framstilles som familiens skyld og mangel på et ønske om å integrere seg. Solaf går langt i å forsvare faren til Sajjads oppførsel ved å vise til den vanskelige situasjonen faren befinner seg i, og mener at et alternativ til konflikt

kan være dialog mellom far og sønn. Solaf knytter kommunikasjonsformen som en årsak til konflikter som oppstår, og mener diskusjon er viktig for å få begge partene til å prøve å forstå. Solaf mener at ansvaret ligger hos faren, men også på samfunnet for øvrig. Solaf påstår at krysspresset Sajjad står i, der han ikke blir forstått i noen av miljøene vitner om dette. Videre mener Solaf at begge miljøene til dels fraskriver seg et ansvar (Strand, 2009, s. 52-54). Sejersted (2003) trekker også inn samfunnet som en faktor som påvirker identitetsdanningen, og mener at det norske samfunnet er ambivalent overfor Sajjad, der det delvis støtter opp om løsrivelsesprosjektet hans, og delvis begår rasistisk utskyvning (Sejersted, 2003, s. 87).

2.2 *Izzat. For ærens skyld* (1996)

Karims (1996) roman skapte debatt da den kom ut både i innvandrer miljøet og blant intellektuelle. Noen hevdet innholdet var absurd og noe som ikke forekom i realiteten (Drammens Tidende, 2006). Karim var den første innvandringsjenta som offentlig fortalte hvordan det var å bli tatt med til Pakistan og bli tvangsgiftet, for så å klare å rømme. Nasim var en av de som gikk i front og bidro til å bane vei for at det skulle bli lettere for andre (Sunder, 2022). I ettertid har Karim vunnet likestillingsprisen for verket sitt, noe som legitimerer arbeidet hennes og historien hun forteller i romanen.

Forskningsspørsmålet i Maren Molvik sin masteroppgave er: «Hvordan skildres frigjøringsprosjektet i *Izzat. For ærens skyld* (1996), *Skam* (2014) og *I morgen vi ler* (2016), og hvordan blir begrepene skam, ære og negativ sosial kontroll diskutert og problematisert i romanene?» (Molvik, 2017, s. 3). Til tross for at jentene i romanene har en forståelse for posisjonen foreldrene står i, ønsker de allikevel å unnsnippe og bryte ut. Frigjøringsprosjektet til karakterene er tett knyttet til kvinnekamp, der livsgrunnlaget deres må skapes på nytt, på egne premisser. Molvik konkluderer med at ved å forstå hva skam, ære og negativ kontroll betyr i ulike sammenhenger forstår en bedre protagonistene sitt ønske om å kjempe for frigjørelse fra et system som har holdt dem nede, og innskrenket deres frihet (Molvik, 2017, s. 49).

3.0 Teori og metode

3.1 Avklaring av teori

I denne masteroppgaven har jeg valgt å benytte teori fra tre fagfelt. Jeg ønsker å presisere at de fleste av mine resepsjonsteoretiske poeng er hentet fra sekundærlitteratur, da oppgavens hovedfokus ligger i den komparative analysen og diskusjonen av hovedkarakterenes identitetsutvikling når det gjelder kjønn, kjønnsnormer og etnisitet. Det ene teoretiske feltet som blir belyst er perspektiver fra kjønnsforskning og kjønnsteori. Kvinneforskningen vil være aktuelt for å belyse kvinnens posisjon og tradisjonelle kjønnsroller, der bidrag fra Virginia Woolf (1929), Simone de Beauvoir (1949) og Judith Butler (1990) er sentrale. Videre vil Raewyn Connell (1995) sine maskulinitetsstudier være relevant, der hun drøfter hegemonisk maskulinitet, samt hva som verdsettes som hegemonisk maskulinitet innenfor lokal og nasjonal kultur. Dette er hensiktsmessig å benytte for å forklare skillet mellom «oss» og «dem». Det andre fagfeltet omhandler migrasjonslitteratur, der kulturmøter, mellänforskning og identitet blir drøftet. Edward W. Said (1978), Homi K. Bhabha (1994) og Gayatri C. Spivak (2009) er blant de mest resiperte teoretikerne innenfor postkoloniale studier, som tar for seg orientalismen, hybriditet og den underordnede. *Mellanförskap* er et begrep Daphne Arbouz (2012) og Maïmouna Jagne-Soreau anvender i sine artikler (2018; 2019) for å belyse hvordan det oppleves å vokse opp mellom ulike kulturer, samt utfordringer knyttet til dette. Teoriene inngår i kritisk teori som Tatjana Kielland Samoilow og Per Esben Myren-Svelstad omtaler som en samlebetegnelse for teoretiske retninger som kritisk analyserer verdier, ideologier og maktrelasjoner i tekster og andre kulturuttrykk (Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 12). Begrepet til Kimberlé Williams Crenshaw (1989), *interseksjonalitet* er aktuelt innenfor både kvinne- og kjønnsforskningen og den postkoloniale forskningen. Ungdomslitteratur er det siste teoretiske fagfeltet som vil være aktuelt å belyse, da verkene jeg tar for meg befinner seg tematisk i skjæringspunktet mellom ungdomslitteratur og voksenlitteratur.

3.2 Kjønnsteori og kjønnsforskning

Denne oppgaven tar utgangspunkt i det Jørgen Lorentzen og Wencke Mühleisen (2006) omtaler som et norsk-nordisk perspektiv, og ser på kjønnsforskning i sammenheng med demokratiserings- og likestillingsprosesser. Kjønn har ulik betydning i ulike deler av verden, og i denne oppgaven er målet å bruke et kjønnsanalytisk blikk for å se på aktuelle perspektiver og redskaper for å forstå og analysere kjønnede praksiser, samt kjønnssystemer

bedre (Lorentzen & Mühleisen, 2006, s. 16-17). Kritisk kjønnsforskning kjennetegnes av et kritisk perspektiv på kjønnsforskjeller, og en overbevisning om at kunnskap kan bidra til endring. Utover disse fellestrekkene er det stor uenighet om hva feministisk og kritisk kjønnsforskning er. Likevel kan en snakke om to ulike tradisjoner når det gjelder konflikten innenfor feminisme som går på vektleggingen av likheter og forskjeller. Den ene tradisjonen opererer med å synliggjøre kvinner og deres undertrykte posisjon, samt avdekke forhold som hindrer frigjøring og likestilling. Den andre tradisjonen er derimot skeptisk til å operere med et enhetlig begrep om kvinner (og menn), og er kritisk til å forankre forskningen i en representasjon av kvinner eller det kvinnelige (Lorentzen & Mühleisen, 2006, s. 17-19). Det er den første tradisjonen som hovedsakelig blir vektlagt i min oppgave.

I dag er kjønnteorien blitt et eget fagfelt, men den vokste fram fra den feministiske kritikken. Kjønnteorien tar for seg omfattende spørsmål som hva kjønn er og hvordan forestillingen om kjønn har operert og forandret seg historisk. Det stilles spørsmål som hvilke forestillinger om mennesket, natur, kultur, språk og makt som ligger til grunn for at kjønn framstilles slik de gjør, og hva forholdet mellom kjønn og etnisitet er. Til tross for at det feministiske perspektivet står sterkt i kjønnteorien, er det ikke lenger enerådende. Kjønnteorien involverer et utpreget tverrfaglig felt med et mangfold av tilnæringsmåter fra ulike fagområder. Dette innebærer ofte at faggrenser utfordres og forflyttes (Mortensen et al., 2008, s. 11-12).

3.2.1 Begrepsavklaring

På 1700- og 1800-tallet trådte det inn en endring, der vitenskapen understreker anatomiske forskjeller mellom kvinner og menn. Endringen var vesentlig for forståelsen av kjønn og er det fremdeles. Det som blir betraktet som den konstituerende forskjellen mellom kvinner og menn har forandret seg betraktelig. I dag har den biologiske, samfunnsvitenskapelige og humanistiske forskningen på kjønn har nærmet seg hverandre. Biologi er relevant i kjønnsforskning i lys av at biologismen fortsatt lever i populærvitenskapelige representasjoner og medier, samt dagligdagse forestillinger om kjønn. Da blir det avgjørende hvorvidt kunnskap om det en kan omtale som statiske forskjeller av genetisk art innenfor begrensede områder brukes for å legitimere normer om hvilken samfunnsmessig rolle kvinner og menn bør ha (Lorentzen, 2006, s. 24-25). Inndelingen av kategoriene kvinne og mann har betydning for måten samfunnet blir strukturert og organisert på, samtidig som det har en innvirkning på hvordan kvinner og menn skal forstå og forholde seg til hverandre. Denne forståelsen har vært viktig for utformingen av moral, normer og lovverk. Historiker Thomas Laqueur skisserer i

boken *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud* (1990) to modeller som han mener avspeiler to fundamentalt ulike forståelser av kjønn, en ettkjønnsmoell og en tokjønnsmoell. Modellene baserer seg på hvordan kjønn og kropp til ulike tider har blitt fortolket. Laqueur (1990) argumenterer for at endringen fra ettkjønnsmoellen til tokjønnsmoellen skjer i tråd med det fundamentale skiftet på 1700-tallet i synet på kroppens anatomi og fysiologi. Skiftet innebærer at kjønn og kjønnsforskjeller går fra å representere en sosiologisk kategori, der kjønn er knyttet til status og sosiale funksjoner til å representere en ontologisk kategori, der kjønn har en iboende essens. Slik blir forskjeller mellom kjønn knyttet til kjønnes ulike biologi, fysiologi, samt psykologiske egenskaper og sosiale roller (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 43-45). Tokjønnsmoellen er gjeldende for denne oppgaven.

I maskulinitetsstudiene blir begrepet mannlighet problematisert. Mannlighet blir forstått som et karaktertrekk som ikke var innebygd i alle menn, men en standard menn kunne oppnå gjennom å leve og opptre ifølge visse middel- og overklassekriterier for karakterfasthet. Samtidig økte presset på mannlighet gjennom kravet om kvinnelig representasjon. Mannlighet har hatt en moralsk og emosjonell betydning, som blir erstattet av et innholdsmessig mer åpent begrep. I motsetning til mannlighet inkluderer maskulinitetsbegrepet egenskaper som kan knyttes til alle menn på tvers av rase og klasse, og samtidig settes i kontrast til det feminine. Maskulinitetsbegrepet blir derfor anvendelig. Fra 1980-tallet begynner maskulinitetsbegrepet å komme i fokus for kritisk forskning. Begrepet blir lansert som en erstatning for mannsrollebegrepet, som ble sett på som for statisk og fastlåst, og for å komme vekk fra den biologiske forestillingen om menn. Fra å være et begrep som var ansett som et biologisk orientert begrep og angikk alle menn, er det nå en markering av at menn er kulturelt og samfunnsmessig bestemt, og en griper til begrepet maskulinitet som indikerer at menn er ulike (Lorentzen, 2006, s. 125-126). Til tross for at maskulinitetsbegrepet er et nyere og mer inkluderende begrep enn mannlighet, blir begge begrepene anvendt i min oppgave for å belyse karakterene i verkene best mulig. I det følgende delkapittelet vil jeg gjøre rede for deler av kvinneforskningen.

3.3 Kvinneforskning

3.3.1 Nødvendigheten av et eget rom

Et felles ønske for den humanvitenskapelige og samfunnsvitenskapelige kvinneforskningen er å synliggjøre kvinners liv og erfaringer. Dette omtales som synliggjøringsprosjektet og betraktes som en rød tråd i kvinneforskningen. Kjønn har bestandig hatt betydning for sosial organisering, politiske rettigheter og deltagelse, meningsdannelse, tenkemåter og kunnskap. Likevel er det få spor av kvinner i de historiske framstillingene. Historiefagets bidrag til synliggjøringsprosjektet har vært å løfte fram kvinnenens historier (Bondevik & Rustad, 2006, s. 47- 48). Kategorisering og plassering av mennesker i grupper og identitetskategorier kan føre til en konstruksjon av den Andre. I essayet *Et eget rom* (1929) ser Virginia Woolf på sammenhenger mellom historiens betydning for forståelsen av kvinnelighet og kvinners handlefrihet. Woolf (1929) konstaterer at kvinnens situasjon blir preget av kvinnens ufrihet, der hun framstår som den Andre i forhold til seg selv og sine omgivelser. Videre har ikke kvinnen et rom verken fysisk, økonomisk eller mentalt. Woolf (1929) mener mangelen på et eget rom kan være grunnen til at en finner få kvinner i litteraturhistorien. På den måten viser Woolf (1929) at det er klare sammenhenger mellom sosialt liv, frihet samt mulighet til refleksjon som er forutsetninger for å gjøre seg bemerket i historien (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 50).

3.3.2 Kvinnen som den Andre

I Simone de Beauvoirs banebrytende verk *Det annet kjønn* (1949), ser Beauvoir på kjønn som et relasjonelt fenomen, der mannen framstår og blir bekreftet som subjekt gjennom bekreftelse av kvinnens fremtredelse som objekt. «Hun bestemmes og skilles ut i forhold til mannen, ikke han i forhold til henne: hun er det uvesentlige overfor det vesentlige. Han er subjekt, han er Det absolutte: hun er Den andre» (Beauvoir, 1949/2000, s. 36).⁴ Dermed konstaterer Beauvoir (1949) at det blir skapt en forskjell mellom kvinner og menn. Beauvoir (1949) hadde et hegeliansk og marxistisk utgangspunkt, der hun anvender relasjonen mellom herre og slave eller borgerskap og proletariat for å beskrive relasjonen mellom kvinne og mann. Ettersom kvinnen ikke har hevdet sin subjektivitet og frihet slik menn har gjort, har de blitt overskredet (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 50-51). Kvinnens plass i hjemmet og i familien er befestet gjennom samfunnsutviklingen, historien og kulturen. Videre gjør Beauvoirs (1949) iboehet at kvinnen ikke framstår som et selvstendig subjekt som kan skue

⁴ I denne oppgaven refererer jeg til den norske utgaven fra 2000 som er oversatt av Bente Christensen. Den franske originaltittelen på verket er *Le deuxième sexe*.

utover seg selv. Derfor blir kvinnen heller ikke autonom og kan dermed ikke være fri (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 50-51).

3.3.3 Performativitet

Judith Butler utvikler i verket *Gender Trouble* (1990) en teori om kjønn, der performativitet er en av strategiene hen utvikler for endring. Performativitet beskriver hen som en iscenesettelse eller opptreden, derav performance. Performativitetsteorien handler om hvordan språklige og kroppslige ytringer og uttrykk repeterer normer for kjønnethet, og danner grunnlag for sosial og kulturell kjønnspraksis. Vesentlig for Butler (1990) er forståelsen av at kjønnsidentitet har en diskursiv effekt, der det å være kvinne eller mann handler om bestemte måter å repetere spesifikke iscenesettelser på. Gjennom disse siteres konvensjonelle måter å opptre kjønn på, noe som tyder på at repetisjonene er normativt regulert. Butler (1990) argumenterer for at kjønn ikke har noen selvstendig væren. Det er hvordan en kroppslig, atferdsmessig og språklig iscenesetter seg som avgjør hvilket kjønn en blir gjenkjent og får anerkjennelse som. Da blir kjønnets ontologi knyttet til estetikk og handling. Modellene for performativitet er begrensende for individet, samtidig som de representerer mulighetens rammer. Det er slik kombinasjoner, feilsiteringer og nye betydnings- og handlingsmuligheter oppstår. Videre forklarer Butler (1990) det som at kulturen snakker gjennom individene og at individene svarer, og bidrar til å forme kulturen. Butler (1990) henviser til diskursens normgivende aspekt, der hen konstaterer at det er begrenset hva en oppnår av endring gjennom lov, forbud og sensur. Framfor å skyve noe over til det forbudte blir Butlers (1990) subversive strategi basert på feilsitering eller å gi fenomener ny betydning. Slik undergraver en et system innenfra ifølge Butler (1990). Gjennom brudd på konvensjonelle forventninger ligger en åpning mot at noe annet kan skje. Da oppstår en forskyvning mot noe nytt samt nye betydninger (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 56-58).

3.3.4 Patriarkatsteorier og strukturfunksjonalisme

Sosialt kjønn blir til ved at individet på grunnlag av sitt biologiske kjønn sosialiseres inn i en kjønnsrolle, og er ikke knyttet til iboende biologiske og psykologiske egenskaper hos kvinner og menn. Sosialiseringen skjer gjennom den primære sosialiseringen i familien og den sekundære sosialiseringen i samfunnet. Ifølge strukturfunksjonalismen finner en de tydeligste posisjonene i samfunnet i arbeidslivet og i familien. Posisjonene er knyttet til normer og forventninger til hvordan en skal handle (Solbrække & Aarseth, 2006, s. 65). På 70- og 80-

tallet får patriarkatteorier stor utbredelse. Den tar utgangspunkt i relasjonen mellom kvinner og menn som en grunnleggende og universell form for undertrykking. Patriarkatsteoretiker Sylvia Walby (1990) definerer patriarkatet som «(...) et system av sosiale strukturer og praksiser der menn dominerer, undertrykker og utbytter kvinner» (Walby, 1990 sitert i Solbrække & Aarseth, 2006, s. 68). Videre konstaterer Walby (1990) at undertrykkingen ikke virker gjennom det økonomiske systemet først og fremst, men gjennom kjønnsrelasjonen, der kvinnen er undertrykt i egenskap av å være kvinne. Dominanssystemet springer ikke ut av andre dominansstrukturer som kapitalismen, men er en hovedform for dominans i samfunnet og er begrunnet i menns interesse i å dominere og kontrollere kvinner. Både patriarkatsteoriene, marxistisk feminisme og tosystemteoriene representerer en strukturell tilnærming til kjønn som er blitt kritisert for å være for statiske og universelle strukturer som ikke får tak i subjektet samt subjektets autonomi, motivasjon og motstand (Referert i Solbrække & Aarseth, 2006, s. 68-70). Jeg har nå redegjort for de aktuelle aspektene ved kvinneforskningen, og skal se videre på studier om maskulinitet.

3.4 Maskulinitetsstudier

På slutten av 1980-tallet blir det markert et gradvis skifte i perspektiver fra det kvinne- og undertrykkingssentrerte til et bredere fagfelt som inkluderer forskning på alle kjønn. Kvinne- og kjønnsforskning blir oftere tatt i bruk framfor kvinneforskning (Halsaa, 2006, s. 108). Dette betyr at maskulinitetsforskningen er et nytt felt i forhold til kvinneforskningen. En kan dermed snakke om den som et synliggjøringsprosjekt vedrørende menn (Lorentzen, 2006, s. 133-134). Maskulinitetsforskningen har to forutsetninger, der den ene er at den står i direkte forlengelse av kvinneforskningen. Den andre er at forskningen på menn har et kritisk og problematiserende blikk på menn og mannlighet, og skiller seg fra en flere hundre år lang tradisjonell forskning, der menn har vært det normale eller det nøytrale. Feltet kan bli omtalt som kritisk forskning på menn. Forskningen forstår menn som kjønnete vesener som inngår i et kulturelt bestemt kjønnssystem. En kan dermed si at forskning på menn kjønner menn. Maskulinitetsforskningen innebærer forskning på maskulinitet, men kan også innebære forskning på kvinner og maskulinitet. Derfor kan den også bidra til å problematisere kvinner på nye måter. En kan si at menn og kvinner er kulturelle størrelser, og maskulinitet og feminitet til dels er kulturelle forestillinger, og til dels analytiske begreper om kjønn (Lorentzen, 2006, s. 121-122).

Maskulinitetsstudier kan deles inn i tre områder, men det er kun to av områdene som vil være aktuelt for denne oppgaven. Det er den likestillingsorienterte og historiske forskningen som er aktuelle for oppgaven. I den likestillingsorienterte forskningen finner en tema som farskap, arbeid, familieproblematikk, maktfordeling, seksualitet og etnisitet. I den historisk orienterte forskningen finner en tema som patriarkatsteorier, maskulinitetens historie og mannlige stereotypier samt historiske forestillinger om det å være mann. I nyere tider har forskning på kjønn hatt en nær relasjon til arbeidet med likestilling og utviklingen av demokratiet, også innenfor maskulinitetsforskningen (Lorentzen, 2006, s. 131). Den historisk orienterte forskningen går på tvers av det andre forskningsområdet, og bidrar til å levere materiale til tidligere tiders forestillinger, ideologier og praksis knyttet til farskap, familie, vold og seksualitet. Med historisk kunnskap åpnes et bredere perspektiv på maskuliniteter og viser at kjønnssystemer er foranderlige.

Michael Kimmel er en amerikansk sosiolog som gir en ny forståelse av den historiske utviklingen når det gjelder menn og maskuliniteter. *Manhood in America* (1996) regnes som Kimmels hovedverk, der han undersøker den amerikanske middelklassen sine mannsidealer. I letingen etter mannsidealer gjør Kimmels (1996) seg to vesentlige oppdagelser som henger tett sammen. Mannligheten befestes i mindre grad gjennom begjæret etter å dominere og ha makt, men i større grad gjennom angsten for å bli dominert og herset med. Kimmels (1996) andre oppdagelse er at mannlighet i vel så stor grad dannes i relasjonen menn imellom, som i relasjonen til kvinner. Da blir ikke kjønn bare å forstå som et relasjonelt begrep mellom kjønnene, men også konstituerende for oppfattelsen av kjønn i relasjonen mellom menn. Videre viser Kimmel (1996) hvilken styrke som ligger i mannsidealet, der ideen om å være mann på den rette måten virker inn mot en tilpasningsdyktighet hos menn (Referert i Lorentzen, 2006, s. 132).

Kimmels (1996) drøfter menns forhold til makt og avmakt. Han hevder at menn strukturelt sett besitter makten i det patriarkalske samfunnet, men analyser av menn viser ofte at menn drives mer av redsel for å falle enn av lysten på makt. Da blir et viktig spørsmål hvordan en kan kombinere et strukturelt perspektiv om patriarkatet med et individorientert perspektiv på menn. Dette forsøker de svenske antologiene, *Rädd att falla* (1998) og *Sprickor i fasaden* (2001) å undersøke gjennom forholdet mellom mannlighet, makt og avmakt samt hvordan menn forsøker å bryte ut av et patriarkalsk mannlighetsideal og skaper forandring. Kroppen og følelsene skulle disiplineres og undertrykkes, og i dag er emosjonsregimet fremdeles gjeldende, for de fleste menn i den vestlige verden, bevisst eller ubevisst (Lorentzen, 2006, s. 133-134).

3.4.1 Hegemonisk maskulinitet og maskuliniteter

I 1985 kom Carrigan, Connell og Lee ut med en banebrytende artikkel som flytter perspektivet bort fra funksjonell kjønnsrolleteori og ideen om maskulinitet som en hovedsakelig psykologisk identitetsfigur. De flytter også den feministiske teorien om patriarkatet fra et abstrakt og statisk nivå til en mer operasjonell og relasjonell forståelse av forholdet mellom kjønn og makt. Ved å lansere begrepet den hegemoniske maskulinitet, kombinerer forfatterne en mannlig praksis med strukturelle forhold som stat, familie, arbeid og utdanning. Hegemonisk maskulinitet er ifølge Carrigan, Connell og Lee (1985), menn som blir tillagt den ledende posisjonen i et sosialt system, og som ofte er tett knyttet til makt og patriarkat. Det er kjønnspraksisen som til enhver tid legitimerer menns herredømme og kvinners underordning i samfunnet (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 71). De understreker at den hegemoniske maskuliniteten er historisk og dermed foranderlig. Gjennom lanseringen av begrepet legges grunnlaget for å forstå hvordan menns praksis inngår i kjønnede systemer, hvordan relasjonen mellom femininitet og maskulinitet og makt kan forstås. Videre poengteres det at maskulinitet ikke lenger kan snakkes om i entall, men at det er ulike former for maskulinitet for å markere menns ulikhet og mulige interessekonflikter, nemlig maskuliniteter (Lorentzen, 2006, s. 124).

Den australske sosiologen Raewyn Connell⁵ videreutviklet ulike former for maskuliniteter i sine bøker *Gender and Power* (1987) og *Masculinities* (1995) (Lorentzen, 2006, s. 124). Kultur, etnisitet, klasse og kjønn spiller inn på forståelsen av maskulinitet. For å unngå en karaktertypologi, der en ender med et uendelig antall maskuliniteter lanserer Connell (1995) noen overordnede systemer for hvordan menn inngår i kjønnede relasjoner. I den sammenheng har hun identifisert fire former for maskuliniteter som står i et relasjonelt og dynamisk forhold til hverandre: hegemonisk, underordnet, marginalisert og medvirkende (Referert i Lorentzen, 2006, s. 126). Maskulinitet kan endres over tid og er ulik mellom ulike sosiale systemer, da det ikke finnes én form for hegemonisk maskulinitet. Videre står den hegemoniske maskuliniteten i en dominansposisjon i et samfunn som står i relasjon til en underordnet form for maskulinitet, noe marginalisert maskulinitet er eksempel på. Medvirkende maskulinitet er derimot et noe uklart begrep i Connells (1995) teori, da den store mengden menn aksepterer og spiller med i et patriarkalsk system. De opplever at patriarkatet gir dem en gevinst som mann i relasjon til underordningen av kvinner. De lever

⁵ Kjent som Robert William Connell før hun i 2006 stod fram som transkvinne (Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 71).

likevel ikke opp til forventningene for å kunne innta en hegemonisk posisjon. Gjennom sine fire kategorier for maskulinitet gir Connell (1995) ulike måter å utforske litteraturen på, og viser samtidig hvordan maskulinitetsformene skapes i relasjoner, og endres i løpet av et liv, mellom kulturer og innad i en kultur på samme tid (Referert i Samoilo & Myren-Svelstad, 2020, s. 72). Et dilemma knyttet til Connells (1995) kategorier er at forskere kan ha lett for å tilpasse virkeligheten til systemet ved å finne menn som passer til Connells (1995) fire former for maskuliniteter. Dermed kan en miste andre væremåter. I senere tid har modellen hennes blitt gjenstand for en mer omfattende kritikk. Kritikken går ut på at den blir for statisk og universell, og ikke tar inn over seg menns emosjonelle og kroppslige aspekter. Videre mangler den rom for menns endringspraksis, der menn ønsker å problematisere og bryte med den hegemoniske maskuliniteten og patriarkatet. Videre er modellen kritisert for at maskulinitet kun gjelder for menn og ikke inkluderer kvinner (Referert i Lorentzen, 2006, s. 126-127).

I nordisk maskulinitetsstudier har det vokst fram en modell for å forstå den kulturelle maskulinitet, nemlig relasjonen mellom det mannlige og umannlige. Umannlighet er et begrep som fungerer bedre enn avmaskulinisering eller demaskulinisering (Lorentzen, 2006, s. 128). Den svenske historikeren Jonas Liliequist viser i sin studie (1999) at ved å studere historiske forestillinger om umannlighet får en tilgang til mannlighet. Mannlighet framtrer tydeligst når den blir problematisert eller truet av muligheten for å umannliggjøres. Umannlighetsbegrepet kan gi fordeler i forhold til den hegemoniske maskulinitetsmodellen. En kan si at konstitueringen av mannlighetsformene ikke er gitte, og at en mann aldri kan være sikker på sin mannlighet, da den hele tiden trues av å falle ned i umannligheten. Slik blir menn utsatt for en kontinuerlig bevisbyrde overfor omverden for å bekrefte sin mannlighet. Begrepsparet mannlighet og umannlighet gjør det mulig å utvide forståelsen av kjønnsmakt, både som relasjonell kategori mellom menn og kvinner, og mellom menn. Begrepet blir også brukt for å få en forståelse av historisk endring (Referert i Lorentzen, 2006, s. 129). I det ovennevnte har jeg redegjort for deler av kjønnsforskningen som er aktuell for min oppgave. I kommende delkapittel vil jeg ta for meg migrasjonslitteraturen, som er det andre fagfeltet for denne oppgaven.

3.5 Migrasjonslitteratur

3.5.1 Begrepsavklaring

Nye stemmer og identiteter har blitt skrevet inn i norsk samtidslitteratur de siste tiårene, og har ført med seg nye tema og erfaringsområder, så vel som nye språklige bilder og estetiske former. Disse stemmene representeres av forfattere med egen migrasjonserfaring, men også av etnisk norske forfattere som bidrar til å utvide perspektivene til den norske kulturarven. I vårt flerkulturelle samfunn blir det nødvendig å se på kulturarven i et mangfolds- og migrasjonsperspektiv (Kongslien, 2002, s. 174, Strand, 2009, s. 10). Det har lenge foregått en diskusjon knyttet til definisjonen av slik litteratur. Innvandrerlitteratur, migrasjonslitteratur og flerkulturell litteratur er blant begrepene som blir tatt i bruk, og som til stadighet skifter både bruk og innhold. Diskusjonen har mange likhetstrekk med debatten som foregikk på 1970-tallet om kvinnelitteratur. Debatten drøfter om det er tematikk, forfatter eller hovedkarakter som skal være avgjørende for merkelappen (Strand, 2009, s. 48). I 2002 konstaterer Ingeborg Kongslien, som er blant de mest kjente forskerne på feltet, i en artikkel i *Norsk litterær årbok* at termen innvandrerlitteratur er problematisk og påpeker at en avgrensning er nødvendig (Kongslien, 2002, s. 174). Jørgen M. Sejersted har i likhet med Kongslien drøftet spørsmålet knyttet til begrepsbruk i en artikkel i *Norsk litterær årbok* (2003). Sejersted (2003) føyer seg inn i Kongslien sine betraktninger om at begrepet innvandrerlitteratur er for snevert og bygger på en kulturell generalisering av individer, og at dette kan være problematiserende for enkeltindivider vedrørende deres kulturbakgrunn (Sejersted, 2003, s. 81). Sejersted (2003) lanserer begrepet migrasjonslitteratur, og mener migrasjonslitteraturen kan forstås som skjønnlitteratur som «omhandler og tematiserer den kulturelle problematikken som oppstår når eit individ eller ei gruppe frå eitt kulturelt område kjem i (varig) kontakt med ein annan, og i utgangspunktet framand, kultur» (Sejersted, 2003, s. 80). Flerkulturell litteratur og migrasjonslitteratur er dermed å foretrekke, og vil i denne oppgaven bli brukt om hverandre, da de ikke virker generaliserende og er mindre snevre enn innvandrerlitteratur.

Tematikken i migrasjonslitteratur omhandler ofte valg og konflikter, knyttet til minoritetsspråklige ungdom og deres hjemmemiljø. Sejersted (2003) benytter seg av begreper fra sosiologien, *kulturrelativisme* og *universalisme*, for å sette valgene deres i perspektiv. Menneskerettigheter og demokrati knyttes ofte til samfunnsforhold der troen på at universelle verdier skal gjelde alle mennesker uavhengig av samfunnsforhold. Videre vil noen hevde at menneskerettighetene er vestlige og knyttet til vestlig kultur basert på vestlig historie. Sejersted (2003) finner det en kan kalle en kulturrelativistisk toleranse for ulikhetene, samt en tvil knyttet til om det er mulig å finne tidløse normer som gjør at kulturer kan sammenlignes opp mot universelle verdier (Sejersted, 2003, s. 89-90).

Kulturbegrepet har ifølge forsker Marianne Gullestad endret seg med årene, og blir i større grad sett på som relasjoner og prosesser som stadig er i endring, framfor faste enheter. I en slik betydning vil kulturbegrepet inkludere verdier og tradisjoner som knytter mennesker sammen (Gullestad, 2002, s. 120).

Avslutningsvis vil jeg se nærmere på æresbegrepet, da det er sentralt og knyttet til kjønn i begge verkene, noe tittelen på den ene boka *Izzat. For ærens skyld* (1996) vitner om. *Izzat* betyr ære på urdu (Karim, 1996). Professor i sosialantropologi Unni Wikan kom i 2003 ut med boken *For ærens skyld: Fadime til ettertanke*. Wikan ønsker å forstå hva ære og skam handler om i enkelte miljøer, uten å stigmatisere grupper. Samtidig har hun tro på at kunnskap om tema bidrar til å fremme humanistiske verdier (Wikan, 2003, s. 7-9).

Ære har ulike betydninger i ulike miljøer og grupper. Hva som gir ære og hvem som har rett til det har variert over tid og sted. Begrepet er knyttet til nasjonalisme og etnisk revitalisering, der kvinner symboliserer gruppens, familiens og nasjonens samhold og kontinuitet. Det er kvinnene som framholdes som den kulturelle identitetens voktere. Mannens kulturelle og nasjonale identitet gir seg uttrykk i kvinnen, som må kontrolleres (Wikan, 2003, s. 81- 82). Naser Khader refererer til to sett av æresbegrep som inngår i de uskrevne lovene, der ett refererer til ære generelt og ett som kun gjelder kvinners ærbarhet (Wikan, 2003, s. 79).

For mange tradisjonelle muslimer er ære og skam ofte minst like viktige i hverdagen som islam kan være. *Det er de uskrevne lover for ære og skam* som, mer enn religionen, fastholder de kulturelle forskjeller mellom menn og kvinner, kjønnsatskillelsen, sløret, møydommens betydning m.m. Fastholdelsen av æren og skammen er mer problematiske for integrasjonen [...] enn religionen islam, som på mange måter tross alt er pragmatisk. (Wikan, 2003, s. 79)

Både i europeisk historie og de fleste ikke-vestlige samfunn har ære en kjønnset dimensjon, noe uttrykk som en mann av ære og en ærbar kvinne vitner om. Menn representerer og forvalter familiens ære, mens kvinner har skam. Æren har en paradoksal kvalitet, der menns ære beror i utpreget grad på *kvinnens* seksuelle atferd. Dermed skaffer mannen seg et problem, da han utvikler et æresbegrep som gjør han ytterst sårbar for om hans kvinner ⁶ bryter ærbarhetsnormene når det gjaldt seksualitet. I hvilken grad ærbarhetsnormene er operative i dag varierer (Wikan, 2003, s. 59- 60).

En tosidig teori om ære blir anvendt i faglitteraturen, der ære har to aspekter, ett ytre og ett indre. Ansikt utad er synonymt med ære, og på språk som kurdisk og arabisk brukes ansikt ofte istedenfor ære (Wikan, 2003, s. 65). For å få et avgrenset æresbegrep baserer

⁶ Disse kvinnene kunne innebefatte mannens kone (er), datter, søster og kusine (Wikan, 2003, s. 60).

Wikan (2003) seg på antropologen Frank Henderson Stewarts banebrytende bok *Honor* (1994). Stewart forsøker å sette æresbegrepet inn i et bredt sammenlignende perspektiv, både historisk og regionalt. Ære karakteriseres i mange ikke-vestlige samfunn i dag, som i Europa i tidligere tider, av en æreskodeks, som består av et sett regler som spesifiserer hva som gir og ikke gir ære. Disse reglene tilsier at ære ikke bare kan vinnes, men også kan tapes. Stewart (1994) trekker fram det at æren kan *mistes* som definerende ved begrepet. Stewart (1994) råder om å ta i bruk begrepet *personlig ære* for å få fram det legale aspektet ved ære, der ære betraktes som en juridisk rett til å bli behandlet som likemann. Hierarkisk ære/rang/anseelse kan økes og minskes, men æren som likemann, altså den personlige æren, kan ikke økes, bare mistes og eventuelt gjenvinnes. Den blir da et spørsmål om enten- eller (Referert i Wikan, 2003, s. 66- 69).

Videre er ære knyttet til et kollektiv, der familien, slekten, klanen eller stammen, og i noen tilfeller nasjonen inngår. Familien har felles ære, og den enes vanære rammer de andre. Æren står offentlig til skues i samfunn med æreskodeks, der det handler om omverdenens vurdering av en person, framfor personens egne moralske standarder. Ryktet blir alfa omega, og folkesnakk kan ruinere en families ære og rennommé. Ære er et spørsmål om enten- eller og er absolutt, mens skam kommer i grader. En kan være mer eller mindre skamfull, og dermed påføre mer eller mindre skam (Wikan, 2003, s. 69- 70). Å ha skam kan forstås som at en må forvalte sin seksualitet etter æreskodeksen. Har ikke kvinner skam kan de styrte hele slekten ut i vanære (Wikan, 2003, s. 73). Æresbegrepet handler om farens, slektens og brorens ære. Ære knyttes direkte til en person eller et kollektiv (Wikan, 2003, s. 71). Wikan (2003) mener det er viktig at en får en forståelse for begrepet, uten å stigmatisere gruppen. Personer som inngås i gruppen er bundet av æreskodekser og kan selv slite, og overgripe kan selv være ofre (Wikan, 2003, s. 82-83). I neste delkapittel vil jeg se nærmere på orientalisme.

3.5.2 Flerkulturell litteratur med utgangspunkt i postkolonialismen

Den palestinsk-amerikanske litteraturprofessoren Edward Said står bak noen av hovedtankene til postkolonialismen. Postkolonialisme betyr etter kolonialismen (Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 99). I 1978 kom Said ut med den epokegjørende boka *Orientalism*⁷, der han forklarer orientalisme som et akseptert skille mellom *Orienten* (Midtøsten og Asia) og *Oksidenten* (Vesten) (Said, 1978/2004, s. 12-13). Said (1978) påpeker at Vestens overlegne stilling kommer av Orientens stilling i vesteuropeisk sammenheng, hvor en finner «Europas

⁷ I denne oppgaven refererer jeg til den norske utgaven fra 2004 som er oversatt av Anne Aabakken.

største, rikeste og eldste kolonier, kilden til dens sivilisasjon og språk, dens kulturelle motpart, og et av de mest inngrodde og oftest tilbakevendende bilder av Den andre» (Said, 1978/2004, s. 11). En kan si at koloniale strukturer fremdeles lever videre i andre former, og derfor kan tidsaspektet post være problematisk. I den sammenheng har begrepet *nykolonialisme* blitt foreslått som et mer passende begrep enn postkolonialisme (Vold, 2019, s. 31).

Said (1978) inntar et konstruktivistisk perspektiv, der han argumenterer for «at «Orient» i seg selv er en skapt enhet og at forestillingen om at det finnes geografiske områder med innfødte, grunnleggende «annerledes» innbyggere som kan defineres på bakgrunn av en eller annen religion, kultur eller rasetrekk som tilhører dette geografiske området, er en like tvilsom idé» (Said, 1978/2004, s. 350). Videre argumenterer Said (1978) for at det er viktig å være klar over hvilke verdier som løftes fram når ulike kulturer møtes. Hans grunntanke er at Vesten står i et hegemonisk forhold til Østen, der Vesten har konstruert Østen som sin motsetning, som den Andre, og at de vestlige ideene om Østen reproducerer et maktskille mellom «oss» og «dem» (Said, 1978/2004, s. 17). Ved å synliggjøre noen og på samme tid usynliggjøre andre, skapes maktskiller i litteraturen. Litteraturen har makt til å få leseren til å føle sympati eller antipati overfor ulike karakterer. Et av postkolonialismens mål blir derfor å avdekke og løse opp maktstrukturene som skaper og opprettholder ulikheten fra de etablerte forestillingene. I lys av dette bør leseren stille seg kritisk til tekster og samtidig spørre seg hvilke stemmer og posisjoner som blir representert, og hvilke muligheter og begrensninger som kommer til uttrykk (Khateeb, 2018, s. 294-295). Videre har Orienten bidratt med å definere Vesten som sitt motstykke av utseende, tanke, personlighet og erfaring (Said, 1978/2004, s. 17). Forståelsen av identitet blir da å forstå som noe som skapes i relasjon til andre og til forskjell fra andre (Said, 1978/2004, s. 11-13, Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 100-101). Flerkulturell litteratur springer i dag ut av postkolonial tenkning hvor det ligger en kritikk av vestlig kulturdominans. Å framstille andre måter å se livet og verden på enn de som har vært dominerende og som har hatt status blir nå utfordret av et perspektiv nedenfra eller utenfra, fra de undertrykte eller marginaliserte (Slettan, 2020, s. 28-29). Jeg vil nå se på hvordan det er å vokse opp mellom to kulturer og hvordan det kan påvirke identitetsutviklingen til et individ.

3.5.3 Kulturmøter og identitet

Frantz Fanon har stor innflytelse på postkolonial forskning, og er særlig kjent for verket *Black skin, white masks* (1952). Fanon (1952) ser i likhet med Said (1978) på identitetsdannelse som

en prosess, der individet forstår seg selv i relasjon til andre. Videre mener Fanon (1952) at de andres blikk kolliderer med individets selvforståelse samtidig som også individet selv internaliserer blikket. På den måten blir individet gjort til objekt. Personen kan velge å etterligne de hvite og dermed utslette seg som svart, som er i tråd med kolonimaktens måte å utføre sitt herredømme på. Fanon (1952) konstaterer at det svarte individet tar på seg en hvit maske, tar på seg de hvites klær, tilpasser seg de hvites sosiale og kulturelle koder samt bruker deres språk, i motsetning til de med hvit hud som ikke trenger å bruke maske. Å bli anerkjent som hvit blir et prosjekt (Referert i Samoillow & Myren-Svelstad, 2020, s. 106-108).

Den indisk-amerikanske litteraturteoretikeren Homi K. Bhabha fremmer i motsetning til Said (1978) og Fanon (1952) et dynamisk kultur- og identitetssyn, der de andre ikke kan fastsettes. I verket *The Location of culture* (1994) ønsker Bhabha å oppheve det dikotomiske kultursynet som dominerer store deler av postkolonial teori. Hans grunntanke er at kulturell identitet alltid er under forandring, og påpeker at «(...) spørsmålet om identifikasjon oppstår bare imellom fornektelse og bestemmelse» (Bhabha, 1994, sitert i Samoillow & Myren-Svelstad, 2020, s. 110). For unge minoritetsspråklige kan det oppleves som en kollisjon å leve mellom flere kulturer når tradisjoner og verdier står i motsetning til det en møter på skolen og ellers i samfunnet (Strand, 2009, s. 50). Kulturelle brytninger påvirker alle kulturer i et samfunn. Når det gjelder innholdet i kulturmøter er det et stort spekter som bidrar til å utfordre det kulturelle grunnlaget til majoritetsgruppen og minoritetsgruppene. Dette påvirker i sin tur forståelsen og utviklingen av identiteten til hver enkelt ettersom den er knyttet opp til kulturelle tradisjoner, verdier og tenkemåter. Identitet forstås i dag som et konstruksjonsprosjekt, og ikke som noe fastlåst til strenge tradisjonelle kulturelle forståelser, og kan forstås som den fortellingen individet forteller om seg selv. Dermed blir samfunnet individet deltar i en naturlig del av identitetskonstruksjonen (Referert i Khateeb, 2018, s. 288).

Å ha innsikt i og forståelse for hvordan det er å leve i et kulturelt mangfold er derfor nødvendig. Dette er å forstå som *interkulturell kompetanse*. Bhabha (1994) tar i bruk begrepet *hybriditet*, for å beskrive et grenseland der flere kulturer virker, og knytter dette til konstruksjonen av identitet (Referert i Khateeb, 2018, s. 288). Videre forklarer han «Overgangene mellom faste identifikasjoner åpner opp for muligheten for en kulturell hybriditet som tillater forskjell uten et antatt eller påtvunget hierarki» (Bhabha, 1994, sitert i Samoillow & Myren-Svelstad, 2020, s. 111). Bhabha (1994) påstår videre at mening skapes gjennom kulturelle utviklingsprosesser, da de aldri er fastlagt, men heller ambivalente. Dette omtaler han som *det tredje rommet*. Dette rommet må forsås som en metafor på prosessen der

kulturelle identiteter utformes, og noe nytt oppstår, et tredje med tradisjoner fra begge kulturer (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 111).

Det svenske begrepet *mellanförskap* har blitt drøftet i artikler av Miamouna Jagne-Soreau (2018; 2019) og Daphne Arbouz (2012). Å vokse opp i mellanförskap har til stadighet blitt tematisert i litteraturen de siste årene. Mellanförskap kan forstås som å aktivt forholde seg til flere kulturer (Jagne-Soreau, 2018, s. 24). Det har oppstått debatt rundt spørsmål knyttet til flerkulturelle identiteter (Arbouz, 2012, s. 37). Følelsen av å ikke høre hjemme noen steder, der en blanding av utenfor- og innenförskap, forårsaket på bakgrunn av kroppslige markører og kulturelle uttrykk synliggjøres. Mellanförskap blir i dag ofte anvendt om følelser og erfaringer hos «blanade, adopterade och andra generationen» (Jagne-Soreau, 2019, s. 48). En konsekvens av dette kan være at en ikke føler tilhørighet blant majoritetskulturen, og heller ikke blant familiens minoritetskultur. Videre handler det om følelsen av ikke å avvike kulturelt fra majoriteten, men derimot at det som markerer denne annerledesheten og normbrytende tilstanden kun har med det ytre utseendet å gjøre. Dermed vil de som ikke er hvite oppleve å ikke høre hjemme i eget hjemland, der de er født og oppvokst (Arbouz, 2012, s. 40). Arbouz (2012) beskriver deres felles erfaring som en «känsla av att vara icke-autentisk, av at inte fullt ut betraktas som vare sig svensk eller något annat, alternativt varken som vit eller icke-vit, samt en känsla att leva utanför eller mellan, en eller flera kulturer, rasar och länder samtidigt» (Arbouz, 2012, s. 37).

Et paradoks Jagne-Soreau (2018) skildrer er den doble avvisningen, fra to land og to kulturer, og hvordan personen på den måten blir klar over sin posisjon mellom kulturene (Jagne-Soreau, 2018, s. 24). De klassiske løsningene har vært å velge ett perspektiv med dobbelttilhørighet, der subjektet anses å kjenne seg like hjemme i begge land, og betraktes som en kulturkameleon, og forventes å være «den bron som ska medla och försona två til synes motsatta läger» (Jagne-Soreau, 2019, s. 49). Mellanförskap definerer ingen midlertidig liminalitet, men en finalitet, som kan være et vanskelig aspekt å skjønne. Forskjellen er imidlertid betydelig gjentatt i det tilbakevendende temaet generasjonskonflikt og det er i litteraturen både en klar vilje og et tydelig behov for å motarbeide arven fra den forrige (innvandrer) generasjonen (Jagne-Soreau, 2018, s. 25). Et tydelig mål blir derfor å skape rom for nye historier og gi de som befinner seg i posisjonen mellom to kulturer en sosial anerkjennelse slik at de kan bli en del av storsamfunnet. Gjennom synliggjøring av disse historiene samt at de får en egen stemme i samfunnet, kan nye identitetsdannelser ta form (Arbouz, 2012, s. 38). Jeg vil nå se nærmere på begrepet interseksjonalitet.

3.6 Interseksjonalitet

Interseksjonalitet er et begrep som er lansert av den amerikanske jusprofessoren Kimberlé Williams Crenshaw (1989), og er av stor interesse innen to akademiske tradisjoner; kvinne- og kjønnsforskningen og den antirasistiske- og postkoloniale forskningen. Utgangspunktet til Crenshaw er forskjeller på svarte og hvite kvinners erfaringer (Referert i Berg, Flemmen & Gullikstad, 2010, s. 6). Begrepets formål er å peke på hvordan mennesker i noen bestemte sammenfallende kategorier ikke har samme rettigheter, beskyttelse og privilegier som andre (Berg, Flemmen & Gullikstad, 2010, s. 4). I postkoloniale studier er Said (1978) og Fanon (1952) begge kritisert for å mangle kjønnsperspektivet i sine teorier, noe som for den indiske litteraturteoretikeren og feministen Gayatri C. Spivak (2009) blir et viktig anliggende. Med røtter i marxistisk tenkning har Spivak (2009) videreutviklet konseptet om det Said (1978) omtaler som den Andre i sin innflytelsesrike artikkel *Can the Subaltern speak?* (2009), oversatt til «Kan den underordnede tale?» (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 103). Det er nødvendig å presisere at Spivak (2009) er opptatt av forholdene i India. I motsetning til de andre teoretikerne skriver ikke Spivak (2009) en litteraturvitenskapelig artikkel, men den behandler likevel begreper som har hatt stor betydning i postkoloniale studier, der det å ha en stemme, være stemmeløs og å bli eller ikke bli hørt diskuteres. Videre mener Spivak (2009) at «[M]uligheten for kollektivitet [blir] konsekvent [...] hindret gjennom manipuleringen av kvinnen som handlende» (Spivak, 2009, sitert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 103). Slik blir den underordnede avgrenset fra alle disse mulighetene, og i sin tur befinner kvinnen seg dobbelt i skyggen. Kvinnen blir aldri subjekt, men kun objekt, og den underordnede kvinnen blir metaforisk sett stemmeløs. Den underordnede kvinnen faller utenfor infrastrukturen som tillater henne å gjøre sin posisjon forstått. Dersom en kaster et metablikk på den offentlige diskursen og stiller spørsmål om hvem som representerer, hvem som blir representert og hvem som forblir usynlig, kan ideen om den underordnede bli produktiv, da de usynlige ofte er grupper som i liten grad har mulighet til å delta i det offentlige ordskiftet (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 102-104, Vold, 2019, s. 58). Det foregår fremdeles produksjon av annethet, og denne annetheten kan være knyttet til både kjønn, seksualitet, etnisitet eller klasse (Bondevik & Rustad, 2006, s. 51). Jeg skal i det følgende delkapittelet redegjøre for oppgavens siste fagfelt, som er ungdomslitteratur.

3.7 Ungdomslitteratur

I *Ungdomslitteratur- Ei innføring* (2020) drøfter Svein Slettan hva ungdomslitteratur er. Slettan forstår ungdomslitteratur som litteratur avgrensa etter alder, utgitt med ungdom som målgruppe. Videre påpeker Slettan (2020) at ungdomslitteratur ikke er en sjanger i seg selv, men en gruppe tekster bestående av ulike sjangre (Slettan, 2020, s. 13). Ungdomslitteratur blir tidvis brukt i en videre sammenheng enn og kun omtale tekster utgitt for ungdom, der litteratur som handler om, passer for eller blir lest av ungdom kan være eksempler på det (Slettan, 2020, s. 14). Bøker som ikke umiddelbart kan plasseres i kategoriene barne- og ungdomslitteratur eller voksenlitteratur, kalles *crossoverlitteratur* (Slettan, 2020, s.15). En tendens som speiler seg i litteraturen er at ungdomsfasen i livet går lenger utover i tidsløpet, der ungdomstilstanden blir videreført og avgrensningene mot barnebøker og voksenbøker blir løst opp. På den måten blir overgangsfasene for hva ungdomslitteratur er åpne (Slettan, 2020, s. 14, 16). Tross ungdomslitteraturens åpne grenser, er et typisk kjennetegn at tekstene er ungdommelige og formidler et ungdomsperspektiv. Et sentralt trekk er å komme tett på ungdommens livsfølelse, slik at den unge leseren kan oppleve teksten som en nær og relevant framstilling. Da kan ungdommen oppleve gjenkjenning og identifikasjon i tekstene. Gjennom en solidaritet med ungdommen, og en omsorg både for de litterære karakterene og for ungdomsleseren i siste instans, fremmer den implisitte forfatteren verdinormer der ungdomstilstanden har verdi i seg selv (Slettan, 2020, s.17- 18).

3.7.1 Sjanger og kompleksitet

Samtidsrealistiske ungdomsromaner har hatt et spenn fra individorientert psykologisk realisme til samfunnsorientert sosial realisme i senere år (Nes & Slettan, 2020, s. 41). Noen av ungdomsbokforfatterne på 1980- og 90-tallet fortsatte å jobbe i den samtidsrealistiske 1970-tallstradisjonen, og skriver om identitetsproblemer og verdivalg i en tid der familieforhold og normer forandrer seg i høyt tempo. Idealet for ungdomslitteraturen på 1970-tallet er å ta ungdomskulturen på pulsen, være hverdagsnær og ikke vike for samfunnsproblemer og tabuemner, men istedenfor være åpen og rett på. Ungdomslitteraturen blir ofte omtalt som sosialrealisme eller problemrealisme. Videre tar den opp aktuelle problemområder i ungdommens liv, og ser de ofte i en samfunnsmessig sammenheng. Identitetsproblematikken blir ofte knyttet til andre tema som har en videre samfunnsmessig relevans, som familiekonflikter, kriminalitet, forhold knyttet til skolen og normer for kjønn og seksualitet. Videre presenterer ungdomslitteraturen livshistorier der en kan spore refleksjon over egne

verdier, veivalg og identitet. Typisk for psykologisk realisme er at den legger mindre vekt på ytre handling, men framhever indre konflikter og drivkrefter (Slettan, 2020, s. 22-24).

Solbjørg Tormodsdotter Nes og Svein Slettan (2020) drøfter realisme i samtidsrealistiske ungdomsromaner. Realisme kjennetegnes av at den fiktive handlingen er plassert i en normalvirkelighet som framstår som troverdig og mulig å kjenne seg igjen i for leseren, samtidig som den tar opp vanskelige sider ved ungdomstiden. Ofte er alvoret stort i den samtidsrealistiske ungdomsromanen, der hovedpersonen opplever en form for eksistensiell krise knyttet til vonde opplevelser som angst, ensomhet, eller mørke temaer som rasisme, psykisk og fysisk vold og selvmord. På tross av disse utfordringene kommer hovedpersonen seg stort sett gjennom de vonde erfaringene, og kommer nærmere en avklaring som åpner for håp og en større tro på livet (Nes & Slettan, 2020, s. 36-37). Håpet og livsmotet formidler det Slettan (2020) omtaler som en konstruktiv norm, og er typisk for ungdomslitteraturen (Slettan, 2020, s. 27). Handlingen er lagt til et tidsrom som til en viss grad faller sammen med ungdomsleserens egen tid, noe som ligger i begrepet om det samtidsrealistiske. Realistisk prosa er ofte rik på detaljer, som ikke nødvendigvis har noen annen funksjon enn at den skal vise til den verden en lever i, og skaper en virkelighetseffekt (Nes & Slettan, 2020, s. 37-38).

En ny tendens i ungdomslitteraturen er globalisering. Livsbildet i litteraturen overskrider en norsk- nasjonal ramme, og åpner for et verdensomspennende perspektiv. Det er særlig tre områder en finner globalisering i litteraturen, der flerkulturell litteratur vil være aktuelt for min videre analyse. Flerkulturell litteratur tematiserer kulturmøter, flerkulturelle miljø og vender seg til lesere med en annen kulturell bakgrunn enn den teksten har sitt utgangspunkt i. Det globale perspektivet angår kulturmøter, og kan være overskridende som erfaring i verket og hos leseren, der tradisjonelle og tilsynelatende selvsagte livsrammer brytes med og skaper en åpen og uavklart situasjon. I den situasjonen må identitet og mening med livet reflekteres over samt formes på nytt (Slettan, 2020, s. 27-29). Jeg vil nå se på hvordan ungdomslitteraturen er knyttet til identitet og kjønn.

3.7.2 Identitet og kjønn

1800-tallets danningsromaner for voksne gir grunnmønsteret for gutte- og ungpikenebøkene, der en følger utviklingen fra et ungt menneske, fra en uetablert og umoden livstilstand mot en mer avklart identitet (Slettan, 2020, s. 20). Et sentralt tema i realistiske ungdomsromaner er identitet og livsmestring, der hovedpersonen møter på utfordringer, motgang, konflikter og kriser. Hovedpersonen må gjennom prosesser for å utvikle en identitet, slik at hovedpersonen

potensielt kan forstå seg selv og omverden bedre. Dette forløpet kaller Åsfrid Svensen (2001) «(...) en *byggende prosess*, både individuelt og kulturelt», og mener dette gjelder både for hovedpersonen og for leseren (Svendsen, 2001, sitert i Nes & Slettan, 2020, s. 39). Prosessen kaller Svendsen (2001) for et identitetsbyggende handlingsforløp, der forløpet kan forekomme i tradisjonelle, kronologiske handlingslinjer og i komplekse og mer utprøvende former. Gjennom komposisjonen kan en få signaler om hvilket syn på identitet som kommer fram. Ungdomslitteraturen følger ofte det narrative grunnmønsteret fra danningsromanen, hjem- hjemløs- hjemkomst (Referert i Nes & Slettan, 2020, s. 39).

Ungdomstiden blir uttrykt som en terskeltilstand eller liminalstilstand, der de unge befinner seg midt imellom. Den unge følger mønsteret fra en hjemme-tilstand, der normer og atferdsmønstre ikke blir problematisert, før den går over i en friere livsfase, der en prøver grenser og skal finne sin egen identitet. Hjemfasen markerer en mer moden og avklart posisjon (Slettan, 2020, s. 21- 22). Ofte blir den mellomste fasen, et uttrykk for en indre utvikling, der karakteren blir formet. Da er det snakk om en reise i overført betydning, og karakteren kobles fra den sammenhengen den inngår i. Det kan også skje gjennom at karakteren selv frigjør seg fra noe, eller går inn i eller søker etter en ny sammenheng. Identitetsutvikling kan uttrykkes som en form for en indre reise, gjennom en psykologisk tilnærming, som legger til rette for meningssøking, følelsesmessig frigjøring og modning (Nes & Slettan, 2020, s. 39).

Å se på identitet som et allment og fritt fenomen er ofte vanlig, men kjønnsdimensjonen minner om at identitet i høy grad er knyttet til sterke normer i kulturen, selv om normer også er i endring. Ungdomslitteraturen fra 1970-åra opererer i stor utstrekning med foreldregenerasjonen som en tydelig med- eller motspiller for ungdommen, der de unge kan markere motstand mot foreldrene, gjøre opprør samt forkaste idealene deres. Det finnes mange eksempler på at voksne svikter og blir borte. Den tyske pedagogen og sosialpsykologen Thomas Ziehes bruker begrepet kulturell frigjøring, der han referer til at voksne i senmoderne samfunn i økende grad blir visket ut som autoriteter og gir barna lite støtte i identitetsutviklingen (Slettan, 2020, s. 32).

Kjønnspektivet dreier seg om i hvilken grad boka er kjønnnet, og har et mannlig eller kvinnelig blikk, og hvorvidt hovedpersonen er gutt eller jente. Videre handler det om på hvilken måte kjønn og kjønnsnormer tematiseres på ulike måter. Dette angår ikke bare den unge hovedkarakteren, men også de voksne, der en ser hvordan mannlige og kvinnelige forbilder figurerer i bøkene (Nes & Slettan, 2020, s. 50). Kjønnsnormene i bøkene speiler at

kjønnene har ulike muligheter i samfunnet, og det blir tydelig at spor etter maktforhold preger oppdragelsesidealene i de kjønnsdelte ungdomsbøkene (Slettan, 2020, s. 21).

Ungdomsromanene fra 1980-, 1990 og tidlige 2000-åra bryter med tradisjonell kjønnsrolletenkning, og byr på følsomme, engstelige og usikre gutter. Denne guttetyper minner om de tenkende og følsomme og til dels passive jentene en er vant med å møte i ungpikenebøkene, og representerer med det en problematisering av gutterollen. Endringen i guttesosialiseringen har ført til at maskulinitet har blitt et bredere og mer sammensatt felt, der en annen type maskulinitet kommer til syne. Samtidig finner en de utypiske jentene som nekter å tilpasse seg, der en klassisk skildring av jenter er at de er tverre og vrang. Disse jentene representerer en problematisering eller forhandling av jenterollen (Nes & Slettan, 2020, s. 50). Ungdomslitteraturen de siste årene har hatt en regressiv tendens med hensyn til kjønn, der de tradisjonelle kjønnsnormene kommer inn igjen i tekstene (Slettan, 2020, s. 31). Det er mer karakteristisk for gutter at følelseslivet sitter lengre inne, og at de er preget av et hardt ytre, men at en utover i romanen lærer dem å kjenne som mer sammensatte karakterer, fordi de selv går gjennom en utvikling. Da trenger det ikke være snakk om en radikal endring, men at en har sett at karakteren har gått gjennom selvrefleksjon og blitt sterkt preget av følelseslivet (Nes & Slettan, 2020, s. 51). Før jeg begynner på analysen skal jeg gjøre rede metoden jeg tar i bruk i denne oppgaven.

3.8 Metode

Jeg har på bakgrunn av oppgavens forskningsspørsmål utviklet følgende tekstanalytiske spørsmål til analysen:

1. På hvilken måte kommer mannlige kjønnsnormer til syne gjennom karakterene i verkene, og hvorvidt er disse knyttet til etnisitet?
2. På hvilken måte kommer kvinnelige kjønnsnormer til syne gjennom karakterene i verkene, og hvorvidt er disse knyttet til etnisitet?
3. På hvilken måte gjennomgår hovedkarakteren i verkene en identitetsutvikling relatert til kjønn og etnisitet?

Metoden som er aktuell for min masteroppgave er en komparativ analyse, der jeg ved bruk av nærlesing vil sammenligne romanene *Pakkis* (1986) og *Izzat. For ærens skyld* (1996). Jeg tar for meg hver enkelt bok i en historisk rekkefølge. Først vil jeg analysere *Pakkis* (1986) i

kapittel 4.0 for så å analysere *Izzat. For ærens skyld* (1996) i kapittel 5.0. Sitater som er hentet fra bøkene vil som nevnt innledningsvis markeres med sidetall i parentes. Analysekapitlene inneholder kapitler om litterær form og tematikk samt språk, men tar hovedsakelig utgangspunkt i de tre tekstanalytiske spørsmålene, bestående av relevante romankarakterer som underkapitler. Avslutningsvis har jeg en komparativ analyse i kapittel 6.0, der jeg belyser spørsmålene fra analysen og sammenligner verkene for å se på forskjeller og likheter med henhold til kjønn, kjønnsnormer og etnisitet. Felles for kjønnteoretiske innfallsvinkler til skjønnlitteratur er ifølge Samoïlow og Myren-Svelstad (2020) at de tar utgangspunkt i at kjønn og seksualitet både er sosiale, kulturelle og språklige fenomener, og ikke bare biologi. Da blir innsikter fra flere kjønnteoretiske felt kombinert (Samoïlow & Myren- Svelstad, 2020, s. 75).

Både *Pakkis* (1986) og *Izzat. For ærens skyld* (1996) kan settes inn i A. J. Greimas *aktantmodell*, der aktantmodellen fungerer som et analytisk verktøy. Jeg tar i bruk denne modellen for å forstå romanene bedre. Aktantmodellen består av tre akser. Den første aksene kalles *prosjektaksen*, og består av et *subjekt* som søker et *objekt*. *Kommunikasjonsaksen* er den andre aksene og består av en avsender som formidler samme objekt til en *mottaker*. Den siste aksene kalles *konfliktaksen*, der *motstandere* befinner seg på den ene siden og *hjelpere* på den andre siden. Disse yter hjelp og motstand på subjektets vei mot objektet (Claudi, 2020, s. 72-74).

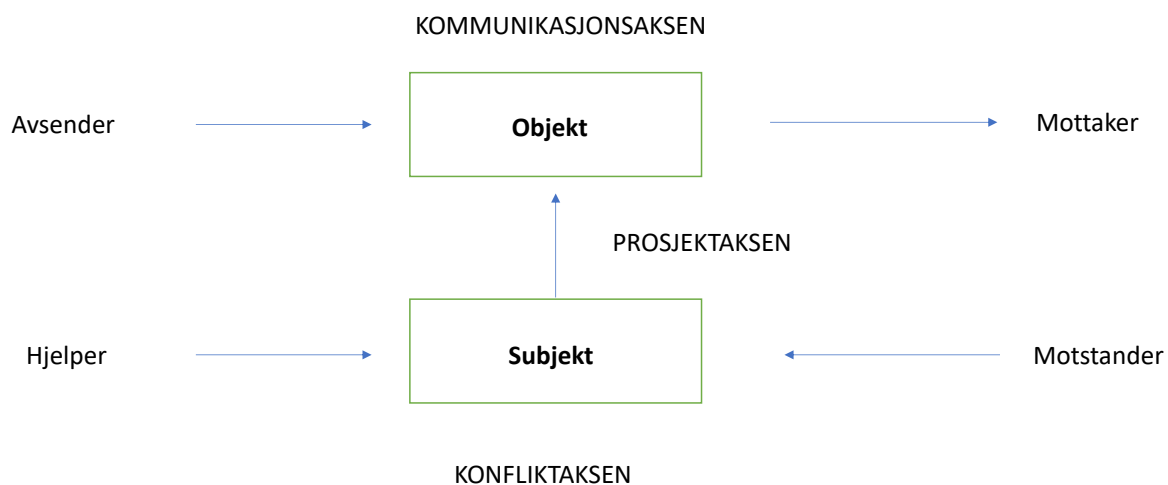
4.0 Analyse av *Pakkis* (1986)

4.1 Litterær form og tematikk

Pakkis (1986) har 134 sider fordelt på 20 kapitler. Romanens persongalleri består av hovedkarakteren Sajjad, og familien hans med far, mor, lillesøster Nadia på sju år og lillesøster Saima på to år. Videre presenterer romanen flere bipersoner, men det er kun aktuelt å nevne dem som har en sentral rolle for forskningsspørsmålene mine. Handlingen i romanen blir fortalt i nåtid, og utspiller seg over to år, fra Sajjad er 15 år og går på ungdomsskolen til han er 17 år og går på videregående skole. Fortellingen fortelles i nåtid og skaper en indre spenning i historien som gjør at leseren lurer på hvilken vei Sajjad velger å gå. Videre beskriver Hussain (1986) hvordan Sajjad i ungdomstiden sliter med å tilpasse seg både det norske og det pakistanske samfunnet med dets normer, verdier og levemåter. Dette kan ha en sammenheng med at Sajjad kom til Norge da han var fire år gammel. «Jeg er helt annerledes hjemme i forhold til det jeg er på skolen. På skolen er jeg som alle andre norske gutter, og hjemme er jeg som alle andre pakistanske gutter pleier å være. Det er helt utrolig at ingen har lagt merke til det» (s. 113). Sajjad kjenner på en form for tomhet, ensomhet og ekskludering, der ingen legger merke til situasjonen han befinner seg i, og problemene det tilfører han. Tittelen på boka tydeliggjør at han ikke får innpass i det norske samfunnet på bakgrunn av hans utseende og etniske opphav, og gir med det et frampek for romanens tema, nemlig utenforskap og ekskludering. I Sajjad sitt tilfelle gjelder denne ekskluderingen ikke bare fra det norske samfunnet, men også fra den pakistanske ungdomskulturen samt hjemmemiljøet med storfamilien. Et slikt paradoks viser ifølge Jagne-Soreau (2018) hvordan en person faller mellom i en dobbel avvisning fra to land og to kulturer, og hvordan det bidrar til at personen selv blir klar over sin posisjon mellom to kulturer, og dermed tvunget til å identifisere seg som noe midt imellom (Jagne-Soreau, 2018, s. 24). Sajjad blir selv klar over at han befinner seg i denne posisjonen gjennom gjentatte avvisninger fra begge miljø. Dette gjør at Sajjad stadig sliter med mareritt om hvem han er og hvor han hører til. «Begynte å miste identiteten. Han kjente ikke seg selv så godt lenger. Var han pakistaner eller var han norsk? Var det Norge som var hans hjemland eller var det Pakistan?» (s. 14-15). Sajjad opplever en indre konflikt, der han prøver å passe inn i det norske samfunnet, samtidig som han er kritisk til normer og holdninger fra begge miljøer.

Verket formidles gjennom en tredjepersonsforteller, der Hussain (1986) tar i bruk en *autoral forteller*, der fortelleren ikke er med i handlingen. Den autorale fortelleren har en *intern synsvinkel*, som gjør at leseren får innsikt i tanker og sanseintrykk til jeg-personen.

Når det gjelder de andre karakterene i romanen blir det brukt en *ekstern synsvinkel*, der leseren kun får innsyn i hva de sier og hvordan de handler. Ettersom leseren får innblikk i Sajjads tanker og følelser, kan dette ifølge Ahmed Khateeb (2018) si noe om hvordan leserens sympati og antipati blir framkalt. Khateeb (2018) konstaterer at sympatien til leseren ofte ligger hos den som fører ordet (Khateeb, 2018, s. 294-295). Sympatien til leseren ligger trolig hos Sajjad, samtidig som antipatien blir framkalt i forhold til faren hans. Hussain (1986) veksler hovedsakelig mellom replikk, indre monolog og tankeframstilling, noe som bidrar til at en får følelsen av å komme tett på, slik man gjør i førstepersonsfortellinger. Videre kan synsvinkelen gjennom en tredjepersonsforteller, ifølge Slettan (2020), lettere føre en voksen, mer moden refleksjon inn i teksten gjennom fortellerens kommentarer (Slettan, 2020, s. 19). For å forstå romanen bedre kan *Pakkis* (1986) settes inn i A. J. Greimas aktantmodell (Claudi, 2020, s. 72-74). Jeg viser til figuren av aktantmodellen under, for å illustrere hvordan de ulike aksene henger sammen.

Figur 1: Aktantmodellen (Claudi, 2020, s. 73).

Sajjad følger et handlingsmønster, der prosjektaksen består av Sajjad som subjekt og hans objekt (prosjekt) er et frigjøringsprosjekt. Han ønsker i sitt frigjøringsprosjekt å komme hjem der han har frihet til å bestemme over eget liv, samt ha en tilhørighet og aksept for den han er. Prosjektet hans kan knyttes til flere konflikter, og på konfliktaksen befinner Sajjads motstandere seg på den ene siden og hans hjelpere på den andre siden. Motstandere av Sajjad er både det ambivalente norske samfunnet som ikke inkluderer han, men møter han med rasisme og ekskludering på bakgrunn av hans etnisitet. Han opplever at for å få aksept og

tilhørighet i det norske samfunnet må han gå på akkord med patriarkalske normer og verdier som han har med seg hjemmefra. Sajjad opplever også det pakistanske samfunnet som en motstander da han føler på en indre konflikt, der han er uenig i og problematiserer mange av dets tradisjoner, normer, verdier og krav. Den rådende majoritetskulturen representerer tema som blant annet kvinnesyn, kropp og seksualitet, og faren til Sajjad oppfatter dette som støtende og provoserende. Dette påvirker Sajjad da han ikke får omgås norske jenter. Videre kan mange av de pakistanske reglene ses på som dogmer, da det ikke er rom for diskusjon eller endring rundt disse. «Retningslinjene var klare fra farens side, spørsmålet var om Sajjad klarte å holde seg til dem» (s. 87). Her bruker forfatteren en form for *cliffhanger*, der spørsmålet om Sajjad klarer å følge retningslinjene eller ikke blir hengende i luften, og skaper en indre spenning for leseren. Slik problematiserer Sajjad stadig posisjonen mellom flere kulturer, der kjønnsnormer, verdier og tradisjoner står i motsetning til hverandre. Dette bidrar til at identitetsarbeidet blir en større utfordring for Sajjad, enn for annen etnisk norsk ungdom. Sajjads frigjøringsprosjekt fra foreldrene blir også et prosjekt om frigjøring fra kulturen foreldrene kommer fra. Dette er i tråd med Bhabhas (1994) identitetssyn der kulturell identitet alltid er under forandring og blir påvirket av samfunnet individet er en del av (Referert i Khateeb, 2018, s. 288).

4.2 Språk

Litteraturen tar i bruk språket, og språket innebærer makt og maktrelasjoner. Derfor er språklige perspektiver relevant (Strand, 2009, s. 48). Hussain (1986) har en realistisk skrivestil med et enkelt språk. Språket har en ungdomssjargong i de ulike ungdomskulturene, noe som gjør det mulig for unge lesere å kjenne seg igjen. Dette grepet er i tråd med det Slettan (2020) mener bidrar til å løfte fram ungdomsperspektivet samtidig som det styrker identifikasjonen gjennom at språket er talemålsnært og gjenkjennelig for ungdommen (Slettan, 2020, s. 19). Språket gir tydelige skildringer av Sajjads tanker og følelsesliv knyttet til dilemmaene han opplever. Beskrivelsene gir leseren en troverdig avspeiling av situasjonen og verden slik Sajjad opplever den, og som ligner den verden en lever i til vanlig. Slik vinkler forfatteren kjent stoff på en ubehagelig måte, noe Nes og Slettan (2020) trekker fram og omtaler som realisme i den samtidsrealistiske ungdomsromanen (Nes & Slettan, 2020, s. 37-38).

Faren ville ha en sønn som enten skulle bli flyger eller lege. Det var et ønske de fleste pakistanske foreldrene hadde. Ønsket om at deres barn skulle bli noe stort noe som kunne hjelpe deres eget hjemland til å reise seg opp fra fattigdommen. Det er det foreldrene til innvandrerbarna ønsker. (s. 65)

Sajjad føler på et ansvar som mann, til å forsørge både familien, men også kunne tjene så godt at han skal bidra til å bekjempe fattigdommen i eget hjemland. Dette er i tråd med at det er menn som er familiens overhode. Disse forventningene kan minne om det Carrigan, Connell og Lee (1985) omtaler som en hegemonisk maskulinitet, ettersom den maskuliniteten blir tillagt den ledende posisjonen i et sosialt system, samtidig som den er i nær forbindelse med makt og patriarkat (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 71). Forfatteren sine skildringer får leseren til å reflektere over skillet mellom unge menneskers livssituasjon gjennom innsikt i flerkulturelle miljø. Slik retter Hussain (1986) blikket utover mot det Slettan (2020) omtaler som et globalt perspektiv, noe som er typisk innenfor migrasjonslitteraturen (Slettan, 2020, s. 27-28). Sajjad opplever sterke forventninger og føringer fra foreldrene på hva han skal gjøre med livet sitt, noe som skiller seg fra de forventningene søsteren får, da sistnevnte får sterkere føringer på hva hun ikke skal gjøre knyttet til kropp, utseende og seksualitet.

4.3 Mannlige kjønnsnormer

4.3.1 Sajjad

Lorentzen og Mühleisen (2006) påpeker at kjønnsforskjeller har hatt varierende betydninger og fått ulike sosiale og kulturelle konsekvenser for begge kjønn (Lorentzen & Mühleisen, 2006, s. 17). Ved å studere menn i et kritisk kjønnsperspektiv identifiserer en ifølge Lorentzen (2006) på hvilken måte menn er kjønn og inngår i kjønnede systemer (Lorentzen, 2006, s. 132). I denne delen av analysen ønsker jeg å se på hvordan mannlige kjønnsnormer kommer til syne gjennom karakterene i *Pakkis* (1986), både i den norske og pakistanske kulturen. Dette gjør jeg ved å se på aktuelle karakterer fra verket, og hvordan de formidler og forholder seg til mannlige kjønnsnormer. Sajjad kommer i møte med mannlige kjønnsnormer gjennom andre karakterer i verket, noe jeg vil se nærmere på senere. Et tydelig eksempel der Sajjad selv opplever mannlige kjønnsnormer kommer fram da Sajjad gråter etter å ha blitt skreket skjellsord til. «Tårene begynner å trille nedover kinnene til Sajjad. Han blir helt hvit i ansiktet av redsel. En mann skal aldri gråte. I hvertfall ikke en mann på femten år» (s. 7). En typisk mannlige kjønnsnorm fra tidligere er at menn ikke gråter og viser følelser, da det ble tolket

som et svakhetstegn. Dette bekrefter Kimmels (1996) oppdagelse, der mannens frykt for å bli hersket med styrer mye av dannelsen av mannsidealene (Referert i Lorentzen, 2006, s. 132). Dette viser hvordan gamle kjønnsroller og kjønnsnormer fremdeles opptrer i verket, der kjønnsnormer for hva gutter kan gjøre og ikke, er tydelig ulike for hva kjønnsnormene for jenter er. Denne kjønnsnormen er i større grad utvisket i dag, da det er vanligere med menn som viser følelser. Dette stemmer overens med hvordan Nes og Slettan (2020) trekker fram at ungdomsromanene fra 1980 til tidlige 2000-årene bryter med tradisjonell kjønnsrolletenkning og byr på følsomme og usikre gutter. Nes og Slettan (2020) omtaler det som en problematisering og forhandling av gutterollen, som fører til at maskulinitet er blitt et bredere og mer sammensatt felt, der andre typer maskulinitet kommer til syne (Nes & Slettan, 2020, s. 50). Dette viser hvordan maskulinitetsformene endrer seg med tiden (Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 72, Lorentzen, 2006, s. 126). Den mannlige kjønnsnormen er likevel sterkt til stede i det norske samfunnet på den tiden verket blir utgitt, samtidig som de gamle kjønnsnormene henger igjen i den patriarkalske kulturen i verket.

4.3.2 Foreldrene

En av karakterene som vies størst oppmerksomhet i romanen er faren til Sajjad, og relasjonen mellom dem. På mange måter opplever Sajjad faren sin som en motstander. Dette bunner i Sajjads opplevelser av at faren har mange forventninger og regler han må følge for å være en god sønn. «Det føltes igjen som om faren hakket på ham og at det begynte å gjøre vondt. Han merket at han snart ikke greide å holde ut lenger» (s. 35). De strenge normene og forventningene fører til at Sajjad ser seg nødt til å lyve til foreldrene hver gang han møter en venninne, eller skal på fest. De aksepterer ikke dette da de frykter for at sønnen skal drikke alkohol, eller kan gjøre en norsk jente gravid og måtte gifte seg med henne. Dette kommer tydelig fram når Sajjad spør foreldrene sine hva de er redd for.

[...] fikk til svar at de var redd for at Sajjad skulle gjøre tre-fire jenter gravide. [...] Han fikk også høre at det å ligge med ei jente før han var gift var som å drikke alkohol for en muslim. Så det var strengt forbudt for Sajjads vedkommende. Det var ikke slik han så på saken. Hvorfor kunne ikke han ligge med jenter når alle andre gutter kunne gjøre det?. (s. 87)

Sajjad opplever en indre konflikt og forstår ikke skepsisen til foreldrene, eller problemet med å ikke følge de pakistanske normene, eller dogmene. Et annet eksempel der Sajjad ser seg nødt til å lyve til foreldrene er når han har vært med venninnen sin, og foreldrene spør hvor han har vært. «Jeg var bare sammen med pakistanske gutter ute på byen» (s. 13). Det blir tydelig at han kommer fra et hjem der foreldrene skal ha kontroll på hvem han er med, hvor

han er og hva han gjør til enhver tid, da det han gjør kan få konsekvenser også for dem. På den andre siden ønsker ikke Sajjad å skuffe foreldrene sine. «Han fikk stort sett gode karakterer. Han hadde i hvert fall ikke noe å skamme seg over. Sajjad kunne tenke seg å bli flyger. Det var også noe faren hans ville at han skulle bli. Så litt stolt kunne han være over sønnen sin» (s. 100). Dette tydeliggjør den indre konflikten Sajjad står i, der han splittes mellom å frigjøre seg fra foreldrenes levemåte og tankesett, og å innrette seg etter dem. *Pakkis* (1986) tar for seg erfaringsområder som er knyttet til den likestillingsorienterte forskningen, der tema som farskap, familieproblematikk, maktfordeling, seksualitet og etnisitet er aktuelle. Videre er den historisk orienterte forskningen, der tema som patriarkatsteorier, mannlige stereotyper og historiske forestillinger om det å være mann aktuelle områder fra maskulinitetsforskningen for ungdomsromanen (Lorentzen, 2006, s. 131).

Et annet skille mellom norske og pakistanske normer, og som Sajjad opplever som problematisk er den pakistanske klesdrakten han må gå med når han skal i familieselskaper. Forventningene fra foreldrene oppleves for Sajjad som urettferdige og meningsløse. Dette er en av to konfrontasjoner Sajjad har med faren sin, som han setter høyt og har en slags ærefrykt overfor. «Og forresten, hva er det som er så galt med disse klærne? Sajjad var irritert. Han pekte på ei olabukse som var flittig brukt og ei blå skjorte under en svart genser» (s. 71). Sajjad tar et oppgjør med flere av normene i den pakistanske kulturen for å tilpasse seg norske normer og verdier. «Det var vel fordi jeg alltid prøvde å være som dem. Kjøpte meg dyre klær for ikke å skille meg ut» (s. 110). Fanon (1952) argumenterer for at de hvites blikk kolliderer med individets selvforståelse samtidig som individet også internaliserer blikket (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 108). På den måten begynner Sajjad å se på seg selv med de hvites blikk, og velger en strategi der han etterligner de hvite, ved ta på seg de hvites klær samt tilpasse seg deres sosiale og kulturelle koder. Det å bli mer lik de norske guttene og få aksept av dem blir dermed et prosjekt for Sajjad. Sajjad tar på seg en form for maske, som de med hvit hud ikke er nødt til å bruke ifølge Fanon (1952) (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 108). Sajjad imiterer norsk ungdom i valg av klær, språk og oppførsel i håp om å selv passe inn og få aksept. Det er tydelig hva faren tenker rundt Sajjads ønske om å passe inn blant norsk ungdom. «Kan du være så snill å få det inni hodet at du er pakistaner og ikke norsk? Du er pakistaner, pakistaner, pakistaner, forstår du det? Han ristet på hodet og var opphisset. [...] Jeg har aldri blitt akseptert som dem, så hvordan skal du bli akseptert?» (s. 82). En blir klar over at det ligger en avmaktsfølelse hos faren som selv aldri har blitt akseptert i det norske samfunnet, og derfor ønsker noe annet for

Sajjad. Sajjads motsvar til faren da han sier at han ikke ønsker å bruke den pakistanske klesdrakten, gjør at faren reagerer med sinne.

Hvem er det som har lært deg å motsi meg? Faren var sint. Ordentlig sint. Han var helt rød i øynene og vekslet øyekast mellom Sajjad og moren som holdt på å kle på Saima. – Det er du som har skjemt ham bort! Nå har han mistet respekten for meg også, og det tåler jeg ikke. Her i huset er det jeg som bestemmer. FORSTÅTT!?! Sajjad ville si noe. Han *ville* si noe. Prøvde å lete etter ord, men fant ut at det var best å holde kjeft. (s. 71-72)

Faren til Sajjad er like opptatt av at Sajjad opptrer respektfullt overfor faren som at moren og søstrene gjør det. Dette kan tolkes på bakgrunn av Kimmels (1996) oppdagelse om at mannlighet også skapes i relasjonen mellom menn. Videre vises hva slags styrke som virker inn på tilpasningsdyktigheten hos menn i forhold til ideen om å være mann på den rette måten (Referert i Lorentzen, 2006, s. 132). En kan kjenne igjen denne tilpasningsdyktigheten i faren til Sajjad, da han gjør alt han kan for at Sajjad skal følge hans regler som han har med seg fra Pakistan, framfor å bli mer vestlig slik faren frykter. Farens frykt ligger trolig i at han ikke skal få den respekten han mener han har krav på. Videre mener faren at han er tillagt en større makt, basert på den ledende posisjonen han har, da han ser på seg selv som øverste patriark i familien. Derfor mener faren at ingen skal motsi han, eller følge andre regler enn hans, uten at dette vil få negative konsekvenser for dem som går han imot. Negative sanksjoner og skremselspropaganda er trolig handlinger styrt av frykt for å bli det Liliequist (1999) kaller umannliggjort (Referert i Lorentzen, 2006, s. 129). En kan også sette farens dogmer og patriarkalske normer opp mot æreskodeksene, ettersom faren er tydelig på at Sajjads atferd og oppførsel går utover hans og familiens rykte. Dette poengterer faren overfor Sajjad, der Sajjad blir kommandert til å vise at han kan bønnen foran faren, men får problemer. «Jeg ville ikke være i stand til å vise ansiktet mitt til de folka. Jeg ville nesten dø av skam. Men for deg gjør det vel ingenting?» (s. 35). Ettersom det i æreskulturer er menn som representerer familien utad og forvalter dens ære, skaffer mannen seg et problem da den er befestet på andres vandel (Wikan, 2003, s. 59). Dermed formidler forfatteren på en implisitt måte samtlige av æreskodeksene.

Spenningen i romanen og i relasjonen mellom Sajjad og faren, bygger seg opp når faren til Sajjad begynner å presse på samtaler og planlegging rundt ekteskap, og å finne han en pakistansk kone. Høydepunktet kommer like etter, da Sajjad konfronterer faren sin om at han ikke vil gifte seg med en jente fra Pakistan. «JEG GIFTER MEG MED HVEM JEG VIL OG NÅR JEG VIL UTEN AT DERE TRENGER Å BLANDE DERE I DET!!!» (s. 107). Sajjad mister kontrollen overfor foreldrene sine, og sier klart fra om hva som er hans

eget ønske. Like etter kommer tårene hans, og det er tydelig at dette er viktig for han. Vendepunktet kommer like etter høydepunktet i romanen, da Sajjad får et valg av faren om å bli med til Pakistan eller finne egen hybel.

Jeg og moren din har bestemt oss for at vi reiser til Pakistan resten av sommerferien. Du kan gjøre som du vil. Vi skal ikke tvinge deg til noe som helst, men det ville være fint om du kunne være med. [...] Jeg vil ha respekt. Og hvis du ikke har lyst til å bli med oss til Pakistan, må du finne deg en hybel. Du har jo begynt å tjene penger selv. (s. 130)

Her blir det tydelig for leseren at Sajjad egentlig ikke har fått et valg eller handlingsrom til å velge fritt, ettersom Sajjad ikke har økonomi til å klare seg selv og kan betale for hybel. Slik får faren siste ordet og Sajjad blir nødt til å adlyde faren og hans ønsker.

Språket i *Pakkis* (1986) bidrar til å skape en skarp kontrast som får fram maktstrukturer i verket, mellom Sajjad og faren. «Der stod faren hans. [...] Bitter over å ha en slik sønn. Sajjad så ikke på faren. Ville helst unngå det. Så rett ned i gulvet» (s. 124). Sajjad er i likhet med moren underordnet faren sin til tross for at han er en ung mann. «Han var ikke redd for at faren skulle slå, for det pleide han aldri å gjøre. Men måten han snakket på var skremmende» (s. 81). Forfatteren får fram normverdier i romanen, der verket bidrar til å sette søkelys på normer som opprettholder maktrelasjoner i samfunnet og viderefører sosiale ulikheter. Hussain (1986) formidler dermed realisme aktuelt for samtiden, noe Nes og Slettan (2020) konstaterer er typisk for samtidsrealistiske ungdomsromaner (Nes & Slettan, 2020, s. 42). Dersom en tar utgangspunkt i Connells (1995) system for maskulinitet, kan en plassere faren til Sajjad under både hegemonisk maskulinitet og marginalisert maskulinitet. I det pakistanske samfunnet ville faren vært en hegemonisk maskulinitet der han blir tillagt den ledende posisjonen i et sosialt system knyttet til makt og patriarkat. Det kan virke som om faren ikke innretter seg etter norske holdninger, normer og verdier, basert på flere av hans handlinger og holdninger til å innrette seg i det norske samfunnet.

[...] men for meg virker det som om han har glemt at han er pakistaner og ikke norsk. [...] Jeg har hørt om andre foreldre til pakistanske gutter som totalt har mistet kontrollen over dem. De guttene er med jenter seint på kvelden. Røyker og drikker som bare det. [...] Han er min sønn, og jeg har planlagt framtiden hans. (s. 73)

Her blir det tydelig at faren innretter seg etter patriarkalske normer, der han tar avgjørelser når det gjelder Sajjads framtid, og bestemmer hva som er akseptabelt. De patriarkalske normene står i motsetning til normer som er gjeldende i det norske samfunnet, der individer får handle fritt. Dermed opptrer faren som en hegemonisk maskulinitet også i Norge, i eget hjem. I det

norske samfunnet derimot kan en argumentere for at faren blir betraktet som det Connell (1995) omtaler som en marginalisert maskulinitet. Da inngår han i kategorien fargede menn i samfunnet, ettersom han inngår som en etnisk minoritet i det norske samfunnet. En kan argumentere for at Sajjad kan gå under det Connell (1995) omtaler som en medvirkende maskulinitet, både i Pakistan og i Norge. Ettersom Sajjad ikke problematiserer hendelser som er problematiske på vegne av søsteren og moren. Istedenfor spiller han med og aksepterer forholdene som går ut over kvinnene. Samtidig lever ikke Sajjad opp til alle forventninger for å oppnå en hegemonisk maskulinitet (Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 71-72). Dette tydeliggjør hvordan den hegemoniske maskuliniteten varierer mellom kulturer, over tid og innad i en kultur på samme tid ifølge Connell (1995) (Referert i Lorentzen, 2006, s. 126). Kategoriene for maskuliniteter har fått kritikk, da de mister andre væremåter, ettersom de ikke rommer menns endringspraksis, der menn problematiserer og bryter med den hegemoniske maskuliniteten og patriarkatet. En kan også argumentere for at Sajjad kan bli plassert i den andelen av væremåter som det ikke er rom for i Connells (1995) kategorier, da han i stor grad forsøker å problematisere den hegemoniske maskuliniteten på egne vegne (Referert i Lorentzen, 2006, s. 127). «Du sa at du aldri har blitt akseptert. Hva har du gjort for å bli akseptert? – Vel, jeg gjorde alltid jobben min mye bedre enn de fleste norske, og jeg... - Var det det eneste du gjorde for å bli akseptert? Hva med språket for eksempel?» (s. 83). Her utfordrer Sajjad faren sin på hvor stor innsats han har lagt inn for å bli integrert i det norske samfunnet. Carrigan, Connell og Lee (1985) flytter dermed forståelsen av patriarkatet til en mer operasjonell og relasjonell forståelse av hvordan makt og kjønn henger sammen (Referert i Lorentzen & Mühleisen, 2006, s. 126). Faren til Sajjad responderer på Sajjads utfordrende framtoning ved å skylde på alderen. «Jeg kom hit som voksen og har problemer med å lære språket. At du kom hit som barn og derfor snakker flytende norsk, det kan ikke jeg noe for!!» (s. 83). Her markeres et skille mellom far og sønn, der faren uttrykker en mer konservativ framtoning og tankemåte, og fraskriver seg ansvaret for hvorfor han snakker språket dårligere enn Sajjad. Sajjad derimot er i større grad liberalistisk i sin tenkemåte, og ønsker å sette spørsmålstegn ved visse normer. Samtidig ønsker han en endring fra familiens tidligere tradisjoner og normer for seg selv og sin egen framtid.

Til tross for at det er faren som dominerer i relasjonen mellom mor og far, framstår moren som ustabil overfor Sajjad når han bryter med forventningene foreldrene har til han. Moren støtter faren når Sajjad gjør noe de ikke aksepterer, og Sajjad opplever henne tidvis som en som endrer seg. «Jeg synes det var veldig råttent gjort av deg å motsi far. Du vet ikke hvor glad han er i deg, og dette er alt du gir ham for det? [...] Du har aldri skuffet meg så mye

som i dag» (s. 74). Sajjad blir møtt med sterke reaksjoner fra moren, og det er tydelig at moren følger opp farens ord. På den måten følger moren mannlige kjønnsnormer. Grunnen til morens sterke reaksjoner kan forstås ut fra æresbegrepet, ettersom ære ifølge Wikan (2003) er noe kollektivt (Wikan, 2003, s. 72). Dersom Sajjad bryter med æreskodeksene går de andre i familien automatisk med i dragsuget. Et annet eksempel jeg vil nevne er da Sajjad kommer hjem fra Trude med et vennskapsarmbånd og lillesøster Nadia erter han for det. Moren reagerer med sinne og tar armbåndet fra han.

Hun ble straks alvorligere da hun fikk se armbåndene som Sajjad hadde på seg. -Når var det du begynte å gå med smykker? [...] Det er jenter som går med smykker og ikke gutter. Det er i hvert fall helt unaturlig. [...] Det hjelper ikke hva som er naturlig og unaturlig her i Norge. Se å få av deg de greiene der! [...] Motvillig tok han av seg armbåndene. Prøvde å putte dem i lomma, men hun tok dem fra ham. Han så på henne. Prøvde å si noe med øynene, men hun forstod det ikke. Prøvde å fortelle henne at han ikke likte den «politikken». Hun gikk. Han ble sittende å se henne gå bortover. [...] Faen at dere skal være så gammeldage. Moren hørte det ikke. (s. 90-91)

Til tross for at moren til Sajjad drøftes under spørsmålet knyttet til kvinnelige kjønnsnormer, er det likevel relevant å trekke henne inn under mannlige kjønnsnormer, ettersom moren også formidler mannlige kjønnsnormer, fordi hun er underordnet faren og følger hans regler. Dette underbygger hvordan maskulinitetsforskningen på maskulinitet også innebærer forskning på kvinner og maskulinitet. Slik bidrar maskulinitetsforskningen til å problematisere kvinner på nye måter (Lorentzen, 2006, s. 121- 122). Til tross for at moren til Sajjad reagerer sterkt på at Sajjad bruker smykker og mener dette er et brudd på maskulinitetsnormer, er det tydelig at Trude er av den oppfatning. Trude hadde trolig ikke gitt armbåndet til Sajjad dersom hun tenkte at det bryter med mannlige kjønnsnormer. Dette tydeliggjør det Lorentzen (2006) viser til, der menn og kvinner er størrelser, og at maskulinitet og femininitet til dels er kulturelle forestillinger og til dels analytiske begreper om kjønn (Lorentzen, 2006, s. 121- 122).

Sett fra foreldrenes side vil de trolig plassere seg selv på hjelpersiden, da de mener at de forsøker å hjelpe Sajjad med å følge kulturens normer. «Du vet godt at jeg ikke vil ham noe vondt, men hvis vi glemmer denne episoden er jeg redd det kommer til å gjenta seg, og da synes jeg det er bedre at vi sender ham til Pakistan, for jeg vil ikke miste kontrollen over ham» (s. 80). En er nødt til å ha en historieforståelse for foreldrenes situasjon, og hva slags press og forventninger også de kan stå i for å forstå hvorfor de handler som de gjør overfor barna sine. Faren til Sajjad kjemper sin egen kamp i det norske samfunnet og ønsker å forsvare egen verdighet. Videre opplever han at det norske samfunnet ikke har bruk for han. Sett fra Sajjads ståsted ender foreldrene likevel opp på konfliktaksen, og oppfattes i stor grad som motstandere i prosjektet om Sajjads frigjøring.

4.3.3 Andre mannlige bipersoner

De mannlige kjønnsnormene kommer også til syne gjennom andre bipersoner i verket. Sajjad sin venn Kamran, har i likhet med Sajjad pakistanske røtter, og har opplevd mye av det samme som Sajjad står i. Framfor å prøve å tilpasse seg noen av kulturene eller normene, er Kamran i opposisjon til begge kulturer, og bryter dermed med begge miljøer på et vis. Videre skildres Kamran som en gutt som er opptatt av jenter, vanker på diskotek og en som stadig skulker skolen og havner i slåsskamper. Kamran prater ofte om slåsskampene til Sajjad med stolthet, men Sajjad tar tydelig avstand til disse handlingene. «Hvis det var noe han ikke kunne fordra, så var det slike ting Kamran pratet om. For han visste at det ikke var noe tøft å slåss. Av og til prøvde han å forklare dette for Kamran. Uten at det hjalp» (s. 39). En kan dermed tolke Kamrans atferd og holdninger som en kontrast til Sajjad, ettersom Sajjad forsøker å innrette seg både etter de pakistanske og norske normene. Dette kan knyttes til at maskulinitet ifølge Nes og Slettan (2020) har vært gjennom en endring i guttesosialiseringen som fører til at maskulinitet har blitt et bredere og mer sammensatt felt, der ulike typer maskulinitet blir synliggjort (Nes & Slettan, 2020, s. 50). Kamran har et sinne i seg og er i opposisjon til samfunnet, noe som gjør at han stadig havner i uheldige situasjoner. Dette får Sajjad til å kjenne på skam og feighet, fordi han selv ikke oppjonerer. «Han var sjeldnere og sjeldnere sammen med gjengen. Følte seg liksom ikke hjemme der lenger. Iblant tenkte han at han var feig. Feig til å være en pakistaner. Kamran ville at han skulle være med å kjempe, kjempe, ikke for å få oppmerksomhet, men respekt» (s. 66). Dersom en kun ser på Kamrans handlinger der han slåss og skulker skolen kan en tenke at han er en som alltid havner i konflikter, men når leseren blir klar over at han har opplevd mye urettferdighet, ekskludering og rasisme, og at dette sinnet og opprøret handler om et ønske om å kjempe for respekt, bidrar dette til at en får en større forståelse for sinnet og opprøret som bor i Kamran.

Et annet eksempel på mannlige kjønnsnormer blir tydelig når Kamran snakker med dørvakta når får Sajjad som er mindreårig inn på diskotek. «Ja, han må jo lære å fikse damer han også» (s. 20). Både Kamran og dørvakta ler, før dørvakta slipper dem inn. Holdningene Kamran og dørvakta har overfor jenter kommer fram, der de ser på jenter som objekt og noe som har en nytteverdi for dem. Dette er i tråd med Beauvoirs (1949) relasjonelle fenomen der mannen blir bekreftet som subjekt gjennom bekreftelse av kvinnens framtreddelse som objekt (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 50-51). Sajjad har ikke noe ønske om å dra på diskotek med Kamran, men møter likevel opp i frykt for å bli oppfattet som feig. På diskoteket er det få norske gutter, men nesten alle jentene er etnisk norske. Dette kommer

trolig av at jenter med blant annet pakistansk bakgrunn har strengere regler og normer for hva de får lov til.

Sajjad lyver som nevnt til foreldrene sine når han drar på fest, men er likevel klar på at han aldri skal drikke alkohol, da dette er noe som sitter i ryggmargen hans. «Ordene til faren dirret i hodet på Sajjad. Han ville ikke drikke, han skulle ikke drikke» (s. 46). Da venner av Sajjad tar han med på fest der det er alkohol, opplever han nok en indre konflikt. På den ene siden ønsker han å passe inn blant vennene og være en del av den norske ungdomskulturen. På den andre siden kjenner han på en frykt for å skuffe foreldrene sine ved å gjøre det som de mener er feil og uakseptabelt. På en fest blir han presset, både verbalt og fysisk av noen norske gutter, til å drikke alkohol. «Nå skal du høre, at her i Norge så er det ikke så lett å ha fest uten å drikke. Og når vi først har fest, så drikker alle. Han rakte atter en gang flaska mot Sajjad» (s. 46). Dette setter Sajjad i en umulig posisjon når han kommer hjem og får et forklaringsproblem overfor foreldrene sine. Å drikke alkohol kan ses på som en form for synd i pakistansk kultur, noe som gjør at Sajjad sliter med skyld og skam i ettertid av festen. Han kutter også kontakten med venninnen Laila som tok han med uten å fortelle at det var en fyllefest. Det blir tydelig at til tross for Sajjad sin vilje til å tilpasse seg det norske samfunnet, blir han stadig møtt med holdninger og verdier som ikke går sammen med de verdiene og normene han har med seg hjemmefra. Et annet interessant aspekt ved Sajjads opplevelse av drikkepresset, er måten de norske guttene oppfører seg overfor Sajjad. «De klapper han på ryggen som om han har scoret mål for et fotballag» (s. 50). Etter å ha presset Sajjad til å drikke mot sin vilje får han kredibilitet av guttene. Det er sosialt akseptert å drikke, og dersom en står imot blir en ikke akseptert. «Sajjad gjør motstand. Han blir nesten kvalm bare av å se på flaska. Han vil IKKE drikke mer. Guttene begynner igjen å presse ham. Denne gangen også fysisk. [...] Når du først har drukket litt, så gjør det ikke noe med litt til, vel? Det er akkurat som når du ikke er jomfru mer, så kan du like godt fortsette» (s. 49). Holdningene disse guttene formidler om jenter overfor Sajjad kommer tydelig fram, der jenter blir sett på som objekter for guttenes nytelse og underholdning. Videre sammenligner de norske guttene det å drikke alkohol med å ligge med jenter, der de konstaterer at om en først har fått smaken på det, så kan en like godt fortsette. Det kan tyde på at guttene opplever Sajjad som en trussel for deres maskulinitet ettersom Sajjad har egne meninger og trosser guttenes oppfordringer. Dominansen guttene utøver overfor Sajjad kan dermed ses i sammenheng med Kimmels (1996) oppdagelse om at mannligheten i mindre grad befestes gjennom begjæret etter å dominere og ha makt, men gjennom angst for å bli dominert og hersket med, og hvordan

dannelsen av mannsidealene dannes i relasjonen mellom menn seg imellom (Referert i Lorentzen, 2006, s. 132).

For å oppsummere kan ser en at de fleste mannlige karakterene i verket både uttrykker og forholder seg til maskuline kjønnsnormer, der mannlige kjønnsnormer kommer til uttrykk på ulike måter. Videre henger samtlige av kjønnsnormene tett sammen med etnisitet og kultur, og maskuline kjønnsnormene er ulike i ulike kulturer. Likevel er det noen likhetstrekk som går igjen mellom guttene i verket, der de til stadighet ser ned på kvinnen, og har holdninger som tydeliggjør at de ser på kvinner som objekt. Det ikke bare menn som formidler og uttrykker maskuline kjønnsnormer, men også kvinner, særlig i den patriarkalske kulturen, ser ut til å uttrykke dette. Kjønnspektivet i *Pakkis* (1986) fremmer det Nes og Slettan (2020) kaller et mannlige blikk, noe som kommer fram gjennom måten kjønn og kjønnsnormer blir tematisert til forskjell fra et kvinnelig blikk, der andre kjønnsnormer blir tematisert (Nes & Slettan, 2020, s. 50).

4.4 Kvinnelige kjønnsnormer

4.4.1 Moren

Kjønnsnormer og forventninger til jenter kommer implisitt til syne i verket, der mannlige kjønnsnormer og Sajjads perspektiv blir vektlagt, ettersom protagonisten i verket er gutt. Det er likevel slående hvordan kontrasten mellom kjønn blir framstilt, der Hussain (1986) framhever et maktskille mellom moren og faren til Sajjad. Dette kommer til syne gjennom flere hendelser, blant annet måten faren snakker til og behandler moren på. «Ute på gangen kunne han høre at faren skjelte ut moren. Han snakket om at hvis Sajjad én gang til snakket slik til ham, så skulle han settes på fly til Pakistan sammen med Nadia, og der kunne han bli» (s. 72). Faren gir moren skylden for Sajjads oppførsel, noe som tyder på at faren mangler respekt og ikke ser på moren med likeverd. Det er tydelig hvem som sitter med makten i relasjonen mellom mor og far, der moren er underordnet faren på lik linje som Sajjad er det. Forfatteren synliggjør farens sterke stemme, og usynliggjør samtidig moren sin stemme, samt hennes posisjon i hjemmet. Khateeb (2018) mener språket har makt og bidrar til å synliggjøre noen, og samtidig usynliggjøre andre. Dermed skapes maktrelasjoner i litteraturen (Khateeb, 2018, s. 294-295). Spivak (2009) mener at den underordnede (subaltern) kvinnen faller utenfor infrastrukturen som tillater henne å gjøre sin egen posisjon forstått. På den måten blir kvinnen aldri subjekt, men kun et objekt og dermed metaforisk sett stemmeløs ifølge Spivak

(2009) (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 103-104). Moren blir dermed en underordnet (subaltern) kvinne i romanen.

4.4.2 Lillesøsteren Nadia

Forskjellen på behandlingen av Sajjad og søsteren Nadia er kontrastfull når det gjelder foreldrenes oppdragelse og rammer for hva som er akseptabel oppførsel for ungene på bakgrunn av deres kjønn. «Det er derfor jeg vil sende Nadia til Pakistan for at hun ikke skal bli som deg» (s. 35-36). Nadia blir allerede i en alder av sju år sendt til Pakistan i frykt for at hun skal bli som jenter i Norge. Det er interessant at dette ikke blir problematisert i verket, i motsetning til hvordan Sajjads situasjon problematiseres. Sajjad får i større grad en frihet til å ta del i beslutninger. «Du har kanskje rett når du sier at du ikke vil gifte deg med ei pakistansk jente. Vi skal ikke tvinge deg til noe som helst. Du skal få det siste ordet i denne saken» (s. 130). Sajjad må gjennom et opprør for å få dette valget som er en selvfølge for annen etnisk norsk ungdom. Likevel får Sajjad i større grad valg og deltakelse når det gjelder ekteskap, i motsetning til lillesøsteren, som blir sendt til Pakistan uten forvarsel eller mulighet til å si imot, ei heller at noen står opp for henne.

Jeg har tenkt på det lenge. Nadia er snart syv år. Hun skal begynne på skolen til høsten. Jeg synes vi skal sende henne tilbake til Pakistan. Grunnen er ganske enkel: Jeg vil ikke at hun skal vokse opp i dette samfunnet. Det er ikke tilpasset oss, og særlig ikke våre jenter. Vokser hun opp her kommer hun til å glemme hjemlandet sitt, sin kultur. Det er litt annerledes med jenter enn med gutter. De har liksom mye mer å passe på. Hvis Nadia vokser opp her, da kommer hun til å få et stort press på seg når det gjelder klær blant annet. Jeg vil for eksempel ikke at hun skal kle seg i trange Olabukser. Eller gå med tyggegummi i munnen. (s. 26)

Handlingen kan tolkes ut fra det Wikan (2003) omtaler som ærens paradoksale kvalitet, der menns ære beror seg på kvinners seksuelle atferd gjør menn sårbare for krenkelse og tap av ære (Wikan, 2003, s. 59). Ved å sende Nadia til Pakistan i tidlig alder slipper foreldrene å forholde seg til at Nadia vokser opp og oppfører seg som andre norske jenter, og muligheten for ærekrenkelse minskes betraktelig. Dette skaper en skarp kontrast mellom Sajjad og lillesøsterens livssituasjon, som skyldes kjønn. Nadia får mindre handlingsrom og frihet til å bestemme over eget liv enn Sajjad, ettersom han er gutt og hun er jente. Nadias stemme kommer kun unntaksvis fram i verket ved bruk av replikker, noe som kan knyttes til det Khateeb (2018) mener bidrar til å tydeliggjøre hvilke stemmer som kommer fram og ikke, samt hva slags muligheter og begrensninger som kommer til uttrykk (Khateeb, 2018, s. 294-295). Kontrastene fungerer likevel som et effektivt grep, og får fram dilemmaet knyttet til kjønnsforskjellene. En kan undre seg over hvorfor det blir satt spørsmålsteget ved en

kjønnsnorm, mens den andre blir videreført. Kjønnsnormene som gjelder Sajjad blir problematisert i romanen, mens de forholdene som rammer Nadia ikke blir det. Konfliktaksen består også av hjelpere, og blant Sajjads hjelpere finner en Lillesøsteren, Nadia. Hun hjelper han med å holde på hemmeligheter, og hjelper han med å ringe til sin norske venninne Laila. «Han bestemte seg for å be Nadia om å spørre etter Laila for ham. Men da måtte det være en hemmelighet mellom ham og Nadia» (s. 30). Nadia trosser dermed farens ord for å hjelpe storebroren sin, slik at ikke han havner i trøbbel for å være venn med en norsk jente.

4.4.3 Andre kvinnelige bipersoner

Sajjad finner også en hjelper i Laila som er en god venninne fram til hun tar han med på en fest med alkohol, uten at Sajjad er klar over det. Da bryter Sajjad kontakten med Laila og føyer seg mer inn etter foreldrenes normer for en periode. Sajjads viktigste hjelper er Trude. Hun flytter inn i bakgården der Sajjad bor, og de har til felles at de begge føler på ensomhet. I likhet med Sajjad er Trude også en innflytter og ny. «Nå hadde de i hvert fall noe til felles: De hadde begge flyttet fra det stedet de opprinnelig tilhørte, selv om det er stor forskjell på Pakistan og Mo i Rana» (s. 90). Trude og Sajjad har mange gode samtaler, og Trude stiller alltid opp for Sajjad. Trudes leilighet fungerer som et slags fristed for Sajjad når han trenger å komme seg bort fra hjemmet.

Andre hjelpere for Sajjad er de norske jentene som i ulike sammenhenger står opp for Sajjad, og forsvarer han når han opplever urettferdig behandling. Dette gjelder blant annet når han opplever rasisme fra læreren i klasserommet. Et paradoks er hvordan faren til Sajjad mener at de aldri kan få tilhørighet og aksept i Norge ettersom det norske samfunnet forhåndsdommer og generaliserer pakistanere som narkohaier og skattesnyltere. På samme måte forhåndsdommer og generaliserer faren norske jenter, da han omtaler de som ustadige og som verdiløse og skamløse jenter. «Er det på grunn av at du er blitt vant til norske jenter? [...] Du vet ikke hvor ustadige disse jentene er. De finner seg noe nytt hver dag» (s. 104). Slik generaliserer faren i likhet med det norske samfunnet, og nedvurderer alle norske jenter, selv om det er de som har stått fram som forbilder når det gjelder å stå opp og fram mot de generaliserende holdningene Sajjad tidvis blir konfrontert med. Til tross for at faren mener de norske jentene er skamløse, og ser på dette som noe negativt, blir skamløsheten sett på som noe positivt knyttet til kjønnsnormer for de norske jentene, der de eier sin egen kropp og seksualitet. Til tross for at jentene stadig dukker opp på fester og er med gutter så er det likevel av egen fri vilje. På den andre siden skildres de som sterke jenter med tydelige stemmer og meninger, og står opp for det de mener er rett. Dette gjelder også andre, da de står

opp for Sajjad, når han ikke står opp for seg selv. «Det var ei av jentene som brøt stillheten og spurte hva de skulle gjøre nå. [...] To av jentene drog ned og kom tilbake med undervisningsinspektøren hakk i hæl» (s. 95). De norske jentene kan derfor leses som sterke stemmer som bryter med farens generaliseringer og stereotypiske forestillinger av norske jenter. Samtidig bidrar jentene til endring av holdninger som lenge har blitt uproblematisert. Dette kan kobles mot det Nes og Slettan (2020) omtaler som en problematisering eller forhandling av jenterollen, som bryter med tradisjonell kjønnsrolletenkning, der de utypiske jentene nekter å tilpasse seg (Nes & Slettan, 2020, s. 50).

Boka fremmer tydelige maktskiller mellom kjønn, der kvinnen særlig i den pakistanske kulturen er underordnet mannen. De flerkulturelle kvinnene ser ut til å akseptere posisjonen sin uten å problematisere eller utfordre den, da de opplever at de ikke har handlingsrom. Til tross for at romanen framhever sterke mannlige kjønnsnormer, bærer likevel noen av de etnisk norske jentene de sterke og tydelige stemmene som ser ut til å skape en endring i ukultur og dårlige holdninger, samtidig som de motbeviser generaliserende tanker som noen av de mannlige karakterene i verket uttrykker. En finner et skille mellom de norske og flerkulturelle jentene, der de norske jentene i større grad følger kvinnelige kjønnsnormer enn de flerkulturelle jentene som i større grad følger mannlige kjønnsnormer.

4.5 Identitetsdannelse

4.5.1 Sajjads identitetsdannelse knyttet til kjønn og etnisitet

Historien i *Pakkis* (1996) har en kronologisk framstilling, og en kan si at kronologien følger det Svendsen (2001) omtaler som et «identitetsbyggende handlingsforløp», der Sajjad følger det tredelte handlingsmønsteret hjem-hjemløs-hjemkomst (Referert i Nes & Slettan, 2020, s. 39). Sajjad sitt liv er preget av dogmer og normer for hvordan det forventes og aksepteres at han skal leve, der spørsmål som hvem han skal gifte seg med er valg foreldrene har kontroll over, noe som er typisk for pakistansk kultur. Som faren uttrykker det: «Men egentlig har ikke du noe valg, sa han bestemt. –Det er jeg som skal få det siste ordet i denne saken, dermed basta!» (s. 106). Det er tydelig at prosessen med å finne en pakistansk kone til Sajjad er i gang. «Jeg har fått brev fra bestefar der han skriver at han har funnet ei jente til deg, som du skal gifte deg med» (s. 102). Hele den pakistanske storfamilien er med i beslutningen vedrørende hvem Sajjad skal gifte seg med, utenom Sajjad selv og til dels moren. Dette finner imidlertid Sajjad problematisk, da han er vokst opp i et norsk samfunn med verdier og holdninger om at mennesker har egen fri vilje. Videre setter Sajjad spørsmålstegn ved

normene og verdiene han har vokst opp med hjemme, og tar et oppgjør mot foreldrene sine, og dermed også hele den pakistanske kulturen og levemåten. Dette blir ikke godt mottatt, særlig ikke av faren, og gjør at Sajjad kommer i en konflikt med både faren sin og seg selv.

Sajjad representerer på mange måter perspektivet til en nedenfra eller utenfra, både når det gjelder han som norsk-pakistaner i Norge, og i forhold til faren, der han har en posisjon som underordnet. Typisk for den flerkulturelle ungdomslitteraturen er ifølge Slettan (2020) at det er en stemme nedenfra som blir løftet fram (Slettan, 2020, s. 28-29). Karakteristisk for *Pakkis* (1996) er likevel at det ikke er vestlig kulturdominans som blir kritisert i størst grad, men de patriarkalske normene og tradisjonene Sajjad erfarer på hjemmebane.

Spørsmål som hvem er jeg, hvor hører jeg hjemme og hva slags liv ønsker jeg blir viktig for Sajjad. Etter konfrontasjonen med faren om ekteskap flykter Sajjad hjemmefra etter å ha oppsøkt Trude. På vei ut gården som de begge bor i gjør han seg noen tanker. «Hjemløs hadde han også blitt, men det sa han ikke. Ville helst ikke prate mer om den saken. [...] Han ble stående en god stund utenfor døra for å høre om det var noen hjemme i etasjen under, der han selv en gang bodde» (s. 117). Sajjad opplever konflikten mellom foreldrene så belastende at han velger å ta avstand ved å flykte hjemmefra, men har ingen tanker om veien videre eller konsekvensene som følger ved. Samme kveld vurderer han hvor han skal telte og sove for natten. «Eller kanskje jeg skulle slå det opp foran Stortinget som en protest» (s. 119). Her blir det klart at Sajjad har flyktet i protest mot foreldrene sine, og særlig på grunn av faren, i et forsøk på å fremme sine meninger. Hussain (1986) får dermed fram det politiske aspektet ved situasjonen Sajjad befinner seg i. Sajjad ender likevel opp på fyllearesten etter at politiet ser han sovende på en benk, og faren kommer for å hente han.

Sajjads reaksjonsmønster er gjennomgående å rømme eller flykte hjemmefra når det har vært en konfrontasjon hjemme. Hussain (1986) tar i bruk gjentakelse som et virkemiddel. Dette bidrar til å fremme fortvilelsen og avmaktsfølelsen Sajjad opplever i de konfliktfylte situasjonene. Han reagerer først med sinne og opprør, før han får høre det av foreldrene sine, særlig faren, at oppførselen hans ikke er akseptabel. Deretter følger vonde følelser som skam og skyld samt mareritt. Disse hendelsene tydeliggjør at Sajjad opplever et krysspress fra de to kulturene. En setning som gjentas ved flere anledninger fungerer som et virkemiddel for å få fram Sajjads tanker. «Igjen tenkte han på hvor enkelt alt hadde vært om han hadde hatt norske foreldre» (s. 100). Det blir tydelig for leseren at Sajjad ønsker seg foreldre som han kan prate med om hvordan han ønsker å være, og som kan lytte og respektere han. Det enkle språket fungerer likevel godt, noe som kan ses i lys av det Slettan (2020) omtaler som et hverdagslig språk som forsterker tematikken ved bruk av virkemidler som gjentakelse og kontraster

(Slettan, 2020, s. 45). Jeg ønsker å trekke fram boka Sajjad får låne av venninnen Trude. Hun gir han en bok slik at han kan tenke på noe annet enn det vanskelige som skjer i livet hans. Sajjad leser boken allegorisk, slik at boka handler om han selv. «Boka handlet om en indianergutt som ble uvenner med foreldrene sine og reiste bort fra stammen. Han levde i skogen helt, helt alene sammen med tankene sine. For ikke å glemme språket snakket han med seg selv. Sajjad snakket også med seg selv. Inne på rommet sitt» (s. 98). Både karakteren og situasjonen karakteren i boka befinner seg i, kan sies å være en parallell til Sajjad og situasjonen han er i. Om Sajjad tolker denne indianergutten som et forbilde til at det finnes en vei utenom, eller som en trussel for å ende opp alene forblir uavklart.

En kan si at Sajjad går gjennom en identitetsbyggende prosess, også i en mer overført betydning, der Sajjad går gjennom en indre reise. Hussain (1986) har dermed tatt i bruk det Nes og Slettan (2020) omtaler som en psykologisk tilnærming (Nes & Slettan, 2020, s. 39). Sajjad føler seg rotløs både i eget hjem og i eget land. «Norge var et fengsel for ham! Hva var hans forbrytelse? Hvor lenge skulle han sitte i dette fengselet?» (s. 126). Her har Hussain (1986) tatt i bruk et virkemiddel, der fengsel er en metafor for Sajjads situasjon, der han verken kan handle fritt eller ta egne valg, uten at andre er med og bestemmer. Sajjad får verken innpass i det norske samfunnet eller er tilfreds med å tre inn i de pakistanske tradisjonene og følelsen han sitter igjen med er å være i fengsel. Sajjad henvender seg ofte til venninnen Trude for å få støtte når han har problemer.

Han begynte å åpne seg for henne igjen. Fortalte Trude om det han hadde begravet langt inni seg. [...] Fortalte henne at han bestandig levde i angst uten at han helt visste hvorfor. At han følte det som om han satt i et fengsel. At han alltid hadde vært isolert. (s. 98)

Fengsel blir en metafor for angsten Sajjad sliter med, samtidig som han isolerer seg på rommet sitt, og opplever at han gjennom å sitte alene med tankene sine er i en form for fengsel. Det er påfallende hvordan Sajjad kan snakke med sin norske venninne om problematikken, men ikke med sin egen mor, og en kan undre seg over om dette henger sammen med kjønn og etnisitet. På et tidspunkt havner Sajjad i fengsel, og like etter at faren henter han i fyllearesten får han et tilbud og et valg av faren om å bli med til Pakistan eller å skaffe seg en egen hybel. Dagen etter er Sajjad plutselig blid når er han er på besøk hos Trude og forteller om situasjonen hjemme.

Jeg har pratet med far, eller det var han som pratet med meg. Han skal ikke ta avgjørelser som har med mitt liv å gjøre. Det er deilig. Forresten, jeg stakk innom for at du skulle få vite at jeg har kommet hjem,

så slipper du tenke så mye på meg. (s. 133)

Etter samtalen med Trude sier Sajjad at han må gå, og da Trude spør hvor, så svarer han: «Jeg vet ikke, jeg skal bare ut en tur» (s. 133). Forvirringen som Sajjad opplever, skaper også forvirring hos leseren. Videre kommer et brudd i handlingen, både når det gjelder språklig utforming samt skifte av personlig pronomen, der det kommer et sitat i kursiv, som snakker til leseren direkte ved bruk av pronomenet *du*.

Du skulle sett da jeg kom hjem i dag. Jeg skalv i hele kroppen. Og hjertet mitt, det slo så hardt og fort at jeg nesten trodde det skulle falle ut. Tvers gjennom brystkassen. Jeg vet ikke om det er så lett for nordmenn å forstå hvordan det føles? Jeg snakker om det forholdet som oppstår ved en konflikt mellom foreldre og innvandrerungdom, selv om det gikk så fint for mitt vedkommende. Det er da det viser seg hvor stor forskjellen er mellom den eldre generasjonen og den nye. Selv om alt ikke behøver å gå hardt for seg, blir påkjennningene minst like store for de unge. (s. 133; kursiv i original)

Det er tydelig at Hussain (1986) ønsker å komme med et budskap til leseren om hvordan det oppleves for andregenerasjonsinnvandrerungdom å vokse opp i Norge. En mulighet er å tolke Hussains (1986) budskap ut fra forfatterens biografi, der han selv har erfart å stå i en liknende situasjon, og har som mål å synliggjøre historiene mange med dem opplever. Samtidig kan en slik synliggjøring ifølge Arbouz (2012) gi ungdom med annen etnisk bakgrunn en stemme i samfunnet slik at nye identitetsdannelser kan ta form (Arbouz, 2012, s. 38). Situasjonen Sajjad befinner seg i, er det Jagne-Soreau (2018) kaller en blanding av innenforskap og utenforskap, er en finalitet og er en posisjon Sajjad bestandig vil befinne seg i. Videre konstaterer Jagne-Soreau (2018) at generasjonskonflikt i litteraturen er noe det både er en klar vilje til samt et behov for, for å motarbeide arven fra den forrige innvandregenerasjonen (Jagne-Soreau, 2018, s. 25). Sajjad krever ikke bare en stemme i samfunnet, men også aksept og tilhørighet, som er nødvendig for at han finner et sted han kan kalle hjem. Dette kommer tydelig fram når Sajjad konfronterer faren sin med at de skal kreve aksept i det norske samfunnet.

Vi kan ikke bare riste på hodet og akseptere forholdene. Selv om du kommer til å reise tilbake, så er vi som kommer til å bo her nødt til å kjempe for å få oss en bedre framtid. Vi kan ikke bare sitte og se på at forholdene blir så jævlige. [...] Vi krever rettferdighet. Vi er ungdommer av den nye generasjonen, og de ansvarlige politikerne må ta oss alvorlig. Jeg ønsker ikke noe annet enn å leve i fred og fordragelighet med alle andre mennesker. (s. 83)

Hussain (1986) retter en kritikk til det norske storsamfunnet, da Sajjad som

annengenerasjonsinnvandrere forventer mer av majoritetsbefolkningen enn foreldrene gjør. Romanen har en åpen slutt. «Han rusler rolig ut av porten. Ser både oppover gata og nedover. Er ikke sikker på hvilken vei han skal ta. Bestemmer seg til slutt for å gå oppover. Han går slik lenge» (s. 133). Dette skaper rom for tolkning for hva slags veivalg Sajjad tar.. «Han er glad for at faren ikke er sint på ham lenger. Det er i hvert fall helt sikkert, men allikevel har aldri livet hans vært så usikkert» (s. 134). Konfliktene hans med familien og samfunnet får ingen endelig avklaring. Slettan (2020) trekker fram en konstruktiv norm som typisk for ungdomslitteraturen, der håpet formidles på tross av den håpløse situasjonen (Slettan, 2020, s. 32). En kan si at forfatteren på et vis får fram håpet ved at Sajjad selv opplever det som om han har et valg med hensyn til hvilken vei han ønsker å gå.

Gjennom et identitetsbyggende handlingsforløp, er det tydelig at Sajjad går gjennom en indre reise, der han tidvis er sterkt preget av ulike følelser. Han forsøker stadig å holde følelsene sine for seg selv, noe som ifølge Nes og Slettan (2020) er karakteristisk for gutter i romaner der følelseslivet sitter lenger inne og at de er preget av et hardt ytre. Videre konstaterer Nes og Slettan (2020) at en ofte lærer karakteren å kjenne som sammensatt utover i romanen, der det ikke trenger å være snakk om en radikal endring, men at karakteren har gått gjennom selvrefleksjon og blir sterkt preget av følelseslivet (Nes & Slettan, 2020, s. 51). Sajjad har ikke gått gjennom en radikal endring, men har likevel vært gjennom en selvrefleksjon og sterkt preget av følelseslivet som preges av sammensatte følelser som både sorg, smerte, sinne og skam. Den indre konflikten gjør det passende å ta i bruk hybriditetsbegrepet til Bhabha (1994), da Sajjad ikke finner det Bhabha (1994) omtaler som et tredje rom, der kulturelle identiteter utformes gjennom tradisjoner fra begge kulturer, ettersom han ikke finner noen andre løsninger (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 111). Det er dette tredje rommet Sajjad i stor grad prøver å finne og skape for seg selv, men om han får det til ligger utenfor tekstens bevissthet. Da Sajjad ikke finner noen annen løsning enn et valg mellom den ene eller andre kulturen i verket, tyder det på at Sajjad innretter seg etter familiens tradisjoner og normer og velger en pakistansk identitet. Den siste akselen i aktantmodellen (jf. Figur 1) kalles kommunikasjonsakselen, der senderen gir objektet (prosjektets mål) til en mottaker. En kan argumentere for at Sajjad mislykkes i å oppnå prosjektet sitt om frihet og tilhørighet, ettersom mye tyder på at han må velge den pakistanske kulturen, og fortsetter å følge familiens tradisjoner.

5.0 Analyse av *Izzat. For ærens skyld* (1996)

5.1 Litterær form og tematikk

Izzat. For ærens skyld (1996) har 19 kapitler fordelt på 144 sider. Verkets persongalleri består av hovedkarakteren Noreen, eller Nena som hun heter da hun skifter navn for egen sikkerhet. «I denne perioden ble Noreen til Nena. De var to vidt forskjellige jenter, men begge var inne i meg- Noreen mer pakistansk og Nena mer vestlig» (s. 56). Videre blir Noreen sine foreldre, storebror Amir og lillesøster Iram introdusert. Andre bipersoner introduseres, men jeg trekker kun inn de som er av interesse for denne analysen. Romanen handler om 17 år gamle Noreen som er født og oppvokst i Norge, men har pakistanske røtter, og vokser opp i et krysspress mellom to kulturer.

Vi som blir født av asiatiske foreldre, men lever i et europeisk samfunn, tror lenge at vi er gode nok for begge verdener. Men i realiteten blir vi tapere i to land. Vi er både Europas negre og Asias hvite befolkning. Vi stiller oss det samme spørsmålet gang på gang: Hva er vi, og hvor hører vi egentlig hjemme? Vi får aldri svar. (s. 5)

Forestillingene der en tenker at unge flerkulturelle kan betraktes som en kulturkameleon og kan fungere som en bro til å forsone og forene de to kulturene er ifølge Jagne-Soreau (2018) typisk for folk som befinner seg i samme posisjon som Noreen (Jagne-Soreau, 2019, s. 49). Noreen faller istedenfor midt mellom i en dobbel avvisning, der hun verken tilhører det Jagne-Soreau (2018) omtaler som gruppe A eller gruppe B, men havner i en alternativ gruppe (A) B (Jagne-Soreau, 2018, s. 24). På den måten blir hun tvunget til å identifisere seg som noe midt mellom.

Izzat. For ærens skyld (1996) formidles gjennom en førstepersonsforteller, der forfatteren tar i bruk en *personal forteller*, som selv er med i handlingen. Videre har den personale fortelleren en intern synsvinkel, der fortelleren forteller historien innenfra. En får dermed vite hva jeg-personen til enhver tid sier, tenker og føler. Synsvinkelen avgrenser seg til den unge jeg-fortelleren som er Noreen. En kommer ikke like tett på de andre karakterene i romanen, der det blir brukt en ekstern synsvinkel. Førstepersonsfortelleren gir leseren en følelse av å komme tett på hovedpersonen kombinert med at framstillingen er i presens, noe som ifølge Slettan (2020) gir inntrykk av å være til stede i situasjonen her og nå. Videre imøtegår førstepersonsfortelleren behovet om identifikasjon hos ungdomsleseren (Slettan, 2020, s. 18- 19). Handlingen blir fortalt i nåtid, med unntak av analepser som brukes i store deler av romanen tilbake til Noreens barndom og tiden i Pakistan. Dette bidrar til at leseren

får utfyllende informasjon om hendelser som ikke har blitt fortalt før. Store deler av fortellingen blir fortalt i fortid gjennom analepser gjør at jeg-fortelleren får hendelsene på avstand, og klarer å reflektere rundt dilemma som familier som hennes står i. Videre har handlingen en motsatt kronologisk framstilling, ettersom den begynner med her og nå situasjonen, før Noreen forteller om barndommen og ender med situasjonen som foregår her og nå igjen. Handlingen som utspiller seg her og nå strekker seg over seks år, fra Noreen er 17 år til hun er 23 år.

Romanen kan delvis settes inn i A. J. Greimas aktantmodell (jf. Figur 1.), for å forstå romanen (Claudi, 2020, s. 72-74). Noreen følger et handlingsmønster i romanen, der prosjektaksen består av Noreen som subjekt, og objektet hennes (prosjektet) er frihet til å bestemme over eget liv. Prosjektet er knyttet til konflikter, og på konfliktaksen befinner både Noreens motstandere og hjelpere seg, på hver sin side av aksen. På motstandersiden finner en patriarkalske tradisjoner og verdier preget av en æreskultur og strenge normer, eller dogmer. Videre er det norske og det pakistanske samfunnet motstandere på ulike vis, da de ikke klarer å hjelpe Noreen ut av hennes lidelser eller støtte opp om hennes frigjøringsprosjekt. Et tydelig eksempel på dette er da en psykolog gjør en vurdering av Noreen, og kommer fram til at hun ikke bør bli sendt hjem. «Han ga en vurdering til barnevernet der han slo fast at en såkalt kulturkollisjon kunne være én årsak til de psykiske problemene jeg hadde, men det var ikke hovedårsaken. Jeg måtte ikke sendes hjem igjen, skrev han» (s. 69). Til tross for faglige vurderinger og råd, blir de ikke fulgt opp, og Noreen blir med faren til Pakistan, der tragedien utspiller seg. Videre er det pakistanske hjemmemiljøet og storfamilien motstandere for Noreen, da de ikke bistår henne når hun desperat forsøker å komme ut av situasjonen hun befinner seg i. «300 mennesker står og ser på et lik som bringes inn av sin far. Ingen gjør noe for å hjelpe meg, men alle vet at jeg blir tvunget til dette. De vet at det er ulovlig, men de lar det bare skje» (s. 118). Slik bifaller alle i Pakistan situasjonen.

5.2 Språk

Språket i romanen bærer preg av et enkelt, til dels muntlig og talemålsnært språk, noe Slettan (2020) mener skaper gjenkjenning for ungdommen (Slettan, 2020, s. 19). Språket bærer i liten grad preg av ungdomssjargong, noe som er i sammenheng med at Noreen sin historie er preget av nød og alvor, og at hun er nødt til å innta en mer voksen posisjon. Karim (1996) tar i bruk det Nes og Slettan (2020) omtaler som en realistisk skrivestil, og bidrar til at teksten blir rik på detaljer og skildringer (Nes & Slettan, 2020, s. 36-38). Slik skaper Karim (1996) en virkelighetseffekt gjennom språket. Dette gir leseren en troverdig og realistisk avspeiling av

verden for mange unge jenter i samme situasjon som Noreen. Forfatteren vinkler kjent stoff på en ubehagelig måte, og er noe Nes og Slettan (2020) trekker fram som et typisk trekk ved den samtidsrealistiske ungdomsromanen (Nes & Slettan, 2020, s. 37). Gjennom språket formidler forfatteren Noreens frigjøringsprosjekt og kamp for frihet, samtidig som forfatteren trekker paralleller til andre som befinner seg i en liknende situasjon.

Det er viktig å huske at for hver jente som blir behandlet slik jeg ble, risikerer man å skape en ny menneskelig tragedie - eller en ny kvinne som bryter. De færreste er kanskje sterke nok til å unngå tragedien. Derfor må dere foreldre tenke dere om. Vil dere ødelegge deres døtre?. (s. 143)

Karim (1996) tematiserer kulturmøter og flerkulturelle miljø i verket, noe som bidrar til å fremme et verdensomspennende perspektiv, der litteraturen overskrider en tradisjonell norsk-nasjonal ramme. Forfatteren formidler dermed et globalt perspektiv, noe Slettan (2020) konstaterer er typisk innenfor migrasjonslitteraturen (Slettan, 2020, s. 27).

5.3 Mannlige kjønnsnormer

5.3.1 Faren

Ved siden av Noreen er faren den mest sentrale karakteren i romanen. Tittelen på boka gir leseren et frampek om at tema i romanen er æresrelatert. Noreen opplever at æren til faren og familien kommer foran alt, også henne (Karim, 1996).

Pappa ofret meg på ærens alter. Æresbegrepet, «izzat» på urdu, betyr enormt for menneskene i mitt miljø. I deres samfunn er du ingenting uten ære. Har du ære får du respekt, og jo mer ære du har, jo større omgangskrets og respekt får du. Uten ære blir du sett på som en fallen person uten moral, og du står uten respekt og venner. Dermed betyr tap av ære også tap av venner, familie og respekt. I slike samfunn sies det at det er mange som har penger, men ære er det bare noen som har. Og har man først ære, vil man ikke for noen pris miste den. Man gjør alt for å bevare den. (s. 7)

For å forstå farens valg uten å fordømme, er en nødt til å forstå æresideologien som er aktuell i det patriarkalske samfunnet i verket. Æreskodekser spesifiserer ifølge Wikan (2003) hva som gir ære samt hva som gir tap av ære. Videre kobler Wikan (2003) ære til et kollektiv, som familien og slekten inngår i (Wikan, 2003, s. 68-69). Ved at Noreen bryter æreskodeksene mister faren sin ære, som i sin tur kan ruinere familiens ære og rennømmé.

Noreen og faren har lenge en nær relasjon, der de har kallenavnene Abbo og Noor, som betyr lys. Denne relasjonen endrer seg drastisk underveis. Konfliktaksen består av

Noreens motstandere og en kan argumentere for at faren til Noreen blir hennes største motstander. Dette erfarer Noreen for første gang da faren hennes slår henne.

Det begynte en dag jeg lå og sov på rommet mitt. Pappa kom inn, trakk av meg dynen og begynte å slå meg. [...] Jeg var blitt 16 år, og han var redd for at jeg kom til å forelske meg, dra på fester, være sammen med gutter eller begynne å røyke. Dersom jeg gjorde noe slikt, ville det være svært skadelig for anseelsen hans. Jeg hadde alltid vært hans lille pike som føyde meg etter alt han sa. At jeg begynte å ha egne meninger og gjøre det jeg mente var riktig var vanskelig for ham å forstå og godta. (s. 51-52)

Dette gjør at Noreen oppsøker barnevernet, og kommer ut av foreldrenes hender for en periode. «Er det barnevernet?» Det var akkurat som om han visste at barnevernet kom til å ta meg. [...] Da la pappa på røret uten å si eller høre noe mer» (s. 53). Noreen kjenner på ambivalente følelser knyttet til sorg, sinne, skyld og skam, da hun selv føler seg sveket av familien, samtidig vet hun hva dette betyr for farens og familiens ære.

Izzat. For ærens skyld (1996) begynner med slutten av fortellingen, og åpner med en analepse fra da Noreen kommer tilbake fra Pakistan, etter hun har blitt tvangsgiftet. Hun var i Pakistan i det hun tror er et forsøk på å finne tilbake kontakten med faren og å bli bedre kjent med sine røtter. Videre reflekterer hun over vonde erfaringer hun tar med seg fra tiden i Pakistan, før hun på nytt gir et tilbakeblikk fra sitt første møte med landet hun har hørt om gjennom hele barndommen. Faren viser Noreen rundt i Pakistan og da Noreen sier hun vil bli med faren og besøke familien, skjer det umiddelbart en endring hos faren. Han blir sint og forteller henne at hun har ødelagt æren hans. «Det er din skyld at vi er her. Hadde du ikke gjort som du gjorde, hadde jeg ikke behøvd å ta deg med til Pakistan» (s. 19). Dette kan tolkes som et frampek på at faren lurer datteren sin med til Pakistan og vet hva som venter, der planen hans er å gifte bort Noreen. Dette fungerer som en form for cliffhanger, der leseren blir klar over at det skjer noe ille med Noreen i Pakistan. Deretter fortsetter handlingen med analepser fra barndommen fram til Noreen blir med til Pakistan.

I perioden der Noreen er under barnevernets omsorg får hun vite at storebroren Amir skal gifte seg i Pakistan, og Noreen ønsker å være til stede. Derfor drar hun med faren i forveien. I Pakistan skjer det som ikke skal skje, og Noreen får bevist at faren er som hun frykter.

Jeg vet at pappa var annerledes enn andre innvandrermenn jeg hadde møtt. [...] Pappa stilte alltid opp. «Han har vært så annerledes, så hvorfor er han plutselig blitt som dem?» tenkte jeg. Kanskje fordi han var og ble preget av sin bakgrunn uansett. (s. 52)

Faren til Noreen forandrer seg underveis, og går fra å være den som gjør alt for å beskytte og tilrettelegge for Noreen, til å bli hennes største motstander, og den hun opplever vil henne mest vondt. Samtidig er han også den eneste som kan hindre det som skjer ved å la henne unngå å bli giftet bort, noe han ikke gjør.

Du har fortsatt tid, tenker jeg. Det er ikke for sent! Selv om det er vanskelig å bryte tradisjonen og ikke bry seg om hva folk vil si, selv om det vil koste deg litt av din ære - det er ikke umulig! Men ingenting skjer. Ingen tradisjoner brytes, æren og hva folk vil si er fremdeles det viktigste. Alt går som planlagt. (s. 115-116)

Her blir det tydelig at faren til tross for dilemmaet han befinner seg i, velger å fortsette å ivareta tradisjonene for å ivareta æren og anseelsen sin. For faren er det et enten- eller valg, noe som er i samsvar med Wikans (2003) konstatering av at ære er absolutt og et spørsmål om enten- eller, der en velger mellom å ha ære eller å være æresløs (Wikan, 2003, s. 71). Dette er i tråd med at handlingene Noreen utfører går utover faren og slektens ære. Å ha skam blir ifølge Wikan (2003) sammenlignet med å være ærbar og er likt ære, da det kan forstås som at en må forvalte sin seksualitet etter æreskodeksen (Wikan, 2003, s. 70-71). På bakgrunn av dette kan en tolke det i retning av at Noreen kan styre hele familien ut i vanære om hun ikke forvalter egen seksualitet etter æreskodeksene.

Et virkemiddel Karim (1996) tar i bruk er gjentakelse, der enkelte handlinger gjentas flere ganger. Noreen forsøker å ta livet sitt to ganger. Første gang i Norge gjennom en overdose av piller. Andre forsøk er i Pakistan, og er også gjennom en overdose av piller. Noreen blir hjemløs to ganger, først i Norge, da hun kommer under barnevernets omsorg, og i Pakistan, da holdes i fangenskap og rømmer til den norske ambassaden i Islamabad. I begge tilfellene går faren fra å være en trygg og snill far til og endre seg brått og mishandle datteren. På et tidspunkt spør faren Noreen om det han gjør tar livet av henne. «Noreen, du kommer vel ikke til å ta livet av deg for det jeg gjør?» (s. 114). Nok en gang gjentar Noreen at faren er klar over hva slags situasjon han setter henne i, men likevel velger han æren framfor henne. Dette er i tråd med det Kimmels (1996) omtaler som tilpasningsdyktighet hos menn, og som handler om at menn ønsker å tilpasse seg et ideal om å være mann på den rette måten (Referert i Lorentzen, 2006, s. 132). Faren til Noreen er villig til å drepe for å vedlikeholde idealet om å være mann på den rette måten.

Forfatteren tar i bruk virkemidler som bidrar til å framheve maktstrukturer mellom kjønn i romanen. Språket skaper en skarp kontrast i relasjonen mellom Noreen og faren, der de går fra å ha en nær relasjon til at relasjonen utvikles til å bli en intens og ambivalent relasjon. Noreen får ambivalente følelser overfor faren, bestående av både hat og kjærlighet.

Dette blir tydelig natten før bryllupet, rett etter mishandlingen avtar, og Noreen går ned på sine knær for å unngå å bli drept.

Med tårer i øynene snur jeg meg og ser på pappa, som ligger på den andre siden av senga med ryggen til. Han er bare en halv meter unna, men det virker så langt. Avstanden mellom oss er flere lysår. Jeg har lyst til å gråte høyt og slå ham, men jeg klarer ikke. Jeg har ikke krefter igjen. (s. 115)

Etter all mishandlingen har ikke Noreen krefter igjen til et nytt opprør, og ender med å spørre faren om hun kan sove i sengen hans før hun mister familien sin og giftes inn i en ny familie.

Ja, Noor, kom til meg. Jeg skal passe på deg i natt. [...] Jeg hører ham hulke og gjenta «å, Gud» flere ganger. Han passer på at jeg har pute og pledd og at jeg ikke ligger vondt, kysser hendene og øynene mine og stryker meg over håret. Han sover ikke en time den natten, han bare gråter. (s. 115)

Faren preges av situasjonen han har satt datteren sin i, men ser ikke en annen utvei. Faren kan dermed sies å passe inn i det Carrigan, Connell og Lee (1985) omtaler som den hegemoniske maskuliniteten, selv om dette konseptet får kritikk for å være for statisk, og ikke rommer menns endringspraksis, der Lorentzen (2006) konstaterer at menn bryter med og problematiserer den hegemoniske maskuliniteten (Referert i Lorentzen, 2006, s. 127). Oppfatningen om at maskuliniteten er statisk er likevel i tråd med farens maskulinitet, ettersom faren aldri problematiserer sin egen maskulinitet, eller endrer den etter Noreens iherdige forsøk på å få han til å endre seg for hennes skyld.

Relasjonen endres på grunn av Noreen sine handlinger samt vilje til å trosse og motsi faren. Slik blir Noreen symbolet på skam i farens øyne, og den som ødelegger farens og familiens ære. «Du skal ikke bli med i morgen. Jeg har skammet meg nok over deg, jeg orker ikke mer skam» (s. 19). Faren oppleves som den mest utrygge personen for Noreen. «Jeg ga opp fordi jeg var alene og de for mange. Jeg har fortsatt ikke glemt hvordan de tvang meg til å sitte ved pappas føtter, holde rundt knærne hans og tigge om å få leve. Det kan jeg aldri glemme» (s. 111). Faren er villig til å ofre og mishandle datteren sin, for ærens skyld og relasjonen mellom far og datter blir ødelagt.

På den andre siden av aksene i aktantmodellen (jf. Figur 1.) finner en Noreens hjelpere underveis. Til tross for at faren til Noreen ender opp med å bli hennes største motstander, er han på mange måter en hjelper i perioder i livet til Noreen, der han skjømmer henne bort og sørger for at hun har det bra den første tiden i Pakistan. Det er nødvendig å forstå farens kunnskapssyn og handlingsrom for å kunne sette seg inn i denne karakterenes handlinger. Faren til Noreen er i likhet med Noreen bundet av æreskodekser. Dette kan ifølge Wikan

(2003) knyttes til personer som bindes av æreskodekser selv kan slite og at overgripere på den måten kan være ofre (Wikan, 2003, s. 82-83). Til tross for farens umenneskelige handlinger mot datteren, finner Noreen en forståelse for dette, da hun vet at også han er offer for æreskodeksene. «Jeg har forståelse for det min far gjorde [...] Jeg forstår at han var presset til å gjøre det han gjorde» (s. 141-142). Her er det tydelig at Noreen har en form for forståelse for faren gjennom situasjonen han befinner seg i. Moralen i romanen er likevel klar på at faren bør bryte de patriarkalske ærestradisjonene for å unngå at datteren får en slik skjebne. Til tross for at faren aldri utfordrer æreskodeksene, og velger æren framfor Noreen, gjør Noreen opprør for egen del, og utvider dermed eget handlingsrom. Tema som familieproblematikk, maktfordeling, seksualitet og etnisitet fra den likestillingsorienterte forskningen, samt tema som patriarkatsteorier, mannlige stereotypier og historiske forestillinger om det å være mann fra den historisk orienterte forskningen, er aktuelle erfaringsområder fra maskulinitetsforskningen (Lorentzen, 2006, s. 131).

5.3.2 Storebroren Amir

Storebroren til Noreen er tre år eldre enn henne og skildres som en kompleks karakter. I det ene øyeblikket er han blid og hjelpsom overfor Noreen, og i det andre øyeblikket er kvinnefiendtlig og mishandler henne.

Amir slår fordi jeg ikke vil adlyde ham. Han har forandret seg så mange ganger, hver gang like uventet fra den slemme storebroren i barndommen til den snille storebroren som kom hit for å gifte seg. Nå er han den slemme igjen. Jeg skjønner ikke hvor jeg har ham. (s. 99)

Dette viser Amir sin ustabile atferd, og storebroren blir en av Noreens motstandere. Videre blir Amir skildret som en typisk patriark, som tydelig viser sin misnøye overfor lillesøsteren sin, blant annet når hun har oppsøkt barnevernet.

Amir gjorde lite for å forsvare meg. Han slo meg selv, når det passet ham. Innimellom brukte han en hockey-kølle, men det vanligste var karatespark og annet han lærte på kickboksing-treningen. Meg, sin tre år yngre søster, brukte han til å demonstrere spark og slag på, og jeg sto og tok imot. (s. 53-54)

Amir kan sies å tilhøre det Connell (1995) omtaler som hegemonisk maskulinitet. Når faren ikke er til stede trer Amir over i den hegemoniske maskuliniteten, som til enhver tid legitimerer menns herredømme og kvinnens underordning i samfunnet. Maskulinitetsformer skapes og endres i relasjoner gjennom et liv ifølge Connell (1995) (Referert i Samoilo & Myren-Svelstad, 2020, s. 71- 72). En kan dermed si at Amir inngår som både marginalisert

maskulinitet gjennom å være farget mann i det norske samfunnet, samtidig som han etterstreber patriarkalske normer og tradisjoner fra det pakistanske samfunnet. Han kan også sies å være en medvirkende maskulinitet, da han aksepterer og spiller med i det patriarkalske systemet, ettersom han opplever at det gir han en gevinst som mann i relasjon til underordningen av kvinner. Amir inntar ulike maskuliniteter innad i en og samme kultur samt i ulike kulturer gjennom livet. Til tross for at Amir er ustabil er det tydelig at Noreen ønsker å ta opp kontakten med familien i forbindelse med Amir sitt bryllup. «Min bror skulle gifte seg, og jeg skulle ikke ta del i det. Savnet etter å kunne føle tilhørighet til familien min ble forsterket. Da de en dag kom og sa at jeg kunne bli med, ble jeg overlykkelig» (s. 70).

Amir er i motsetning til Noreen forberedt på dagen der han må bøye seg etter farens ønske og bli utsatt for arrangert ekteskap, mens Noreen ikke er klar over at faren skulle velge hennes ektemann, og var aldri blitt forberedt på dette. Konen Amir gifter seg med er like ressurssterk som Amir og dermed en mer passende ektefelle, enn det Hussain er for Noreen.

Amir og jeg kan likevel ikke sammenlignes. Menn har mye større frihet i ekteskapet enn kvinner. Og Amir, med de ideene om likestilling han tross alt må ha etter en oppvekst i Norge, giftet seg med en kvinne som ikke er vant til å tenke slik, men som er vant til at en kvinne skal adlyde sin mann. Jeg er lært opp til å tro på likestilling, men ble giftet bort til en mann som er vant til at kvinnen skal adlyde sin mann. Amir kan, hvis han ønsker det, legge grunnlaget for et ekteskap der han og Emal er likestilte. Jeg ville aldri ha kunnet gjøre det samme med Hussain, og han ville aldri ha tatt et slikt initiativ. (s. 131)

Til tross for at Amir vokser opp i et land med ideer og idealer om likestilling, overføres ikke disse ideene til handling overfor søsteren. Dette blir tydelig da Amir spør Hussain om de har ligget sammen etter ekteskapet. «Broren min er ikke bedre enn pappa. Da han var her hørte jeg at han spurte Hussain om han hadde ligget med meg. Amir oppfordret ham: «Du må ta henne, hun er jo kona di.» Jeg hater dem» (s. 166). Dette viser mangel på likestillingsideer hos Amir, samtidig hva slags herredømme han har overfor søsteren sin, og mener Hussain har overfor kona si, kun fordi de er kvinner. Dette er i tråd med det Carrigan, Connell og Lee (1985) konstaterer om at den hegemoniske maskuliniteten blir tillagt den ledende posisjonen (Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 71). Til tross for at Noreen har en forståelse for farens posisjon, stiller hun seg uforstående til Amir sine handlinger.

Hva kan han unnskyldes seg med? At han ville spille familiens overhode, at han ville vinne pappas gunst ved å vise ham hvor viktig familiens ære var for ham? Ville han splitte pappa og meg fordi han følte seg forsømt, eller vokste han opp med tanker om kvinneundertrykkelse i et norsk samfunn? Kanskje følte han seg like splittet som meg i det pakistanske samfunnet - kanskje trodde han at å ofre meg ville gjøre ham til en fullblods pakistaner? Det finnes ingenting som kan unnskyldes ham - eller andre som har behandlet søstrene sine som dørmatter. (s. 191)

Noreen og Amir er på et vis i samme situasjon, og Noreen finner ikke forståelse overfor Amir sine handlinger mot henne.

5.3.3 Andre mannlige bipersoner

Det er andre mannlige bipersoner i romanen som fremmer maskuline kjønnsnormer, blant annet Noreens pakistanske ektemann, og onklene hennes som er en del av den pakistanske storfamilien. Noreen blir også mishandlet av onklene og broren sin. Dette reagerer faren til Noreen sterkt på da han mener det kun er han som har rett til å påføre sin egen datter smerte. «Noor er mitt liv! Dere har ikke rett til å påføre henne smerte. Ingen har gitt dere rett til det. Men jeg kunne ikke si det foran Noor, jeg ville ikke at hun skulle vite det» (s. 165). Dette viser at faren har den ledende posisjonen i familien.

Hussain som blir Noreen sin ektemann følger også de tradisjonelle patriarkalske kjønnsnormene. Videre skildres han som en fattig bondegutt fra landsbygda og det eneste han ønsker er en kone som kommer fra en familie som kan gi han og familien hans høyere anskuelse. At Noreen kommer fra Norge er noe som veier positivt hos en fattig bondefamilie i Pakistan. Familien til Hussain er konservative og har tanker om at kvinnen er underordnet mannen. «Jeg vet at Hussain blir oppfordret av familien sin til å fullbyrde ekteskapet, og nå har jeg ingen unnskyldning lenger. Dersom jeg ikke ligger med ham frivillig, blir jeg voldtatt - og jeg kommer aldri til å ligge med ham av fri vilje» (s. 168). Holdningene til Hussain og hans familie kan forstås i lys av Carrigan, Connell og Lee (1985) sine perspektiver om maskulinitet (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 71-72).

Emal, kona til Amir er en av karakterene som skildres, og gjennom at Noreen forsøker å sammenligne seg selv og sin situasjon med Emal blir mannlige kjønnsnormer uttrykt.

Jeg har mange ganger prøvd å sammenligne meg selv og Emal, for å finne ut hvordan hun kan godta så mye jeg ikke klarer å leve med, men det er en umulig sammenligning. Vi er oppdratt for forskjellig og tenker for ulikt. Vi er jevnaldrende, med samme kulturelle bakgrunn og fra samme kaste - vi har til og med den samme utdannelsen. Men der stopper likheten. Emal er oppvokst i Pakistan, jeg er oppvokst i Norge. Det skaper et hav av forskjeller mellom oss. Vi kan snakke sammen om alt, men det betyr ikke nødvendigvis at vi er enige. Et godt eksempel er bryllupet mitt. Hun bodde i samme hus som meg, og visste bedre enn de fleste andre hvordan jeg hadde det, men løftet ikke en finger for å hjelpe meg. Hun forlot meg i et soverom sammen med Hussain på bryllupsnatten, selv om jeg var hysterisk. Jeg ville aldri gjort noe slikt mot henne. Men sett med Emals øyne har hun ikke gjort noe «mot meg». For henne var dette en naturlig ting å gjøre. Min far, hennes svigerfar, hadde bestemt at jeg skulle giftes bort til Hussain. Da var det en selvfølge at hun bidro til at alt gikk slik pappa hadde planlagt det. Hensynet til pappas ære var viktigere enn hensynet til mine følelser eller hennes egne meninger. (s. 132-133)

Ettersom Emal ikke hjelper Noreen ut av hennes situasjon, men følger faren til Noreen sine ord, uttrykker hun mannlige kjønnsnormer. Emal er oppvokst under patriarkalske normer, der

hun er lært opp til at hun er underordnet menn og ikke kan motsi dem. Et annet eksempel på at Emal uttrykker mannlige kjønnsnormer er når Noreen snakker med henne og søker støtte om at hun ikke ønsker å ligge i samme rom som ektemannen, svarer Emal: «Faren din sier du må!» (s. 165). Moren til Noreen formidler i liten grad mannlige kjønnsnormer, men i de mest pressede situasjonene ser en også at hun følger mannlige kjønnsnormer. Dette kommer fram når Noreen er under barnevernets omsorg og moren legger press på datteren for å få henne hjem. «Mamma begynte også å legge press på meg. Jeg følte meg skyldig - men ikke så skyldig at jeg ville flytte hjem» (s. 94). Et annet tilfelle der moren uttrykker mannlige kjønnsnormer er da hun lar Noreen bli med faren til Pakistan. «Og hvorfor hadde mamma vært så ulykkelig?» (s. 100). I ettertid tenker Noreen over avskjeden med moren, og kan tolkes som et frampek på at moren vet hva som venter datteren i Pakistan. Dette underbygger det Lorentzen (2006) påpeker om at maskulinitetsforskning innebærer forskning på kvinner og maskulinitet. Maskulinitetsforskningen bidrar til å problematisere kvinner på nye måter (Lorentzen, 2006, s. 121- 122). Moren til Noreen går fra å uttrykke kvinnelige kjønnsnormer til å uttrykke mannlige kjønnsnormer i pressede situasjoner. Det blir dermed tydelig at kvinner som kjønn er komplekse og sammensatte. Jentene som sminker over merkene etter mishandlingen fra faren før bryllupet, uttrykker også mannlige kjønnsnormer, og innretter seg etter de patriarkalske normene som er forventet av dem.

Noen minutter senere kommer det inn to jenter som skal sminke og kle meg. De gjør meg i stand mens tårene siler nedover kinnene mine. De vet begge to hva som foregår, men kan ikke gjøre noe. De kler på meg og tørker ansiktet mitt før de sminker meg. Sårene etter mishandlingen skjules effektivt med sminke. Jeg skal være en vakker brud. Jeg er en vare som dekorerer før jeg blir solgt. (s. 117-118)

Ingen av tilskuerne reagerer på det faren gjør mot Noreen, til tross for at hun stadig roper om hjelp. Noreen legger derimot ikke skylden på de andre kvinnene. «Men i motsetning til meg kjenner ikke mine pakistanske medsøstre noen annen virkelighet. De har ikke mine idealer om likestilling» (s. 130). Her klarer Noreen å skille mellom hvem som sitter på makten til å stoppe det hun utsettes for, og at hennes medsøstre også er låst til de patriarkalske normene på lik linje som henne.

For å oppsummere kan en si at samtlige av de mannlige karakterene uttrykker mannlige kjønnsnormer i verket. Videre vises en tilpasningsdyktighet blant flere av mennene, der de er villige til å strekke seg langt for å være mann på den rette måten, og oppnå en hegemonisk maskulinitet. Mannlige kjønnsnormer kommer også til uttrykk gjennom flere av

kvinnene i verket, som kan sies å støtte patriarkalske, æresrelaterte kjønnsnormer.

5.4 Kvinnelige kjønnsnormer

5.4.1 Noreen

Livet til Noreen er kontrastfylt, ettersom hun går fra å være pliktoppfyllende i foreldrenes øyne til å gjøre opprør og ønsker å frigjøre seg fra foreldrene, og dermed kulturen. «Pappa og mamma sa alltid at meg hadde de aldri hatt noen problemer med. De hadde vært heldige som hadde fått en datter som meg, sa de. Lite ante de den gangen om hvordan ting skulle bli noen år frem i tiden» (s. 29). Dette medfører at livet hennes blir fylt av kontraster, der hun går fra å ha et trygt og godt liv i Norge, samtidig som hun lever den første tiden i Pakistan i luksus, til et liv i fangenskap, der hun utsettes for sosial kontroll og grov mishandling. «De første månedene i Pakistan lever jeg et luksusliv med bil, masse penger, et helt hus for meg selv og mange gode venner. Jeg har det helt fantastisk, og føler meg akseptert her - jeg er en av dem» (s. 80). Et annet virkemiddel Karim (1996) tar i bruk er metafor, der ekteskapspapirene Noreen må signere for å anerkjenne ekteskapet, blir bildet på hennes dødsattest.

Med tårene rennende nedover kinnene ser jeg på pappa, tar pennen og skriver under - mens jeg tenker at nå har jeg undertegnet min egen dødsattest. Jeg har skrevet under på en fullmakt som gjør meg til en fremmed for min egen familie. Alle bånd er brutt. (s. 119)

Noreen ser på papirene hun må undertegne i bryllupet som en dødsattest, ettersom hun vet at hun bryter bånd både med familie, venner og livet i Norge. Hun signerer papirer om å være underdanig mannen sin. Dette kommer trolig av tankene hun får da hun forestiller seg hvordan livet som en pakistansk kone i Pakistan ville blitt.

Hussain ville ha voldtatt meg, og jeg ville kanskje ha avfunnet meg med min skjebne. Etter hvert ville jeg vel blitt en kvinne som fant meg i å bli undertrykket, være en tjener for min familie og samtidig fungere som fødemaskin, slik andre kvinner blir brukt både fysisk og psykisk. (s. 175)

Dette viser hvordan Noreen sine tanker om likestilling som hun har med seg fra Norge, gjør at hun tenker at et liv som pakistansk kone i Pakistan er et nederlag og et liv hun ikke ønsker. Marianne Gullestad knytter i verket *Det norske sett med nye øyne* (2002) begrepene offer og overgriper til følelsen av å være avmektig, og mener både offer og overgriper kan kjenne på avmakt på ulike måter (Gullestad, 2002, s. 143). Noreen kjenner på avmakt ved å ha mangel

på både kontroll over eget liv samt bekreftelse på egen verdighet, og beskriver livet sitt i Pakistan som et liv i fengsel.

Jeg er fanget i et fremmed land uten å vite hva jeg kan gjøre for å komme ut av fengselet. Pappa kjenner jo alle her - politi, dommere, myndighetene. Mine bekjenskaper er ingenting verdt, ingen kan eller vil hjelpe meg så lenge min motstander er pappa. (s. 105)

Fengsel blir en metafor for håpløsheten og avmakten Noreen føler på, der hun ikke ser noen vei ut. Gullestad (2002) poengterer at kampen mot avmakten blir en kamp for å oppnå kunnskap og gjør det mulig å innta nye subjektposisjoner, der en går fra handlingslammelse til handling. I tråd med dette konstaterer Gullestad (2002) at ved å fortelle samt begrepsfeste egne erfaringer ligger muligheter til å oppnå nye subjektposisjoner (Gullestad, 2002, s. 143-144). Noreen kan gå fra handlingslammelse til handling, og inntar på den måten nye subjektposisjoner.

Til tross for mishandlingen Noreen utsettes for er hun aldri underdanig faren sin, da hun hele tiden utfordrer han, opponerer og til enhver tid prøver å komme seg unna situasjonen. *Izzat. For ærens skyld* (1996) er et godt eksempel på en historie der en marginalisert stemme, både på bakgrunn av etnisitet og kjønn kommer til uttrykk. Spivak (2009) konstaterer at interseksjonalitet er at den underordnede kvinnen blir avgrenset fra alle mulighetene gjennom manipuleringen av kvinnen som handlende, og på den måten havner hun dobbelt i skyggen (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 103-104). Karim (1996) er blant de første kvinnelige forfatterne fra migrasjonslitteraturen som løfter fram en kvinnes perspektiv med en flerkulturell bakgrunn, noe Noreens historie er et eksempel på. Noreen befinner seg i noen sammenfallende kategorier der hun ikke har samme muligheter og rettigheter som andre (Berg, Flemmen & Gullikstad, 2010, s. 4).

Hadia Tajik peker i antologien *Svart på hvitt* (2001) på hvordan den oppvoksende generasjonen i teorien har frihet til å definere seg selv, men at det er en større utfordring for barn av innvandrere, da det ofte er personer og grupper som forsøker å begrense denne friheten. (Tajik, 2001, s. 7-8). Noreen opplever at hennes frihet begrenses av enkeltpersoner og grupper.

Siden jeg er jente skal jeg beskytte familiens ære og ikke skade den. Ære betyr mye for pappa, og gjør jeg noe som kan skade pappas ære vil jeg miste ham for alltid. Det kan jeg ikke gjøre. Jeg er altfor glad i ham til det, så alt jeg kan gjøre er å innrette mitt liv på hans premisser. (s. 13)

Det er hovedsakelig faren med storfamilien og de patriarkalske normene i den pakistanske kulturen som begrenser friheten til Noreen. Ifølge Wikan (2003) symboliserer kvinner familiens samhold og kontinuitet i deres miljø, og blir dermed den kulturelle identitetens voktere (Wikan, 2003, s. 82). Noreen symboliserer faren og familiens samhold og vokter deres kulturelle identitet. Videre konstaterer Wikan (2003) at ære ofte har en kjønn dimensjon, der mannen forvalter familiens ære utad og kvinnen har skam og utgjør en trussel mot menns ære i kraft av sin seksualitet (Wikan 2003, s. 59). Noreen sine handlinger påfører skam og trussel mot familiens ære.

Videre konstaterer Tajik (2001) at det er viktig for unge med forbilder når de vokser opp, og dersom forbildene ikke er synlige, blir de nødt til å skape dem og bli forbilder selv. Ut fra posisjonen Noreen står i kan hun omtales som et tydelig forbilde i boken, der hun kjemper en lang og hard kamp mot faren sin, patriarkalske systemer og tradisjoner samt en æreskultur. Selv har hun ikke egne forbilder i form av moren eller bestemor, og skaper denne rollen selv. Ettersom den første generasjonen flerkulturelle nordmenn ikke har klare roller å tre inn i ifølge Tajik (2001), er dette en del av forklaringen på at mødre og bestemor ikke er større forbilder for sine barn, og fortsetter den essensialistiske utviklingen, der de ikke opplever at de har rom eller mulighet til å handle annerledes. Dette kan tolkes på bakgrunn av det Tajik (2001) hevder er noe av det farligste en som samfunn kan gjøre ved å definere to roller, offer og overgriper. (Tajik, 2001, s. 7). Det er lettvis å plassere Noreen i offer kategorien og faren i overgriper kategorien, men det er viktig å være klar over foreldregenerasjonens kunnskapssyn og handlingsrom, da også faren er under et enormt press.

Litteraturkritiker Marta Norheim (2007) drøfter hvor det er blitt av heltene i samtidslitteraturen. For å finne kvinnelige helter i litteraturen må en tilbake til 70-tallet der kvinnene blir dobbelt undertrykt, både av kapitalismen og patriarkatet. Likevel kjemper de for det gode og det svake. Norheim (2007) spør seg om de blir sett på som helter på bakgrunn av at de er undertrykt og undrer seg over om en litterær helt i samtidslitteraturen har en delt identitet, der karakteren på den ene siden er offer, men likevel er en helt. Videre argumenterer Norheim (2007) for at det virker som om de unge er i ferd med å overta helterollen, der de tappert sliter med de voksnes uforstand (Norheim, 2007, s. 303-305). I så måte kan Noreen sies å være en helt i romanen. Norheim (2007) trekker inn gamle kvinner som har overtatt helterollen i litteraturen, og i likhet med de unge har de vært blant gruppene med minst makt. Den litterære helten må i tillegg til å overvinne motstand tilhøre en undertrykt gruppe, da Norheim (2007) mener det ligger en enorm kraft i å ha avmakt (Norheim, 2007, s. 303-305). I så måte har migrasjonslitteraturen store muligheter for å skape helter, der Noreen er en

litterær helt. Det er passende å trekke inn kallenavnet faren har for Noreen, Noor, som betyr lys. Slik tar forfatteren i bruk metafor som et virkemiddel, der Noreen blir symbolet på lyset eller håpet som hun gjennom sin kamp formidler til lesere og andre jenter i lignende situasjon. Virkemidlet blir også tillagt en sterk symbolikk, da Noreen sin historie ender med at hun kommer seg ut av situasjonen, og går en lysere framtid i møte. Nes og Slettan (2020) poengterer hvordan ungdomsromanene på 1990-tallet bryter med tradisjonell kjønnsrolletenkning, der jenter nekter å tilpasse seg og representerer en problematisering og forhandling av jenterollen (Nes & Slettan, 2020, s. 31). Noreen er et eksempel på en slik karakter, som forhandler om jenterollen og nekter å tilpasse seg. Videre påpeker Norheim (2007) hvordan avmakten forsvinner i det hun kaller livspustet gjør at en klarer å gå ut av resignasjonen og ta kontroll over eget liv (Norheim, 2007, s. 144-145). Noreen sin avmaktsfølelse forsvinner da hun klarer å gå ut av resignasjonen og tar kontroll over eget liv.

5.4.2 Lillesøsteren Iram

Lillesøster Iram, er fem år yngre enn Noreen og er Noreens hjelper. Hun bryter på et tidspunkt inn mellom Noreen og faren, da faren er voldelig overfor Noreen. «Iram pleide å komme og stille seg foran meg for å beskytte meg, men det hjalp heller ikke» (s. 53). Grunnet alderen til Iram er hun ikke en som har mulighet til å hjelpe Noreen ut av situasjonen, men har likevel en enorm symbolsk verdi for Noreen. Iram er trolig den største hjelperen og støtten, ettersom Noreen finner trøst, mot og styrke til å ta opp kampen mot faren og de patriarkalske normene for å unngå at det samme skjer med lillesøsteren. «Jeg ser pappa og Amir med stokker i hendene, meg selv i brudekjole. Ansiktet mitt blir uklart, det forandrer seg. Den likbleke bruden får Irams ansikt. Jeg må hindre dem i å ødelegge henne også. Jeg har bare ett svar å gi» (s. 130). Her får Noreen styrke til å stå imot faren og mishandlingen for å unngå at lillesøsteren skal havne i samme situasjon. Ettersom Iram stiller seg mellom faren og Noreen for å forhindre at faren mishandler Noreen, kan også Iram omtales som et forbilde eller en litterær helt i litteraturen. Videre fremmer Iram det Norheim (2007) trekker fram som sider helter i samtidslitteraturen har, da Iram på den ene siden er offer og den andre siden er helt (Norheim, 2007, s. 303-305). Iram har et forbilde i sin storesøster Noreen, som bestandig har vært sterk og stått opp for seg selv. Iram utfordrer dermed kvinnelige kjønnsnormer, der hun lever i et hjem hvor kvinnen er underdanig mannen.

5.4.3 Moren

Moren beskrives som omsorgsfull overfor Noreen. «Noreen, gråter du? Du må ikke gråte» (s. 78). Moren ønsker Noreen alt godt, men hun har ikke mulighet til å hjelpe Noreen ut av situasjonen, ut fra sitt handlingsrom. Videre tillegges ikke moren en sterk stemme i romanen, noe som får fram maktrelasjonen mellom faren og moren. Crenshaw (1989) trekker fram hvordan kvinnen befinner seg dobbelt i skyggen, og beskriver det som kalles interseksjonalitet (Referert i Berg, Flemmen & Gullikstad, 2010, s. 4-6). Slik blir moren til Noreen sett på som et objekt, og metaforisk sett stemmeløs. Hun faller utenfor det Samoilow & Myren-Svelstad (2020) omtaler som infrastrukturen, der det er mulig å gjøre posisjonen sin forstått (Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 103-104). Moren har dermed liten mulighet til å delta i det offentlige ordskiftet. Dette kan tolkes i lys av Woolf (1929) sine konstruksjoner om den Andre, der hun påpeker betydningen av å ha et eget rom fysisk, økonomisk og mentalt, og at mangel på dette rommet preger kvinnens ufrihet samt mangel på handlefrihet (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 50). Etersom moren til Noreen verken har et eget rom fysisk, økonomisk eller mentalt, klarer hun heller ikke å oppnå frihet eller handlingsrom på egne eller datteren sine vegne.

Noreens mor preges av det som foregår mellom Noreen og faren, men det er lite hun kan si eller gjøre for å forhindre det. «Hver gang pappa slo meg lukket Iram øynene, mens mamma gråt og ba ham slutte» Det hjalp ikke» (s. 53). Det er tydelig at morens ord har liten betydning, og hun kjenner på en avmaktsfølelse. Avmaktsfølelsen kan kobles til det Gullestad (2002) mener står i sammenheng med mangel på kontroll over eget liv samt bekreftelse på egen verdighet, der kampen mot avmakten er en kamp for å bli sett og anerkjent samt bli et handlende subjekt. Videre trekker Gullestad (2002) fram mangel på begreper og modeller for å forstå den sosiale verden en er en del av og forholder seg til som en annen måte å være avmektig på (Gullestad, 2002, s. 143). Moren til Noreen mangler samtidig begreper og modeller for å forstå den sosiale verden hun er en del av. «Mens mamma var hjemme med oss, jobbet pappa som regnskapsansvarlig i en mellomstor bedrift. Han tjente godt nok til å forsørge oss alle» (s. 21). Dette er et typisk tilfelle der tradisjonelle kjønnsroller blir synliggjort i romanen, og er i tråd med det Beauvoir (1949) konstaterer om at kvinnens plass i hjemmet og familien befestes gjennom samfunnsutviklingen, historien og kulturen. Videre mener Beauvoir (1949) at ettersom kvinnen ikke framstår som handlende subjekt, kan hun heller ikke være fri eller autonom (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 50-51). Moren har en tradisjonell kjønnsrolle, og er hjemme og passer barna, mens faren er på jobb. Videre har hun ikke mulighet til å være fri ettersom hun ikke er et handlende subjekt. Morens

underdanighet blir tydelig i møtet med barnevernet når Noreen møter foreldrene sine igjen. «Hun er min datter, hun skal sitte hos meg. Noreen, jeg er moren din, ikke gå! Sitt hos meg!» gråt hun» (s. 58). Her ser en at moren er tydelig preget og kjemper for datteren sin, men hun står aldri opp for Noreen, eller forlater faren til fordel for henne, selv om det er faren som setter Noreen i situasjonen. Avmaktskampen Noreen står i er det Gullestad (2002) omtaler som en strid for å oppnå kunnskap som muliggjør at hun kan innta nye subjektposisjoner, og gå fra handlingslammelse til handling, gjennom å fortelle egne erfaringer (Gullestad, 2002, s. 143).

5.4.4 Andre kvinnelige bipersoner

Noreen finner to gode venninner på den nye skolen i Mamta og Reno til tross for ekskluderingen på den nye skolen. Jentene er på hjelpersiden på konfliktaksen til Noreen. Begge jentene er indiske, og de finner mye støtte i hverandre gjennom å stå i til dels lignende situasjoner. Faren til Noreen liker ikke at Noreen omgås bestevennen sin Reno, ettersom han har fordømmer om henne basert på rykter og andres omdømme.

Pappa likte ikke at jeg var sammen med min beste venninne, indiske Reno. Hun hadde rykte på seg for å være en flørt, og pappa var redd for at jeg skulle få ord på meg for å være som henne. Dersom jeg fikk det, var han redd for at ingen ville gifte seg med meg. Jeg har aldri helt forstått hvorfor- slik var det bare. (s. 51)

Til tross for farens advarsler mot å omgås Reno fortsetter hun å være med bestevennen sin. Reno er spesielt viktig for Noreen en periode ettersom de begge får hjelp av barnevernet. «Vi lo av det gode og gråt av det vonde, men vi gjorde det sammen, og holdt hverandre i hånden når vi følte oss alene» (s. 54). På et tidspunkt blir Noreen klar over at Reno er tilbake hos familien sin, og ser eller hører aldri fra henne igjen.

Jeg så aldri Reno etter det. I dag er det gått sju år, og jeg vet ikke hvor hun er, hvordan hun har det eller hva hun gjør. Nå og da har jeg hørt rykter om at hun har flyttet til India, men jeg vet ikke om det er sant. Selv i dag triller tårene når jeg tenker på henne. Vi var jentene som ikke kunne være fra hverandre i tre dager, og nå er det gått sju år. [...] Hun følte seg vel forlatt på samme måte som meg. (s. 55)

En blir ikke klar over hva som skjer med Reno, men en mulig tolkning er at hun opplever noe lignende som Noreen opplever under sitt opphold i Pakistan.

Videre kan jentene som hjelper Noreen på flukten fra Pakistan sies å være på hjelpersiden. «De blir litt redde med en gang, men de protesterer ikke. En av dem gir penger, mens en annen bytter klær med meg slik at det ikke skal være så lett å kjenne meg igjen. En

trede gir meg et stort sjal. De tar på meg sjalet og dekker til hele ansiktet og håret mitt» (s. 127). Disse kvinnene lever i et ekstremt patriarkalsk samfunn som innskrenker rettighetene deres enormt, men likevel skaper de et handlingsrom for seg selv og benytter seg av alle mulighetene de har for å hjelpe en annen kvinne å bryte ut av undertrykkelsen de selv blir utsatt for. Jentene skaper dermed handlingsrom ved å hjelpe en annen kvinne. Ved å nekte å tilpasse seg kan disse jentene sies å representere en problematisering eller forhandling av jenterollen, slik Nes og Slettan (2020) poengterer var typisk for ungdomsromanene fra 1900-årene, og som bryter med tradisjonell kjønnsrolletenkning (Nes & Slettan, 2020, s. 50). Dette kan også knyttes til Butler (1990) sin performativitetsteori, der en velger en strategi basert på feilsiteringer. Gjennom brudd på konvensjonelle forventninger åpner en opp for at noe nytt og annet kan skje (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 56-58). Ved at jentene hjelper Noreen, begår jentene en feilsitering og bryter med konvensjonelle forventninger. Slik bidrar de til å åpne opp for muligheter om at Noreen kan komme seg unna ektemannen og framtiden hennes som pakistansk kone i Pakistan.

Verket formidler kvinnelige kjønnsnormer gjennom flere av karakterene, der samtlige av kvinnene i romanen står opp mot og bryter med de patriarkalske normene. Noreen går selv i bresjen for dette, og kan på mange måter sies å være en litterær helt i litteraturen. Videre er mange av de kvinnelige bipersonene hjelpere som hjelper Noreen med å nå hennes frigjøringsprosjekt og gir henne muligheten til å leve et liv i autonomi og frihet. Denne muligheten har ikke kvinnelige karakterene som kommer fra Pakistan. Dermed skaper de sammen en endring og handlingsrom for Noreen, og kan i forlengelse av dette skape endring for lesere og jenter som leser verket og ser på kvinnene som forbilder de kan kjenne på gjenkjenning og identifikasjon med. Kvinnen som den andre, nødvendigheten av et eget rom og performativitet er aktuelle områder fra kvinneforskningen i den kjønnteoretiske analysen av *Izzat. For ærens skyld* (1996).

5.5 Identitetsdannelse

5.5.1 Noreens identitetsdannelse knyttet til kjønn og etnisitet

Karim (1996) har en komposisjon i verket som bryter med kronologien, der hun følger flere handlinger parallelt og veksler mellom ulike tidsplan. Nes og Slettan (2020) mener en slik veksling er en avansert skrivemåte og fortellerform (Nes & Slettan, 2020, s. 45). En kan si at kronologien følger Svendsens (2001) «identitetsbyggende handlingsforløp», der Noreen

følger det tredelte handlingsmønsteret, hjem-hjemløs-hjemkomst (Referert i Nes & Slettan, 2020, s. 39). Gjennom analepser i romanen får en se deler av Noreens oppvekst og barndom hjemme i Norge fra første skoledag. Skoletiden til Noreen er preget av både gode og vonde opplevelser. Hun har en fin tid på barneskolen fram til familien flytter til et finere strøk i Oslo, og hun i fjerde klasse skifter skole. Der opplever hun rasisme og ekskludering, og sliter med å passe inn og få aksept. En dag blir hun kalt tjukk, og Noreen utvikler spiseforstyrrelsen anoreksi. Selv på det tidspunktet hvor hun begynner å akseptere at hun ser annerledes ut på grunn av hennes etnisitet, fortsetter spisevegringen likevel å være et problem. Noreen begynner å se på seg selv med de hvites blikk, slik de etnisk norske jentene ser på henne, og velger å etterligne de Fanon (1952) omtaler som de hvite, ved å ta på seg de hvites klær samt tilpasse seg deres sosiale og kulturelle koder. De hvites blikk hevder Fanon (1952) kolliderer med individets selvforståelse, samtidig som individet også internaliserer blikket. I et prosjekt om å bli mer lik de norske jentene tar Noreen på seg en form for maske som Fanon (1952) mener de med hvit hud ikke trenger å bruke (Referert i Samoillow & Myren-Svelstad, 2020, s. 107-108). Noreen er hjemløs i to perioder. Første gang da hun er under barnevernets omsorg. Andre gangen er etter mishandlingen i Pakistan. Noreen går gjennom en indre reise, og en identitetsbyggende prosess, i en mer overført betydning. Karim (1996) tar dermed i bruk det Nes og Slettan (2020) omtaler som en psykologisk tilnærming (Nes & Slettan, 2020, s. 39). Noreen skriver i sin fortvilelse i Pakistan en melding til lillesøsteren hjemme i Norge. «Dersom du ikke kan gjøre noe vet jeg ikke om vi noen gang sees igjen. Hvis noe skjer meg vil jeg begravnes i Norge» (s. 143). Dette indikerer at hun oppdager gjennom tiden i Pakistan at det er i Norge hun hører hjemme og ønsker å være.

Romanens høydepunkt kommer når Noreen forsøker å rømme for å ta sitt eget liv ved en fjellklippe, men blir tatt igjen, og mishandlingen forverrer seg fram mot bryllupet. Noen dager etter bryllupet kommer vendepunktet, der hun klarer å rømme fra ektemannen og kommer seg trygt til den norske ambassaden. Der får hun hjelp og kommer seg ombord i flyet til Norge. «Jeg vet at jeg aldri kan reise tilbake til dette landet igjen, men jeg tror ikke jeg noen gang vil ønske det heller. Så hører jeg kapteinen ønske oss alle velkommen om bord. Jeg er i sikkerhet. Jeg skal hjem» (s. 136). Likevel tar det lang tid før Noreen føler at hun kommer hjem, da hun må ta tilbake det nye livet sitt, uten familien.

Det varer ikke lenge før jeg flytter tilbake til hjembyen min. Jeg orker til slutt ikke å flykte mer. Dessuten er byen alt jeg har. Jeg kjenner byen og menneskene - på en måte greier jeg ikke å føle meg hjemme andre steder. Så mye har forandret seg i livet mitt at jeg må ha noe og noen jeg kjenner rundt meg. Jeg tar det jeg har og flytter tilbake. (s. 137)

Noreen bryter med sin pakistanske bakgrunn og kjemper for å innta den posisjonen hun mener er riktig for seg selv. Hun viser at det er mulig å ta dette valget på tross av den store belastningen som følger med. Noreen går sin egen vei og kjemper for eget liv og frihet. Hun gjør også opprør mot tradisjonelle kjønnsroller og patriarkalske normer, men ser likevel ikke på det som en sak hun vinner.

I dag sitter jeg og venter på postmannen. Han kommer med den skriftlige bekreftelsen på at ekteskapet mitt er erklært ugyldig av norsk rett. Jeg fikk beskjed over telefonen for noen dager siden, men jeg føler ingen glede, ingen triumf. Jeg har vunnet den prinsipielle siden av saken, men tapt så altfor mye av det andre. (s. 141)

Romanen avslutter med at Noreen får bekreftelsen på at ekteskapet er erklært ugyldig av norsk rett, fire år etter hun flykter fra Pakistan og forholdet hennes til familien går i stykker. Karim (1996) velger å avslutte med å rette fingeren til de familiene og foreldrene som gjør det samme hun har opplevd mot sine døtre, ved å stille dem spørsmålet: «HVA OVERLOT DERE OSS TIL? HUME KIS KE SAHAREH CHORAH THA?» (s. 144). Dette får leseren til å reflektere og få empati for Noreen og situasjonen hun befinner seg i og andre i hennes situasjon. Romanen formidler på tross av den håpløse situasjonen Noreen befinner seg i et håp om endring for framtiden, ettersom Noreen kommer seg ut av ekteskapet og hjem til Norge, samtidig som hun trolig har endret livsvilkårene på vegne av søsteren sin.

Men kampen for min identitet er ikke over. Jeg vil ikke huskes som en fallen jente uten moral, men som en jente som greide noe i livet. Jeg vet at mine prinsipper vil bli vanskelige å kjempe for, men noen må jo legge grunnmuren. Hvis jeg legger den første steinen kommer det kanskje flere. Jeg har allerede fått ekteskapet mitt erklært ugyldig av norsk rett. De færreste av oss kommer så langt. (s. 143)

Romanen har et kritisk perspektiv på kjønnsnormer samt en overbevisning om at kunnskap bidrar til endring, noe som er utgangspunktet for den kritiske kjønnsforskningen (Lorentzen & Mühleisen, 2006, s. 17). Noreen klarer mot alle odds å trosse motstanden og alle som prøver å kneble henne, og får til slutt sin frihet. Denne konstruktivistiske normen er typisk for ungdomslitteraturen, der hovedkarakteren til tross for utfordringene den møter på likevel kommer nærmere en avklaring som åpner for håp og en større tro på livet (Nes & Slettan, 2020, s. 37). Når Noreen møter familien sin igjen etter tiden i Pakistan har det skjedd en endring. «Jeg bøyer meg ikke for å hilse på noen. Alle må reise seg for meg. Den eneste som ikke reiser seg er pappa. [...] Jeg skal til å sette meg da jeg ser ham reise seg. [...] Pappa kysser meg mange ganger, og begynner å gråte foran hele familien» (s. 138-139). Dette kan forstås i lys av det Butler (1990) omtaler som en subversiv strategi, basert på feilsitering, der

en bryter med konvensjonelle forventninger. Videre påpeker Butler (1990) hvordan feilsiteringer åpner for endring (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 56-58). Noreen sine handlinger kan omtales som feilsiteringer da hun bryter med konvensjonelle forventninger. Eksempler på feilsitering er blant annet når hun kontakter barnevernet samt rømmer fra familien og ekteskapet i Pakistan. Gjennom slike feilsiteringer åpner Noreen for at noe annet og nytt kan skje, samtidig som hun kan bidra til å skape nye betydninger og handlingsmuligheter for søsteren og flere etter henne. Møtet med familien og faren etter tiden i Pakistan, der faren til slutt reiser seg og viser respekt for Noreen, viser at det har skjedd en endring gjennom Noreens feilsiteringer.

Kommunikasjonsaksen er den siste aksene i Greimas aktantmodell (jf. Figur 1.), der sender gir objektet (prosjektet) til en mottaker. Noreen blir sender av eget objekt, ettersom hun er nødt til å kjempe sin frigjøringskamp gjennom å ta et oppgjør med gamle patriarkalske normer og verdier, samt en æreskultur. Hun står hovedsakelig alene i denne kampen. «Det er så mange mennesker rundt meg, men jeg er likevel så fortvilet alene» (s. 119). Noreen klarer å oppnå objektet (prosjektet) sitt, men må betale en høy emosjonell pris.

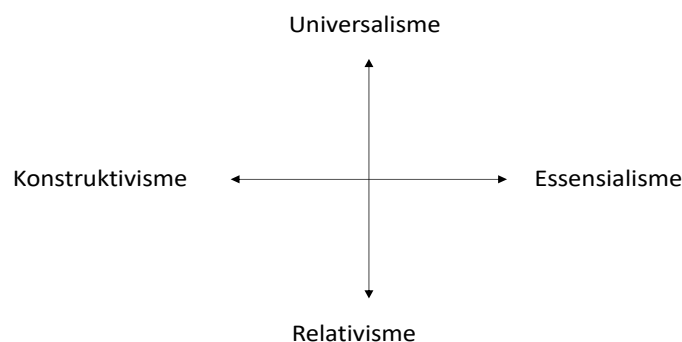
Jeg har kanskje greid å overbevise pappa om at jeg har rett. I alle fall har jeg hindret ham i å skape en ny Noreen av søsteren min. Pappa har lært. Han vil aldri prøve å tvinge henne inn i et ekteskap. Han vet at det han gjorde mot meg var galt, men han kan aldri innrømme det hvis han vil beholde sin ære. Og på en merkelig måte forstår jeg at hans valg mellom meg og det pakistanske samfunnet måtte bli som det ble. Bare det å få anerkjennelse for at en pakistansk jente ikke er noe dårligere enn sine medsøstre om hun bryter med det tradisjonelle mønsteret, ville være en stor trøst for slike som meg. (s. 143)

En kan håpe at Noreen også klarer å gi en sterk nok advarsel til faren ved å ta kampen, slik at hun også videreformidler objektet (prosjektet) på vegne av lillesøsteren Iram, i framtiden. Noreen overskrider kjønnsnormene i historien, og slites dermed mellom sammensatte følelser som skyld og skam på den ene siden og ønsket om frigjøring på den andre siden. Ifølge Silje Hernæs Linhart sin avhandling *A Wild Stream of Eyes* (2015) er dette et gjennomgående mønster og typisk for karakterer som overskrider de hegemoniske kjønnsnormene på en radikal måte, og står i en uunngåelig spenning mellom skam og mindreverdighetsfølelser på den ene siden, og trangten til selvrealisering på den andre (Referert i Nes & Slettan, 2020, s. 52). Videre er det Bhabha (1994) omtaler som et tredje rom, der kulturelle identiteter utformes og noe nytt oppstår med tradisjoner fra begge kulturer. Det tredje rommet finner derimot ikke Noreen, og hun ser seg nødt til å danne en ny vei (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 111). Noreen går gjennom et identitetsbyggende handlingsforløp der hun gjennom oppgjør og opposisjon mot foreldrene og deres kultur, kommer seg ut av

situasjonen. Noreen finner ikke et tredje rom, og hun blir nødt til å bryte med familien og den pakistanske kulturen hennes, og skaper seg en ny identitet på egenhånd i Norge. En kan si at Noreen går gjennom en radikal kjønnsverskridelse i verket, ettersom hun nekter å tilpasse seg normene som er forventet av henne. Gjennom feilsiteringer åpner hun opp for endring samt at nye handlingsmuligheter kan ta plass i livet hennes framover.

6.0 Komparativ analyse av *Pakkis* (1986) og *Izzat. For ærens skyld* (1996)

Sejersted (2003) argumenterer for at en finner forholdet mellom motsetningene *universalisme* og *relativisme*, samt *essensialisme* og *konstruktivisme* i ulik grad i migrasjonslitteraturen, og at dette er tema som stadig er under forhandling. Dette forholdet kan settes opp med en horisontal identitetsakse, bestående av konstruktivisme på den ene siden og essensialisme på den andre siden, samt en vertikal verdiakse bestående av universalisme på den ene siden og relativisme på den andre siden. Ofte har ulike aktører i teksten ulike posisjoner, der for eksempel hovedkarakterene befinner seg på et annet sted enn foreldrene (Sejersted, 2003, s. 89). Disse holdningene drøftes i verkene, der hovedkarakterene ikke nødvendigvis lander på en klar definerbar posisjon. Sejersted (2003) analyserer hvordan identitet formes i lys av begrepene essensialisme og konstruktivisme, der essensialisme ifølge Strand (2009) er å forstå som at faste historiske, geografiske, genetiske og kulturelle forutsetninger spiller en dominerende rolle, og er forhold individet ikke kan frigjøre seg fra (Strand, 2009, s. 56). En kan trekke paralleller mellom essensialisme og det Erik Lund (2020) omtaler som determinisme, der en tenker at noe skjer fordi det må skje, og dermed er bestemt av tidligere tilstander (Lund, 2020, s. 41). Strand (2009) mener derfor at essensialisme uttrykker en statisk forståelse av den andre og dermed støtter opp under dikotomien «vi» og «de andre». På den andre siden finner en et konstruktivistisk syn på identitetsdanning, som Strand (2009) forstår som at individet selv posisjonerer seg og velger individuell frihet og autonomi. På den måten trenger ikke individet å velge den kulturen det har tilhørighet i, men har frihet til å finne sin plass innenfor nye kulturer og miljøer (Referert i Strand, 2009, s. 56).

Figur 2: Horisontal "identitetsakse" og vertikal "verdiakse" (Sejersted, 2003, s. 89).

En finner begge holdningene i verkene, men de uttrykkes på ulike vis. Jeg tar utgangspunkt i denne figuren når jeg sammenligner hvilke holdninger som kommer til uttrykk i verkene, samt ser hvor enkelte av karakterene i verkene posisjonerer seg.

6.1 Mannlige kjønnsnormer

Begge hovedkarakterene har pakistanske røtter, der hjemmemiljøet deres preges av en æreskultur samt patriarkalske normer, tradisjoner og verdier. Fedrene opptrer som en typisk patriark. Sajjad opplever faren sin som streng og en som stiller strenge krav, noe som gjør at Sajjad er redd for å skuffe han. Faren til Noreen skildres derimot av Noreen som varm og trygg, og de har lenge en nær relasjon. Relasjonen mellom Noreen og faren endrer seg derimot drastisk underveis og faren til Noreen blir mer ekstrem enn faren til Sajjad. Dette skyldes at Noreen er jente, og konsekvensene for hans ære og familien blir større når en jente bryter med æreskodeksene, ettersom menns ære hviler på jenters seksualitet ifølge Wikan (Wikan, 2003, s. 59). Sajjad og faren kommer til en form for enighet, der begge jenker seg og møtes, mens Noreen føres inn i et tvangsekteskap med vold og blir utsatt for mishandling før hun klarer å rømme fra situasjonen. Dette fører til at hun blir nødt til å bryte kontakten med familien og skifte navn. Begge fedrene ender med å bli sett på som motstandere i hovedkarakterenes liv i deres forsøk på å oppnå frigjøringsprosjektene sine.

Både foreldrene til Sajjad og Noreen er opptatt av sosial kontroll når det gjelder hvem ungdommene deres omgås, og spesielt når det gjelder det motsatte kjønn. En kan derfor si at både fedrene og mødrene uttrykker mannlige kjønnsnormer i verkene. I begge familiene er det at ungdommene er med det motsatte kjønn med på å skade deres anseelse og dermed farens og familiens ære. Ærbarhetsnormene er operative i begge verkene. I *Pakkis* (1996) kommer ærbarhetsnormene mer implisitt til uttrykk, da det er tydelig at Sajjad frykter å skuffe faren sin i ulike sammenhenger. Likevel er det tilfeller der æreskodeksene blir uttrykt mer eksplisitt, noe som kommer til uttrykk når faren tester Sajjad i å be en bønn, og Sajjad ikke kan bønnen sin. Da forteller faren Sajjad hvordan det kan påføre skam på han og ødelegge hans ære. I *Izzat. For ærens skyld* (1996) er ærbarhetsnormene eksplisitt uttrykt gjennom hele verket, og tittelen på verket tyder på at izzat er viktig for tematikken i romanen. Tydeligst blir dette for Noreen da hun innser at faren er villig til å ofre sin egen datter for ærens skyld. Moralen i verket er likevel klar på at faren bør ofre æren til fordel for datteren.

Faren til både Sajjad og Noreen kan sies å passe inn under det Carrigan, Connell og Lee (1985) omtaler som en hegemonisk maskulinitet, både i Norge og i Pakistan. Begge fedrene anser seg selv som en som har den ledende posisjonen i et sosialt system, tett knyttet til makt og patriarkat (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 71). Videre er ingen av fedrene villig til å endre seg for å imøtekomme ungdommenes ønsker om egen framtid. Til tross for at faren til Noreen selv mishandler Noreen reagerer faren med sinne overfor Amir og

andre familiemedlemmer da de mishandler henne. Dette er i tråd med at menn og deres maskuliniteter blant annet formes i tråd med hverandre.

Tvangsekteskap blir tematisert i begge verk, samtidig som fedrene planlegger framtiden til Sajjad og Noreen. Fedrenes ønsker for ungdommenes framtid samsvarer ikke med Sajjad og Noreens egne ønsker. Forskjellen er derimot at Sajjad i større grad har et ord med i saken da han konfronterer faren sin om at han ikke ønsker å gifte seg enda. For Noreen er ikke tilfellet. Hun har ikke noe hun skulle sagt og blir ført inn i et tvangsekteskap. Broren til Noreen blir i likhet med Sajjad utsatt for arrangert ekteskap, men i likhet med Sajjad er han med og bestemmer i større grad og tar del i planleggingen når det gjelder valg av kone. Samtidig er Amir godt forberedt på at dagen der han må gi etter for farens ønske vil komme og han må finne seg en pakistansk jente. Noreen forberedes derimot aldri på dette, og dagen hun skjønner at tvangsekteskap er aktuelt kommer som et sjokk.

Mødrene uttrykker i ulik grad mannlige kjønnsnormer. Sajjads mor skildres som ustabil overfor Sajjad, noe som avhenger av om faren er sint på han eller ikke. Moren til Sajjad støtter til enhver tid faren, og det er tydelig at hun er underordna faren. Samtidig uttrykker moren mannlige kjønnsnormer da hun oppdager at Sajjad kommer hjem med et vennskapsarmbånd han får av venninnen sin, Trude. Da blir moren sint og tar fra han armbåndet, ettersom hun mener at gutter ikke skal bruke smykker. Dette bygger opp under det Lorentzen (2006) viser til, der menn og kvinner er størrelser, samt at maskulinitet og feminitet til dels er kulturelle forestillinger og til dels analytiske begreper om kjønn (Lorentzen, 2006, s. 121-122). Moren til Noreen uttrykker i liten grad mannlige kjønnsnormer, men i de situasjonene der faren er under et stort press, både når barnevernet er involvert og når Noreen blir med faren til Pakistan, kan moren sies å uttrykke mannlige kjønnsnormer. Da legger hun press på Noreen om å komme hjem, eller når hun lar Noreen bli med til Pakistan, trolig vel vitende om hva som skjer når hun kommer dit. På den måten uttrykker noen av kvinnene i verkene mannlige kjønnsnormer på ulike vis. Avslutningsvis kan en si at både Hussain (1986) og Karim (1996) har et språk, som får fram kontrasten mellom kjønn. Gjennom å lese verkene kommer maktstrukturene tydelig fram, og viser hvordan menn har en dominerende posisjon, i motsetning til kvinnene som stort sett innretter seg etter mennene og er underordna dem. Det er tydelig hvordan kjønn og mannlige kjønnsnormer henger tett sammen med etnisitet og patriarkalske tradisjoner, kultur, og normer.

6.2 Kvinnelige kjønnsnormer

Mødrene i verkene er nærmest stemmeløse, da de ikke tillegges en stemme. Dette får fram maktstrukturen mellom mor og far, samtidig som det får fram en sterk kontrast når det gjelder kjønn. Kjønnsnormer og kjønnsroller som er typisk for mødrene til forskjell fra fedrene er tydelige. I begge verkene er det fedrene som i hovedsak jobber og står for inntekten, mens mødrene ofte står på kjøkkenet og lager mat og passer unger. Videre er mødrene i liten grad med i avgjørelser når det gjelder framtidsplaner til ungdommene, og i noen tilfeller er de de siste som får vite om hva som foregår. Likevel forsøker begge mødrene på sin måte å hjelpe ungdommene sine ved å vise omsorg, særlig etter de har vært i en konflikt med fedrene. Sajjad skildrer moren sin som ustabil og en som plutselig endrer atferd, samtidig som hun viser omsorg ved å gi han mat når han kommer sent hjem på kveldene, og snakker med han når faren ikke er til stede. Noreen skildrer moren sin som varm og omsorgsfull, og en som ønsker det beste for Noreen, selv når hun ikke klarer å hjelpe Noreen. Dette kan ses i sammenheng med det Gullestad (2002) mener går på offer og overgriper, eller makt og avmakt (Gullestad, 2002, s. 143). Mødrene er avmektig ved at de mangler kontroll over eget liv samt bekreftelse på egen verdighet. Videre har de ingen forbilder for å endre sin egen posisjon eller handlingsrom. Dette er i tråd med det Tajik (2001) påpeker om at den første generasjonen flerkulturelle nordmenn ikke har klare roller å tre inn i, og er dermed ikke større forbilder for sine barn. Slik fortsetter de ifølge Tajik (2001) den essensialistiske utviklingen hvor de opplever at de ikke har rom til å handle på noen annen måte (Tajik, 2001, s. 7). Til tross for at begge mødrene er omsorgsfulle overfor Sajjad og Noreen, ender de likevel opp som motstandere i deres frigjøringsprosjekter, ettersom de ikke står opp og imot fedrene for å fremme ungdommenes ønsker. På den måten fortsetter de patriarkalske tradisjonene, og mødrene kan sies å uttrykke et essensialistisk identitetssyn, der de fortsetter å følge kulturelle tradisjoner, uten å utfordre eller forsøke å endre på disse. Disse holdningene og posisjonene kan også kobles til determinisme, ettersom mødrene ikke ser noen andre handlingsmuligheter som kan føre dem ut av den undertrykte posisjonen de har.

Lillesøstre blir ulikt framstilt i verkene, da Nadia, lillesøsteren til Sajjad blir sendt til Pakistan bare sju år gammel, uten at noen stiller noen spørsmål eller er kritiske til det. På den måten problematiserer *Pakkis* (1996) kun mannlige kjønnsnormer, og kvinnelige kjønnsnormer kommer implisitt til uttrykk. I *Izzat. For ærens skyld* (1996) kommer kjønnsaspektet og kvinnelige kjønnsnormer eksplisitt til uttrykk. Dette blir synlig da lillesøsteren til Noreen blander seg inn i konflikten mellom Noreen og faren i et forsøk på å beskytte storesøsteren sin. Dersom en skulle plassert lillesøstre inn i figur 2, kan en si at lillesøsteren til Sajjad har en mer essensialistisk framtoning, mens lillesøsteren til Noreen har

en konstruktivistisk holdning og tilstreber endring. Til tross for at lillesøstrene til hovedkarakterene plasserer seg på ulike steder når det gjelder identitetssyn, er de begge hjelpere for at Sajjad og Noreen skal nå sine frigjøringsprosjekter. Nadia hjelper Sajjad med å holde på hemmeligheter og dekker over for han, overfor faren, når han prater med venninnen sin på telefonen. Iram er også en hjelper, da hun bryter inn mellom faren og Noreen og forsøker å stoppe mishandlingen. På den måten blir Iram det Norheim (2007) omtaler som en litterær helt, der hun som barn er blant gruppene med minst makt, men likevel kjemper tappert mot de voksnes uforstand (Norheim, 2007, s. 303-305). Samtidig finner Noreen mye støtte i Iram, og Iram kan sies å ha en symbolsk effekt ettersom Noreen sitt pågangsmot i å fortsette å kjempe for frihet, også er en kamp der hun kjemper for lillesøster Irams framtidig frihet.

Problematikken knyttet til forventninger om ekteskap blir tematisert i begge verkene, men i *Pakkis* (1996), blir den kun tematisert på vegne av Sajjad og ikke hans yngre søster Nadia. Kjønnsspektet knyttet til kvinnelige kjønnsnormer er derfor ikke så tydelig til stede i verket til Hussain (1986). I *Izzat. For ærens skyld* (1996) blir denne problematikken problematisert fra et kvinnelig perspektiv, og det er tydelig at konsekvensene er større for kvinner enn for menn, da de i større grad har mer deltakelse i valg av kone, og har en makt fordi de er menn. Samtidig ønsker heller ikke Sajjad et arrangert ekteskap, eller å gifte seg med en pakistansk jente. Dette er derimot valg han opplever at han ikke kan være med å bestemme selv. Slik får forfatterne fram en kontrast når det gjelder kjønn, der det er ulike muligheter og handlingsrom for gutter og jenter.

En annen kvinnelig hjelper er venninnen Trude, som bestandig åpner dørene for Sajjad når han kommer, fordi han har det vanskelig hjemme og trenger noen å snakke med. Det er interessant at han aldri snakker med moren eller søsteren sin om disse problemene, men må komme til en etnisk norsk jente for å betro seg til noen. Noreen har også to gode venninner, Mamta og Reno, som er hennes hjelpere. Noreen kan trolig ikke ha en gutt som venn da faren også er imot noen av jentene hun er venninne med. Sajjad finner også hjelpere i jentene som står opp for han på skolen, da han blir utsatt for rasisme i klasserommet. Til tross for at faren til Sajjad har generaliserende og nedlatende tanker om norske jenter og at de er skamløse, er det de som forsvarer Sajjad for nettopp generaliserende og stigmatiserende holdninger. De norske jentene skildres som sterke jenter med en tydelig stemme, og som eier sin egen kropp og seksualitet. Sajjad står ikke opp for seg selv i denne situasjonen, og setter pris på at jentene bistår han. Noreen opplever også å få støtte av noen jenter på en salong når hun rømmer fra ektemannen sin i Pakistan, og de blir dermed Noreens hjelpere i hennes frigjøringsprosjekt.

Pakistanske jenter som lever under et patriarkalsk samfunn med begrensede handlingsmuligheter skaper i den situasjonen handlingsrom for Noreen slik at hun kommer seg unna situasjonen. En kan si at når de norske jentene står opp for Sajjad samt når de pakistanske jentene hjelper Noreen å flykte begår de det Butler (1990) omtaler som en subversiv strategi basert på feilsitering. Dette på grunn av at de bryter med konvensjonelle forventninger og bidrar til å skape nye handlingsmuligheter og åpner for at noe annet og nytt skjer (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 56-58). Det er interessant å legge merke til hvordan flertallet av hovedkarakterenes hjelpere mot å nå frigjøringsprosjektene sine er jenter, til tross for at de kjemper mot patriarker og patriarkalske tradisjoner.

Sajjad kan sies å uttrykke kvinnelige kjønnsnormer, ettersom han i likhet med moren og kvinner flest er underordna faren sin. Samtidig kan en si at når Sajjad gjør opprør mot faren i forbindelse med ekteskap, begår han det Butler (1990) omtaler som en form for feilsitering, ettersom han gjør det som ikke forventes av han. Slik åpnes det for nye muligheter samt nye veier og handlingsmuligheter (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 56-58). Sajjads opprør ser ut til å gjøre nettopp det Butler (1990) konstaterer, ettersom hans feilsitering gjør at han får muligheten til å være med delaktig i planleggingen rundt eget ekteskap. Likevel er den som i størst grad uttrykker samt overskrider kvinnelige kjønnsnormer Noreen selv. Hun står opp for seg selv i sin kamp for frihet og frigjøring fra foreldrene og kulturen. Ettersom hun ikke har et tydelig forbilde i moren sin, blir hun nødt til å skape sin egen vei for å oppnå en framtid som hun selv ønsker og ofrer mye for å få til nettopp det. En kan dermed omtale Noreen som et forbilde. Videre befinner Noreen seg i en avmaktsposisjon ved samtlige anledninger, men spesielt i fangenskap i Pakistan, der hun blir mishandlet både psykisk og fysisk. Norheim (2007) mener at det ligger en kraft i avmakten da kampen mot avmakten blir en kamp for å innta nye subjektposisjoner, der en går fra handlingslammelse til handling (Norheim, 2007, s. 144-145). Gjennom Noreen sine opprør mot patriarkalske normer og tradisjoner begår Noreen det Butler (1990) innenfor sin performativitetsteori kaller feilsitering. Ved å gjøre det motsatte av det som forventes åpner Noreen opp for nye handlingsmuligheter både på egne og søsterens vegne, samtidig som Butler (1990) argumenterer for at feilsiteringer kan gjøre at fenomener kan få nye betydninger (Referert i Bondevik & Rustad, 2006, s. 56-58). Feilsiteringer gir æren en ny betydning, der faren til Noreen i framtiden ikke lar Iram sitt liv gå på bekostning av hans ære, men lar æren vike til fordel for hennes liv. Noreen snur på første stein og endrer på en dynamikk i lange tradisjoner og røtter gjennom sitt opprør. Denne endringen eller feilsiteringen kommer tydelig fram da Noreen møter familien sin igjen etter tiden i Pakistan, og hun ikke bøyer seg for noen,

og faren omsider reiser seg og går haltende bort til henne og gråter foran hele familien. På den måten kan en si at faren endelig legger vekk æren for datterens skyld.

6.3 Identitetsdannelse

Identitetsfortellingens betydning hviler ifølge Strand (2009) på oppfattelsen av at en skaper sin identitet. Ofte brukes fortellinger som modell for identitetsdanning, og det kan derfor bli interessant å følge identitetsfortellingene i litteraturen (Strand, 2009, s. 56). Identitet betraktes som et allment og fritt fenomen, men Slettan (2020) mener kjønnsdimensjonen minner en på at identitet i høy grad er knyttet til normer i kulturen, til tross for at normene er i stadig endring (Slettan, 2020, s. 32).

Begge hovedkarakterene går gjennom det Svendsen (2001) omtaler som «et identitetsdannende handlingsforløp», der karakterene går gjennom handlingskomposisjonen hjem-hjemløs-hjemkomst (Referert i Nes & Slettan, 2020, s. 39). Både *Pakkis* (1986) og *Izzat. For ærens skyld* (1996) skildrer problematikken knyttet til hvordan det er å være flerkulturell ungdom i Norge, og hvordan det er å befinne seg i posisjonen mellom to kulturer, der tradisjoner, normer og verdier som de har med seg hjemmefra er motstridende til det de møter i det norske samfunnet. Begge karakterene kjenner på denne ufrivillige posisjonen de står i, og blir kar over at de befinner seg i posisjonen gjennom at de opplever avvisning fra begge miljøer. Begge karakterene opplever det Jagne-Soreau (2018) omtaler som en dobbel avvisning (Jagne-Soreau, 2018, s. 24).

Sajjads identitetsprosjekt følges gjennom to år. Forventninger Sajjad møter på fordi han er gutt kan i stor grad knyttes til hans etnisitet og kultur, der det ikke er akseptabelt å drikke, røyke eller kle seg i vestlige klær. Noreens identitetsprosjekt følges gjennom seks år. I Norge møter Noreen på typiske forventninger for unge jenter, der kroppspress er aktuelt. Dette utvikler seg for Noreen til å bli en spiseforstyrrelse, og hun får påvist anoreksi. I motsetning til Sajjad opplever ikke Noreen noen problematikk knyttet til valg av klær i Norge, men dette endrer seg derimot når hun kommer til Pakistan. I likhet med Sajjad får heller ikke Noreen lov til å være med venner av det motsatte kjønn. Foreldrenes til Sajjads største frykt er at Sajjad skal gjøre en norsk jente gravid, da faren har generaliserende holdninger til norske jenter om at de er utidige og skamløse. Videre forventes det i den norske ungdomskulturen at han skal gjøre nettopp disse tingene som ikke er akseptert i hans hjemmemiljø. I møte med norske venner kommer han ut for en situasjon der han presses til å drikke alkohol. Noreen møter på forventninger fra egen familie og kultur om at hun ikke kan

forelske seg i gutter, spesielt norske gutter, og må vokte om seksualiteten sin, da farens ære er forvaltet i hennes seksualitet og atferd. Det at Noreen gjør opprør mot faren og hans krav, gjør at hun setter farens ære i fare.

Sajjad kommer i konflikt med faren, og flykter hjemmefra. På den måten blir Sajjad hjemløs i bokstavelig forstand, men også i overført betydning, der han går gjennom det Nes og Slettan (2020) kaller en psykologisk indre reise (Nes & Slettan, 2020, s. 39). Sajjad har en indre konflikt, der han på den ene siden problematiser, utfordrer og er kritisk til normer, tradisjoner og holdninger, og på den andre siden ønsker å tilfredsstille alles krav og føle på tilhørighet og aksept for den han er i begge kulturer. Dette tydeliggjør at Sajjad er en kompleks karakter, som klarer å sette seg inn i begge perspektiver og er kritisk til sider ved begge miljøer. Noreen opplever å bli hjemløs i to perioder. Første gang da hun protesterer fordi faren mishandler henne i Norge, og hun oppsøker barnevernet. Den andre gangen hun blir hjemløs er etter hun kommer tilbake fra Pakistan. På den måten blir Noreen hjemløs også i overført betydning, der hun mister kontakten med familien sin.

Sajjad finner ingen løsning der han kjenner på tilhørighet i posisjonen mellom begge kulturer, og finner dermed ikke det Bhabha (1994) omtaler som det tredje rommet, der flere identiteter møtes og formes på mytt (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 111). Sajjad ser ut til å ende innenfor den pakistanske kulturen, der han følger familiens tradisjoner og normer for framtiden, ettersom han trolig ikke ser noen andre handlingsmuligheter. Det kan virke som om han tror at hans skjebne er forutbestemt, eller er det Lund (2020) omtaler som deterministisk. Det er først når Noreen kommer til Norge og flytter tilbake til hjembyen sin at Noreen finner det hun kan kalle hjem. En kan derfor si at Noreen oppnår prosjektet sitt om et liv i frihet, men må til gjengjeld betale en høy pris. Noreen finner heller ingen løsning i det Bhabha (1994) omtaler som et tredje rom, og blir derfor nødt til å skape sin egen vei (Referert i Samoilow & Myren-Svelstad, 2020, s. 111). Noreen kan sies å overskride kjønnsnormer, og slites mellom skam og mindreverdighetsfølelser på den ene siden og trangten til selvsrealisering på den andre siden, noe som ifølge Linhart (2015) er typisk for karakterer som overskrider de hegemoniske kjønnsnormene på en radikal måte (Referert i Nes & Slettan, 2020, s. 52). På den måten kan Noreen sies å framstilles som en helt og et forbilde i litteraturen gjennom sitt frigjøringsprosjekt. Sajjad går ikke gjennom en radikal endring, men går likevel gjennom det Nes og Slettan (2020) omtaler som selvrefleksjon og kjenner på sammensatte følelser (Nes & Slettan, 2020, s. 51). En kan si at Sajjad finner hjem når han finner en form for aksept for situasjonen han befinner seg i. Sajjads prosjekt (jf. Figur 1.) er å oppnå tilhørighet og aksept samt frihet over eget liv. En kan argumentere for at Sajjad ikke

oppnår dette prosjektet, men at han får noe større frihet enn han hadde tidligere gjennom sitt opprør.

Med utgangspunkt i figur 2, mener jeg *Pakkis* (1986) tenderer mot et kulturel relativistisk syn i forholdet mellom det pakistanske og det norske, mens *Izzat. For ærens skyld* (1996) ender med et mer universalistisk syn, der individualisme står sterkt. Videre plasserer jeg Sajjad som en som har et essensialistisk syn på individet, til tross for at han trolig ønsker en mer konstruktivistisk posisjon. Han utfordrer og problematiserer familiens patriarkalske normer, men finner likevel sin framtid deterministisk og uten andre handlingsmuligheter enn å føye seg inn i familiens tradisjoner og fortsette å innfri forventningene hjemmefra. Noreen plasserer jeg derimot som en med et konstruktivistisk syn på individet. Hun kjemper mot faren og bryter med gamle patriarkalske normer og tradisjoner. Videre kjemper hun for menneskerettigheter og frihet, men kommer seg ut av situasjonen. Dermed bryter Noreen med gamle tradisjoner, normer og familien og har en konstruktivistisk holdning. Noreen bryter med sitt pakistanske hjemmemiljø, og må konstruere sin egen identitet i det norske samfunnet. Disse funnene er i samsvar med det Sejersted (2003) skriver.

Sajjad møter på mannlige kjønnsnormer, der han føler på skyld og skam fordi han som mann gråter. Til tross for at det å ikke vise følelser lenge har vært en mannlige kjønnsnorm, da det ifølge Lorentzen (2006) blir sett på som et svakhetstegn og uttrykker at en er umannlig, samtidig som Sajjad bryter med tradisjonell kjønnsrolle tenkning ved å vise følelser (Lorentzen, 2006, s. 132, Nes & Slettan, 2020, s. 50). I likhet med Sajjad går Noreen på mange måter inn under denne forhandlingen av jenterollen, der hun gjennom opprør nekter å tilpasse seg det som forventes av henne. På den måten kan en si at Noreen overskrider grensene av det som er innafor kvinnelig adferd i pakistansk kultur. En kontrast mellom Sajjad og Noreen, er hvordan Sajjad er underordna faren sin og tilpasser seg farens krav, mens Noreen aldri blir underordna faren sin, til tross for at hun mishandles. Noreen fortsetter å opponere, og nekter å tilpasse seg faren og de patriarkalske normene og tradisjonene.

En kan argumentere for at Hussain (1986) til dels fremmer et budskap der Sajjads posisjon er knyttet til hans etnisitet og kultur. Karim (1996) fremmer derimot et budskap knyttet til Noreens posisjon i lys av hennes kjønn, og der kjønnsperspektivet er i fokus. Videre kan en si at ulikhetene i lys av hovedkarakterenes kultur og etnisitet, er nært knyttet til kjønn og kjønnsnormer. Begge verkene formidler med det realisme aktuelt for samtiden, noe som ifølge Nes og Slettan (2020) er typisk for den samtidsaktuelle ungdomslitteraturen (Nes & Slettan, 2020, s. 37-38).

7.0 Konklusjon og avslutning

I denne masteroppgaven undersøker jeg gjennom en komparativ analyse hvordan sammenhengen mellom kjønn, kjønnsnormer og etnisitet framstilles i ungdomsromanene *Pakkis* (1986) og *Izzat. For ærens skyld* (1996). Videre undersøker jeg hvilken rolle kjønn, kjønnsnormer og etnisitet har for hovedkarakterenes identitetsdannelse. Hovedkarakterene befinner seg mellom to kulturer, der verken foreldrene, hjemmemiljøet eller majoritetssamfunnet tillater dem å skape et rom med fotfeste i begge kulturer. Dette fordi begge ungdommene opplever at begge kulturer krever at de må velge en side. Til tross for at hovedkarakterene opplever å møte på ulike kjønnsnormer, ser en at kjønnsnormene knyttet til jenter er mer normative og strengere enn for gutter. Kvinnelige kjønnsnormer blir mindre problematisert i *Pakkis* (1986), i forhold til mannlige kjønnsnormer. Sajjad og faren klarer å komme til en form for enighet vedrørende hans framtid. Noreen blir derimot utsatt for vold og tvangsekteskap, der ære representert i den patriarkalske kulturen, kommer foran henne. Dette gjør at Noreen gjennom sitt opprør bryter med hele sin pakistanske familie, for å oppnå den friheten annen etnisk norsk ungdom tar som en selvfølge i det norske samfunnet. Noreen skaper et nytt liv uten familien i Norge. Videre kan en si at Noreen i større grad enn Sajjad oppnår friheten begge forsøker å oppnå i sine frigjøringsprosjekt. Noreen går fra å være handlingslammet til å bli et handlende subjekt, mens Sajjad i større grad låses til de rammene og handlingsmulighetene som er tilrettelagt for han på forhånd, og handler dermed i mindre grad som et handlende subjekt. De mest sentrale funnene fra analysen min er at ingen av hovedkarakterene finner det Bhabha (1994) omtaler som et tredje rom. Samtidig går Noreen lenger i sitt frigjøringsprosjekt enn Sajjad. Dette til tross for at hun utsettes for mer begrensede handlingsmuligheter enn Sajjad på bakgrunn av sitt biologiske kjønn, i en patriarkalsk kultur. Mine funn bygger videre på Molvik (2017) sine funn, men tilfører samtidig noe nytt ved at perspektivet er utvidet til å inkludere Sajjad som er gutt. I likhet med Molvik (2017) sine funn, har også jeg funn fra *Izzat. For ærens skyld* (1996), som kobler Noreen sitt frigjøringsprosjekt til kvinnekamp fra et system som holder henne nede, samt at Noreen velger å skape en fremtid på egne premisser (Molvik, 2017, s. 49).

For å få et mer nyansert bilde er det viktig å være klar over at menn i likhet med kvinner både blir undertrykt og undertrykker. Ofte kontrollerer både mor og far ungdommene sine, noe mødrene og fedrene er eksempler på i verkene. Begge hovedkarakterene blir kontrollert. Dette er noe Sajjad opplever i likhet med Noreen, men ikke i like sterk grad. Både Sajjad og Noreen utfordrer, problematiserer og er kritiske til foreldrenes kultur og normer.

Historisk kunnskap er viktig for å forstå hvilke posisjoner Sajjad og Noreen befinner seg i. Dette betyr at majoritetssamfunnet gjennom økt innsikt og forståelse kan bidra til at ungdommene slipper å velge side mellom de ulike kulturene. Det norske majoritetssamfunnet kan bidra til å hjelpe minoritetsungdom i lignende situasjoner, og for de tilfellene der det er like ekstremt som i Noreens tilfelle må minoritetsungdom få hjelp med veien ut. Det var dette *Født fri* (2017) stiftelsen var et forsøk på å bistå med i sitt arbeid, og som andre instanser som blant annet minoritetsrådgivere jobber med i dag. Når minoritetsungdom velger å bryte med egen kultur og familie er identitetsarbeidet spesielt viktig. Denne oppgaven er på mange måter et synliggjøringsprosjekt, ettersom den synliggjør minoritetskvinner- og menn sine erfaringer og historier, som det har vært lite av i litteraturforskningen. På den måten kan denne masteroppgaven samt romanene jeg ta for meg bidra til å gi økt innsikt og forståelse.

I forlengelse av denne oppgaven kan det være interessant å forske videre på verkene, med en fagdidaktisk vinkling. Fagfornyelsen kom i 2020 ut med tre tverrfaglige temaer *folkehelse og livsmestring, demokrati og medborgerskap og bærekraftig utvikling* (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 13). En kan da forske på hvordan verkene kan tas i bruk i klasserommet, og videre hvordan de påvirker elevers identitetsdanning. På den måten tar en identitetsdanning ett skritt videre, der en går fra å se på hovedkarakterenes identitetsdanning knyttet til sammenhengen mellom kjønn, kjønnsnormer og etnisitet, til å se på leseren og eleven sin identitetsdanning i neste ledd. Historien Karim (1996) formidler i romanen kan minne om flere historier fra virkeligheten som har kommet fram i mediebildet i senere år, og kan derfor være noe flere elever er kjent med. Slik kan en se verkene sin aktualitet og potensial ved å undersøke de opp mot en profesjonsrelevans.

Det kan også være interessant å forske på likheter og ulikheter mellom kjønn i den flerkulturelle litteraturen, men innenfor nyere verk, ettersom begge verkene jeg tar for meg er blant de første fortellingene om mennesker som vokser opp mellom to kulturer i Norge. Ingen av hovedkarakterene i verkene finner et tredje sted, men det kan være interessant å se på om minoritetsungdom som litterære karakterer i dagens Norge ville funnet det Bhabha (1994) omtaler som et tredje sted. Derfor er det interessant å undersøke om foreldregenerasjonen i dag, som selv erfarte det hovedkarakterene i verkene opplever, ville la barna sine gå gjennom det samme, eller om de lar sine unger få frihet og autonomi til å ta egne valg for sin egen framtid. I forlengelse av dette er selvbiografiene til Abid Raja (2021) og Abida Raja (2022), eksempler på hvordan noen som selv har vært ofre og utsatt for sosial kontroll og vold, blir overgripere selv, mot egne barn og ektefeller. Det er interessant å se hvordan konflikter

fortsetter i generasjoner, der tradisjoner følges. Gjennom selvrefleksjon og kamp klarer Abida Raja (2021) og Abida Raja (2022) likevel å bryte med fastlåste normer og får til en endring.

Avslutningsvis vil jeg gi et utblikk gjennom et historisk perspektiv. Jeg nevner innledningsvis at en kan trekke paralleller mellom kjempende norske kvinner fra litteraturen på 1800- og 1900-tallet, med kjempende minoritetskvinner i dag (Strand, 2009, s. 194). Dette er historien til Noreen et eksempel på. Ettersom det har vært få historier fra menn med minoritetsbakgrunn ser en også at de kjemper en kamp, noe historien til Sajjad er et eksempel på. En kan dermed si at karakterene i verkene symboliserer håp for framtiden, gjennom sitt opprør og kamp for frihet og endring for de som kommer etter.

Litteraturliste

- Arbouz, D. (2012). Vad betyder det att inte känna sig hemma där man är född och uppvuxen? Om mellanförskap i dagens Sverige. I T. Hübinette., H. Hörnfeldt, F. Farahani & R. L. Rosales (Red.), *Om ras och vithet i det samtida Sverige* (s. 37-42). Mångkulturellt Centrum.
- Baker, C. N. (2022, 5. januar). *Litteraturteori: konteksten*. NDLA. <https://ndla.no/article/34737>
- Barstad, G. E., Myhr, A. B. & Vestli, E. N. (2022). Migrasjonslitteratur: aktuelle begreper og kontekster. I G. E. Barstad, B. B. Opset & E. N. Vestli (Red.), *Fortellinger om migrasjon: Skandinavisk, fransk-, tysk- og spanskspråklig samtidslitteratur*. (s. 13-46). Universitetsforlaget.
- Beauvoir, D. S. (2000). *Det annet kjønn*. (B. Christensen, Overs.). Pax Forlag. (Opprinnelig utgitt i 1949).
- Berg, A.-J., Flemmen, A. B. & Gullikstad, B. (2010). Innledning: Interseksjonalitet, flertydighet og metodologiske utfordringer. I A.-J. Berg, A. B. Flemmen & B. Gullikstad (Red.), *Likestilte norskheter: Om kjønn og etnisitet* (s. 1-27). Tapir Akademisk Forlag.
- Bondevik, H. & Rustad, L. (2006). Humanvitenskapelig kjønnsforskning. I J. Lorentzen & W. Mühleisen (Red.), *Kjønnsforskning: En grunnbok* (s. 42-62). Universitetsforlaget.
- Bråthen, J. (2016, 21. nov). Hyller «Pakkis» med bok. *VG*.
<https://www.vg.no/rampelys/bok/i/129LQ/hyller-pakkis-med-bok>
- Drammens Tidende. (2006, 27. okt.). Livet er viktigere enn familien.
<https://www.dt.no/nyheter/livet-er-viktigere-enn-familien/s/2-2.1748-1.3279517>
- Gullestad, M. (2002). *Det norske sett med nye øyne*. Universitetsforlaget.
- Halsaa, B. (2006). Fra kvinneforskning til kvinne- og kjønnsforskning. I J. Lorentzen & W. Mühleisen (Red.), *Kjønnsforskning: En grunnbok* (s. 108-120). Universitetsforlaget.

- Hussain, K. (1986). *Pakkis* (2. utg.). Tiden Norsk Forlag.
- Høydal, H. F. (2022). *Abida Raja: Frihetens øyeblikk*. J. M. Stenersens Forlag AS.
- Jagne-Soreau, M. (2019). Att vakna upp som sued: Om mellanförskap och rap. *Nordisk poesi: Tidsskrift for lyrikkforskning*, 4(1), 43-60. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/issn.2464-4137-2019-01-04>
- Jagne-Soreau, M. (2018). Halvt norsk, äkta utlänning: Maria Navarro Skaranger ur ett postnationellt perspektiv. *Edda: Nordisk tidsskrift for litteraturforskning*, 105(1), 9-28. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/issn.1500-1989-2018-01-02>
- Karim, N. (1996). *Izzat. For ærens skyld*. J. W. Cappelens Forlag.
- Khateeb, A. (2018). Kulturmøter i barnelitteratur. I R.S. Stokke & E.S. Tønnesen (Red.), *Møter med barnelitteratur: Introduksjon for lærere*. (s. 283-301). Universitetsforlaget.
- Kongslie, I. (2002). Dei nye stemmene i norsk samtidslitteratur: Innvadrarlitteratur i Norge. I H. H. Skei & E. Vannebo (Red.), *Norsk litterær årbok 2002* (s. 174-190). Det norske samlaget.
- Lorentzen, J. (2006). Biologi. I J. Lorentzen & W. Mühleisen (Red.), *Kjønnsforskning: En grunnbok* (s. 23-31). Universitetsforlaget.
- Lorentzen, J. (2006). Forskning på menn og maskuliniteter. I J. Lorentzen & W. Mühleisen (Red.), *Kjønnsforskning: En grunnbok* (s. 121-135). Universitetsforlaget.
- Lorentzen, J. & Mühleisen, W. (2006). Hva er kjønnsforskning? I J. Lorentzen & W. Mühleisen (Red.), *Kjønnsforskning: En grunnbok* (s. 15-20). Universitetsforlaget.
- Lund, E. (2020). *Historiedidaktikk: En håndbok for studenter og lærere* (6.utg.). Universitetsforlaget.
- Mjaaland, O. (2021, 6. jan). Stiftelsen Født Fri er konkurs. NRK. <https://www.nrk.no/norge/stiftelsen-fodt-fri-er-konkurs-1.15314989>
- Molvik, M. (2017). Den skamløse litteraturen: litteraturen som frigjøringsprosjekt: *En analyse av Nasim Karims Izzat. For ærens skyld, Mina Bais Skam og Namra Saleems I morgen vi ler* [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.

- Mortensen, E., Egeland, C., Gressgård, R., Holst, C., Jegerstedt, K., Rosland, S. & Sampson, K. (2008). *Kjønnteori*. Gyldendal.
- Nes, T. S. & Slettan, S. (2020). Den samtidsrealistiske ungdomsromanen. I S. Slettan (Red.), *Ungdomslitteratur - ei innføring*. (2.utg. 1. opplag, s. 36-54). Cappelen Damm akademisk.
- Norheim, M. (2007). *Røff guide til samtidslitteraturen*. Det Norske Samlaget.
- Raja, A. (2021). *Min skyld: En historie om frigjøring*. Cappelen Damm.
- Said, E. (2004). *Orientalismen: Vestlige oppfatninger av orienten*. (A. Aabakken, Overs.). Cappelen. (Opprinnelig utgitt 1978).
- Samoilow, T. K. & Myren-Svelstad, P. E. (2020). *Kritisk teori i litteraturundervisningen*. Fagbokforlaget.
- Sejersted, J. M. (2003). Norsk migrasjonslitteratur. I J. M. Sejersted & E. Vassenden (Red.), *Norsk litterær årbok 2003* (s. 80-100). Det norske samlaget.
- Slettan, S. (2020). Introduksjon: Om ungdomslitteratur. I S. Slettan (Red.), *Ungdomslitteratur - ei innføring*. (2.utg. 1. opplag, s. 13-35). Cappelen Damm akademisk.
- Solbrække, K. N. & Aarseth, H. (2006). Samfunnsvitenskapens forståelser av kjønn. I J. Lorentzen & W. Mühleisen (Red.), *Kjønnsforskning: En grunnbok* (s. 63-76). Universitetsforlaget.
- Strand, T. (2009). *Litteratur i det flerkulturelle klasserommet: Mangfold, migrasjon og muligheter*. Universitetsforlaget.
- Sunder, R. (2022, 30. des). Shabana- et stykke kvinnehistorie. *Drammens Tidende*.
<https://www.dt.no/shabana-et-stykke-kvinnehistorie/o/5-57-2051565>
- Tajik, H. (Red.). (2001). *Svart på hvitt*. Tiden Norsk Forlag.
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del- Tverrfaglige temaer*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/verdier-og-prinsipper-for-grunnopplaringen/id2570003/>

Vold, T. (2019). *Å lese verden: Fra imperieblikk og postkolonialisme til verdenslitteratur og økokritikk*. Universitetsforlaget.

Wikan, U. (2003). *For ærens skyld: Fadime til ettertanke*. Universitetsforlaget.